

Изводи из рецензија:

„Обухваћеност различитих аспеката феномена присилних миграција представљањем најновијих чињеница и сазнања, уз консултовање релевантне домаће и стране литературе, чини ову студију изузетно корисном и за научну и за стручну јавност“.

Проф. др Милена Спасовски

„Монографија *Две деценије избеглиштва у Србији* др Весне Лукић представља јединствено научно дело изузетне академске и практичне вредности, које захваљујући свеобухватном приступу предмету истраживања и актуелности анализираних података значајно доприноси сагледавању и решавању низа важних и комплексних питања проистеклих из присилних миграција изазваних оружаним сукобима на просторима бивше СФРЈ деведесетих година 20. века“.

Др Ана Батрићевић

„Резултати ове студије показују потенцијал Пописа становништва, домаћинства и станова за изучавање феномена присилних миграција, коришћењем разноврсне релевантне пописне грађе као квалитетне основе за миграционе и друге јавне политике“.

Др Драган Вукмировић

Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији

ДВЕ ДЕЦЕНИЈЕ ИЗБЕГЛИШТВА У СРБИЈИ

Весна Лукић

www.stat.gov.rs
www.popis2011.stat.rs

ДВЕ ДЕЦЕНИЈЕ ИЗБЕГЛИШТВА У СРБИЈИ

Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији

ДВЕ ДЕЦЕНИЈЕ ИЗБЕГЛИШТВА У СРБИЈИ

Весна Лукић

Београд, 2015.

Издавач: Републички завод за статистику
За издавача: др Миладин Ковачевић, в. д. директора

Приликом коришћења података објављених у овој публикацији обавезно је навођење извора.

Ова публикација је направљена уз финансијску помоћ Европске уније. За њен садржај искључиво је одговоран Републички завод за статистику и не представља званичан став Европске уније.

ПРЕДГОВОР

Имајући у виду ратна дешавања на простору бивше Југославије, у Попису становништва, домаћинства и станова 2011, као и у Попису 2002. године, посебна пажња посвећена је лицима која су под принудом напустила своје пребивалиште и потражила уточиште у Републици Србији, без обзира на то да ли су та лица у тренутку пописа имала избеглички статус. Публикација „Две деценије избеглиштва у Србији“ претежно је базирана на подацима Пописа становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији. Такође, извршено је поређење са подацима из Пописа 2002, уколико су ти подаци били обрађени. С обзиром на то да пописи 2002. и 2011. године нису спроведени на територији АП Косово и Метохија, сви подаци за Републику Србију исказани су без података за АП Косово и Метохија.

Циљ ове студије о присилним мигрантима са простора бивших република СФРЈ и њима сродним групама становништва, као специфичним контингентима, јесте да кроз анализу њихових демографских и социоекономских карактеристика, видова становања и извора прихода домаћинства допринесе бољем сагледавању услова живота ових лица у Србији и њихове социоекономске интеграције. Студија представља релевантну основу за препознавање потреба и проблема присилних миграната и њихових домаћинства и креирање мера економске, здравствене и социјалне политике, на макро и мезо нивоу, усмерених ка побољшању животних услова ових лица и њиховој већој социјалној укључености. Истраживање популације присилних миграната, као демографског феномена, стога је у функцији јавних политика у Србији. Публикација „Две деценије избеглиштва у Србији“ ствара основе и за даља научна истраживања феномена присилних миграција, указујући на потребу за евалуацијом интеграције. Намењена је најширем кругу корисника, од научника из области демографије, географије, социологије, историје, политикологије и других сродних дисциплина, до доносиоца одлука на различитим нивоима (од локалног до националног), затим хуманитарним и невладиним организацијама, избегличким удружењима и осталој заинтересованој јавности. Објављивањем ове студије, подаци Пописа 2011. у Републици Србији о присилним мигрантима са простора бивших република СФРЈ први пут су доступни јавности¹.

У Београду, маја 2014.

Аутор

¹ Ауторка дугује захвалност за помоћ у изради табела и графикана сараднику у настави на Факултету организационих наука Немањи Миленковићу, мастер инжењеру, као и Милану Шормазу и Милутину Раденковићу из Републичког завода за статистику.

Садржај

ПРЕДГОВОР	3
О предмету истраживања	6
Међународни и национални правни оквир релевантан за дефинисање избеглог лица	10
Релевантна национална стратешка документа	12
Контекст избеглиштва у Србији	15
Осврт на статистику о избеглим лицима	19
Методолошка објашњења	20
Присилни мигранти са простора бивших република СФРЈ у Србији	23
Бројност и просторна дистрибуција присилних миграната	23
Време доласка, бројност и просторна дистрибуција присилних миграната према држави порекла	30
Држава рођења и држављанство присилних миграната	34
Мобилност	36
Присилни мигранти – фертилитет женског становништва	41
Структура присилних миграната према полу и старости	46
Брачност	52
Присилни мигранти према националној припадности	54
Општа и компјутерска писменост и школованост	55
Писменост	60
Компјутерска писменост	61
Економска активност	62
Привредна делатност	71
Занимање	73
Радни статус	75
Присилни мигранти са инвалидитетом	78
Домаћинства и породице присилних миграната	79
Услови становања	91
Сазнања и предстојећи изазови	100
ЛИТЕРАТУРА	107
ПРИЛОЗИ	117

О предмету истраживања

Савремено друштво одликује повећање обима, комплексности и разноврсности миграција. Према процени Уједињених нација, у свету је 2013. било 232 милиона међународних миграната, у поређењу са 154 милиона 1990. године. Број присилних миграната, крајем 2012. године, према подацима добијеним од влада, невладиних организација и агенција УН, износио је више од 45 милиона, од чега 15,4 милиона избеглица, 937 000 тражилаца азила и 28,8 милиона интерно расељених лица (UN, 2013). Премда су и Други светски рат и Хладни рат проузроковали значајне избегличке токове, формално гледано, број лица у статусу избеглица достигао је врхунац од 18,3 милиона 1992. године (UNEP, 2013).

За класификацију миграције важне су детерминанте, законски оквир и просторно-временске одреднице. У оквиру просторно-временских одредница миграције разматра се раздаљина пресељења, врста административно-територијалне границе коју мигрант прелази, те трајање – понављање (миграција са променом уобичајеног места пребивалишта, циркуларна или дневна) миграције (Лукић, 2007). Присилне миграције се претежно сматрају еквивалентом недобровољним миграцијама с обзиром на најчешће узроке (грађански ратови, револуције, етнички сукоби, различити облици кршења људских права, развојни пројекти, елементарне непогоде) њиховог настанка. Резултирају појавом избеглица, азиланата и интерно расељених лица, те су, у складу са просторно-временским одредницама миграционих типологија, присилне миграције најчешће међународне, а у случају интерно расељених лица и унутрашње миграције у оквиру одређене земље. Насупрот избеглицама чији је законски статус одређен Конвенцијом УН из 1951. године и које уточиште траже у другој земљи, расељена лица напуштају своје домове, али не одлазе ван граница земље, те немају формално-правну заштиту према међународним правним актима. Категорији присилних миграната припадају и жртве трговине људима, које су за време експлоатације транспортоване прекогранично или унутар земље. Дефиниција трговине људима према Протоколу за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито

² Научни сарадник Инстит друштвених наука – Центар за демографска истраживања.

женама и децом, усвојеном у Палерму³, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, наглашава присилни карактер трговине људима.

Категоризацијом присилне миграције бавили су се бројни аутори, међу којима су Петерсен (Petersen, 1958), Кунз (Kunz, 1973, 1981), Ричмонд (Richmond, 1998) и Вуд (Wood, 1994). Дефиниција присилног мигранта одређена је факторима утицаја на миграциони процес, које аутори уважавају као релевантне, те не постоји генерално слагање у вези с тим ко припада овој популацији. Најчешће се као узрок настанка присилних миграционих токова сматрају политички фактори. Поред „класичних“ избеглица, које се уклапају у дефиницију избеглог лица према Конвенцији УН о статусу избеглих лица из 1951. године, за присилне мигранте поједини аутори сматрају и „економски мотивисане избеглице“ и „еколошки мотивисане избеглице“ (Нувск, Bouvier, 1983). Вуд предлаже модел присилне миграције, уважавајући чињеницу да се групе присилних миграната одликују знатном динамичношћу те услед деловања различитих присилних фактора формирају низ разноврсних миграционих токова. Издваја три основне групе узрока присилних миграција (ратови/политичка нестабилност/прогонство; еколошке кризе/економски услови неповољни за живот; етнички/верски/племенски сукоби), истичући да су у пракси разлике између условних фактора модела мање важне због кумулативних ефеката два или више условних фактора на миграционе процесе (Wood, 1994).

Према Међународној организацији за проучавање присилних миграција (International Association for the Study of Forced Migration – IASFM), присилне миграције резултат су деловања како природних, тако и друштвених фактора. Односе се на избеглице и интерно расељена лица до чије је миграције дошло услед конфликта, развојних политика и пројеката, природних или еколошких катастрофа, хемијских или нуклеарних катастрофа и глади (IASFM, 2013). За разлику од присилног мигранта, који је шири појам, концепт избеглог лица стриктно се везује за дефиницију избеглице, према Конвенцији УН о статусу избеглих лица из 1951. године. Главни узроци избегличких миграција, према Конвенцији, заснивају се на особеностима избеглог лица или на његовим уверењима. Под избеглицама се могу подразумевати и еколошке избеглице, те се неки аутори, као што је Мајерс (Mayers, 1997), залажу за признавање концепта „еколошке избеглице“. Међутим, Конвенција УН о избеглим лицима не укључује ову групу лица, већ само избеглице чија је миграција резултат деловања политичких фактора. Велики број еколошких миграната се расели унутар граница земље те не испуњавају ни овај услов из дефиниције избеглог лица према Конвенцији.

С обзиром на то да су, према Конвенцији, главни узроци избегличких миграција политички, на одобравање статуса избеглог лица велики утицај имају спољна политика и геополитички фактори. Политика према избеглицама, као инструмент спољне политике, а у

³ Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију УН против транснационалног организованог криминала, усвојен у Палерму децембра 2000. године, „Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 6/2001.

вези са одобравањем статуса избеглог лица у САД документована је у литератури од стране различитих аутора (Zolberg et al., 1986; Hein, 1993). Хајн истиче да, иако развијене државе интервенишу да би обезбедиле довољно радне снаге, избеглице се служе пре политичким него економским интересима (Hein, 1993). С тим у вези, према мишљењу Касла, разлике у износу донација избеглицама такође указују на то да одлука о степену хуманитарне акције укључује и факторе као што су стратешки или политички значај региона. Он се позива на податке из извештаја ALNAP-а о износу хуманитарне помоћи у доларима *per capita* за различите земље, која је у 1993. била највиша у Босни и Херцеговини (Castles, 2006).

Када је реч о факторима утицаја на миграциони процес, не треба занемарити улогу ни појединца ни друштва. Различити друштвено-економски и индивидуални фактори могу на директан или индиректан начин утицати на миграциони процес. Ово је нарочито значајно истаћи када је реч о присилним миграцијама, где се често сматра да мигранти немају могућност избора по питању пресељења. Узимајући у обзир интересе и деловање и појединаца и друштва у миграционом процесу, Хајн истиче да је основна разлика између избеглица и миграната у односу државе према избеглицама, јер избеглице уживају специјалан статус у систему социјалне заштите (Hein, 1993). Категоризација миграната на избеглице, интерно расељена лица и др. производ је међународног избегличког режима и, стога, у пракси тешко применљива (Scalettaris, 2007). У савременом свету све је теже утврдити разлику између економских миграната и избеглица. С обзиром на строге критеријуме за пријем миграната од стране развијених земаља потписница Конвенције УН о избеглим лицима, многи мигранти, из сиромашнијих земаља, у потрази за бољим животом, покушавају путем захтева за азил да се настане у њима. Стога је учестала појава злоупотребавања азилантског статуса. Међусобна повезаност система азила и ирегуларне миграције, тј. чињеница да је подношење захтева за азил често алтернатива за имиграцију, била је тема за дискусију више истраживача који се баве миграцијама (Jandl, 2004, Hysmans, 2006; Kraler, Rogoz, 2011). Истовремено, ратна дешавања у земљама порекла избеглица доводе до великих економских криза и сиромаштва, што додатно отежава разграничење између економских миграната и избеглица. Указујући на промену карактера присилних миграција, Касл истиче да, иако су владе нарочито заинтересоване за разграничење економских миграната и избеглица, велики број присилних миграната има помешане мотиве (Castles, 2006). У многим западним земљама запажа се пораст неповољне социјалне и политичке климе у јавности према избеглицама, тражиоцима азила и сиромашном становништву (Mc Keary, 2007, Castles, 2008). Како истиче Нејмајер, популарно је запажање да су тражиоци азила претежно економски мигранти, те су стога лажни или вештачки – „bogus“, пре него прави – „genuine“ (Neumayer, 2005).

Повећање обима и комплексности присилних миграција, али и међународних миграција уопште, последица је деловања политичких, економских, социјалних, еколошких и других фактора. Зато се све чешће приликом разматрања миграција узима у обзир заједничко деловање више детерминанти на настанак, обим и правце миграционих токова, као и међусобна повезаност различитих типова миграција. С тим у вези, у званичним

публикацијама Високог комесеријата УН (United Nations High Commissioner for Refugees) наводи се да се „у позадини миграционог феномена налазе сложени и међусобно повезани обрасци политичких, економских, етничких, еколошких или притисака на људска права, који су додатно закомпликовани узајамним дејством домаћих и међународних фактора“ (UNHCR, 1993, 1).

Имајући у виду све наведено, запажа се проблем неусклађености званичне дефиниције избеглице са актуелним миграционим процесима и различитим типовима присилних миграната којима су потребни правни, хуманитарни и други облици заштите и помоћи. Од седамдесетих година прошлог века и УНХЦР је проширио своје хуманитарно деловање на интерно расељена лица. Стога, с обзиром на прилично рестриктивну формално-правну дефиницију избеглице, развила се критика постојеће дефиниције избеглог лица, али и дискусија о потреби за проширењем и њеном еволуцијом (Gunning, 1989). Оваква дефиниција би обухватила различите типове присилних миграната, узимајући у обзир сложене односе између природе и типова избегличких (по Конвенцији) и других облика присилних миграционих кретања. Примера ради, осим за признавање еколошких избеглица, има аутора, као што је Дојл, који се залажу за редефинисање дефиниције избеглог лица, како би биле обухваћене жртве прогонства заснованог на полној основи (Doyle, 2009). Ограничавање присилних миграната на избеглице, по Конвенцији, одражава се и на обим ових миграционих токова и њихову статистичку евиденцију. При том, од обухвата популације за анализу зависе одговарајуће мере и стратегије на различитим нивоима. Међутим, премда „у пракси нема потпуно задовољавајуће дефиниције избеглице“, како каже Блек (Black, 1993, 5), постоји бојазан да би проширење дефиниције избеглице према конвенцији УН могло ослабити избеглички концепт, истиче Де Брито, позивајући се на мишљење и других аутора (De Brito, 2011).

Присилне, а у оквиру њих избегличке, миграције су комплексан међународни и интердисциплинарни феномен. Са порастом обима и сложености миграција повећава се и интерес истраживача из различитих области науке (демографија, географија, социологија, антропологија, историја, међународно право, економија, психологија, међународни односи и друге) за проучавање избеглица. Избеглице су предмет интереса и међународних, државних и невладиних институција и организација, ради заштите и помоћи, али и из политичких, економских, правних, социјалних и културолошких разлога. Проучавања на тему избеглица веома су релевантна за доношење одговарајућих мера и политика. У чланку поводом педесет година избегличких студија, Блек истиче да је њихов развој одувек био повезан са развојем одговарајућих политика и у блиској вези са доносиоцима одлука, како би се унапредила постојећа знања и пронашла одговарајућа решења за специфичне ситуације. И поред тога, утицај ових истраживања на секторске политике оцењен је као минималан, у смислу примене (Black, 2001).

Међународни и национални правни оквир релевантан за дефинисање избеглог лица

Другу половину двадесетог века обележио је велики број избеглица. Највећи обим пресељавања овог типа уследио је као последица Другог светског рата. Како каже Харел-Бонд – „присилне миграције тешко да су нове људима, али избеглице, као проблем који познајемо данас, већином су проблем двадесетог века“ (Harrell-Bond, 1988, 2). Услед потребе за заштитом избеглица у Европи после Другог светског рата, усвојена је 1951. године Конвенција УН о статусу избеглих лица. Дефиниција израза „избеглица“, која следи из ове конвенције, гласи: *„Избеглица је свако лице које се услед догађаја пре 01.01.1951. године и основаног страха од прогонства услед своје расе, вероисповести, националности, политичког уверења или припадности одређеној друштвеној групи налази ван земље чији је држављанин и није у могућности, услед страха, да затражи заштиту те земље; или које немајући држављанство и ван је земље свог претходног пребивалишта због таквих догађаја није у могућности, или због основаног страха није вољно да се врати у њу.“* Модификацију Конвенције представља Протокол усвојен 1967. године у Њујорку, којим је отклоњено временско и географско ограничење поменуте Конвенције, с обзиром на то да се Конвенција из 1951. године односила на избеглице у Европи у периоду после Другог светског рата, а што је онемогућавало њену ширу примену у пракси. Конвенција из 1951. године и Протокол из 1967. године о избеглицама чине међународне законске оквире заштите и утврђивања стандарда за третман избеглица. Иако земље потписнице ових аката нису у обавези да пруже азил избеглицама, на тај начин се обавезују против протеривања или повратка избеглица у земље где постоји опасност за њихове животе.

Изворна дефиниција израза „избеглица“ из 1951. године проширена је регионалним правним актима – првобитно, 1969. године, усвајањем Конвенције о избеглицама од стране Организације афричког јединства, затим Картагенском декларацијом о избеглицама из 1984, која се односи на избеглице у групи земаља Латинске Америке. Овим правним актима, избеглицом се сматра свака особа која је због спољне агресије, окупације, стране доминације, организованог насиља или догађаја који озбиљно ремете јавни поредак у било ком делу или у целој земљи порекла или земљи боравка, принуђена да напусти место свог становања да би потражила заштиту у другом месту ван земље свог порекла. Потреба за овако проширеном дефиницијом избеглог лица произашла је из сукоба на овим просторима до којих је долазило током процеса деколонизације. На нивоу Европске уније, Директива Савета Европске уније из 2004. године о минималним стандардима и положају држављана трећих држава или лица без држављанства за стицање статуса избеглице, односно статуса лица којима је потребна међународна заштита и садржај гарантоване заштите, има за циљ да успостави заједничке критеријуме за одређивање подобности за избеглички статус и субсидијарне форме заштите. Она регулише питања услова доделе и престанка статуса, као и права избеглица и лица којима је додељена субсидијарна заштита. Такође, утврђује степен заштите који им се признаје (European Commission, 2004).

Повећана комплексност друштвено-економских околности у савременом свету одражава се и на избегличке миграције. С обзиром на то да је прошло више од 60 година од доношења Конвенције УН о статусу избеглих лица, и поред напред наведених модификација, постоји њена неусклађеност са савременим миграционим токовима. Ово питање решава се у оквиру националних законодавстава. Према подацима УН за 2013. годину, који се односе на земље чланице ове организације, укупно 142 земље потписнице су и Протокола о избеглицама из 1967. године и Конвенције из 1951. године, међу којима су и све државе настале на простору бивше Југославије.

Од 2011. Република Србија је потписница Конвенције УН за смањење броја лица без држављанства из 1961. године. Република Србија је потписница и Конвенције УН о заштити избеглица из 1951. и Протокола о статусу избеглица из 1967. године. Поред тога, важећи је и Закон о избеглицама Републике Србије из 1992⁴, којим се дефинишу статус, права и обавезе избеглих лица у Републици Србији. Потребу за доношењем Закона о избеглицама наметнула су ратна дешавања на простору бивше Југославије, која су условила обимне избегличке токове са простора бивших југословенских република ка Србији. У складу са Законом о избеглицама, избеглицама је обезбеђен прихват, привремени смештај и помоћ у исхрани, право на здравствену и социјалну заштиту, запошљавање и школовање, те подршка у интеграцији и решавању стамбених потреба, као и у процесу повратка. Аутори студије под насловом „Изазови присилних миграција у Србији“ наглашавају високе стандарде права, постављене овим законом, „који избеглице из других република бивше СФРЈ у Србији изједначавају с држављанима Србије, осим када је у питању рад у државним службама, за шта је потребно држављанство Србије“ (Група 484, 2012, 17). Специфичност Закона о избеглицама, као и Закона о изменама и допунама Закона о избеглицама из 2010⁵, јесте што статус избеглица ограничавају на лица која су избегла у периоду 1991–1998. са територије бивших република СФРЈ у Републику Србију. Категорија избеглица дефинисана је као „Срби и грађани других националности који су услед притиска хрватске власти или власти у другим републикама, претње геноцидом, као и прогона и дискриминације због њихове верске и националне припадности или политичког уверења, били принуђени да напусте своја пребивалишта у тим републикама и избегну на територију Републике Србије“⁶. С обзиром на период протекао од ратних дешавања на простору бивших република СФРЈ, новим Законом о избеглицама обухваћена је како категорија избеглих лица са статусом избеглица, односно са избегличком легитимацијом, тако и категорија избеглих лица која су стекла држављанство и имају личну карту Републике Србије. Како истиче Батрићевић, „појам избеглице у нашем позитивном праву одређен је на начин који је у довољној мери екстензиван да, макар на нормативном нивоу, обезбеди основна права произашла из избегличког статуса свим оним грађанима бивших југословенских република који су у описаном смислу погођени негативним последицама дисолуције СФРЈ“ (Батрићевић, 2013, 550). Интензиван процес натурализације одвијао се од почетка 2001, када је усвајањем амандмана на Закон о

⁴ Закон о избеглицама, „Службени гласник РС“, бр. 18/92 и 45/02.

⁵ Закон о изменама и допунама Закона о избеглицама, „Службени гласник РС“, број 30/2010.

⁶ Закон о избеглицама, „Службени гласник РС“, бр. 18/92 и 45/02.

југословенском држављанству поједностављена процедура добијања држављанства за избеглице са простора бивших република СФРЈ. Добијање држављанства додатно је олакшано доношењем Закона о држављанству Републике Србије⁷. С обзиром на дуготрајност избеглиштва, Закон о изменама и допунама Закона о избеглицама из 2010. имао је за циљ и дефинисање нормативног оквира за олакшавање решавања стамбених проблема избеглих лица у процесу интеграције. Између осталог, омогућен им је откуп станова изграђених средствима донатора.

Релевантни подзаконски акти су: Уредба о збрињавању избеглица⁸, Правилник о евиденцији избеглица⁹, Правилник о избегличкој легитимацији¹⁰, Правилник о обрасцу избегличког картона¹¹ и Уредба о ближим условима и мерилима за утврђивање реда првенства за решавање стамбених потреба избеглица.¹²

Право на азил загарантовано је Уставом Србије. Политика азила у Србији заснива се на Закону о азилу (2007)¹³, којим су дефинисани услови и поступак добијања и престанка права на боравак и заштиту, као и права и обавезе лица која траже азил и оних којима је признато право на азил у Републици Србији. Промовишу се начела забране протеривања и враћања, недискриминације, јединства породице, родне равноправности, бриге о лицима са посебним потребама и друга. Треба истаћи да се Закон о азилу не примењује на лица која су стекла статус избеглице на основу Закона о избеглицама.

Релевантна национална стратешка документа

У периоду од 2002. године, Влада Републике Србије је усвојила две стратегије које се односе на избеглице и расељена лица. Национална стратегија за решавање питања избеглих и интерно расељених лица усвојена је 2002., а ревидирана у марту 2011. године за период од 2011. до 2014. године. Обе стратегије су посвећене проналажењу трајних решења за избеглице са простора бивших република СФРЈ и интерно расељена лица са Косова и Метохије, поштујући слободу избора појединца. Заснивају се на концепту одрживих решења избегличког питања¹⁴, према УНХЦР-у, и предвиђају два основна стратешка циља/правца деловања, за решавање питања избеглих и интерно расељених лица. То су: повратак и интеграција. Под стварањем услова за повратак у место претходног пребивалишта подразумева се пуно ангажовање државе и међународне заједнице. Реч је, пре свега, о безбедности и правној сигурности повратника, и о стварању ефикасних механизма

⁷ Закон о држављанству Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 135/04 и 90/07.

⁸ Уредба о збрињавању избеглица, „Службени гласник РС“, број 36/04.

⁹ Правилник о евиденцији избеглица, „Службени гласник РС“, број 23/92.

¹⁰ Правилник о избегличкој легитимацији, „Службени гласник РС“, бр. 23/92 и 139/2004.

¹¹ Правилник о обрасцу избегличког картона „Службени гласник РС“, бр. 23/92, 22/94, 61/94.

¹² Уредба о ближим условима и мерилима за утврђивање реда првенства за решавање стамбених потреба избеглица, „Службени гласник РС“, бр. 58/2011.

¹³ Закон о азилу, „Службени гласник РС“, бр. 109/07.

¹⁴ Концепт је предмет критика, како због чињенице да намеће степен финалности који не постоји у стварном животу тако и стога што занемарује транснационални приступ миграцијама (van Hear 2004, Sorensen, 2004).

повраћаја имовинских и других права. Други стратешки циљ односи се на стварање услова за локалну интеграцију, решавањем основних животних проблема избеглих и интерно расељених лица и њихових породица (посебно најугроженијих). Спровођењем различитих програма планирано је пружање подршке интеграцији и оспособљавање ових лица за самосталан и, у односу на остале грађане, економски и социјално равноправан живот. Акцент је на постепеном гашењу колективних центара, запошљавању, решавању стамбених потреба, као и на унапређењу имовинског и правног статуса избеглица и интерно расељених лица.

У Националној стратегији за решавање питања избеглих и интерно расељених лица из 2002. предложене су, између осталог, измене Закона о избеглицама по питању дефиниције, те закључивање споразума о двојном држављанству са земљама порекла избеглица (Влада Републике Србије, 2002). Ови предлози су у каснијем периоду и реализовани. Република Србија примењује одредбе Уговора о двојном држављанству закљученог између Савезне Републике Југославије и Босне и Херцеговине 2003. Њиме су дефинисани услови (пријављен боравак најмање три године на територији државе уговорнице чије држављанство стиче, односно најмање годину дана ако је у браку са држављанином те државе уговорнице и др.) под којима држављанин једне државе уговорнице може стећи држављанство друге државе уговорнице¹⁵. Иако Србија нема такав уговор са Хрватском, постоје законске олакшице за добијање двојног држављанства када је реч о овој суседној држави, односно могуће је стицање држављанства Републике Србије без губитка држављанства Републике Хрватске.

С обзиром на дуготрајност избеглиштва у Србији, у Националној стратегији за решавање питања избеглица и интерно расељених лица за период од 2011. до 2014. године¹⁶ (2011) наглашава се да иако је велики број избеглих, прогнаних и ратом угрожених лица натурализован, овим лицима је и даље потребна помоћ у решавању питања запошљавања, становања и помоћ у остваривању права у земљи порекла, чиме би се многим знатно олакшао економски аспект процеса интеграције у локалним заједницама у Републици Србији. Решавање питања избеглица и интерно расељених лица засновано је на следећим принципима:

- ◆ поштовању људских права;
- ◆ уважавању људског достојанства сваког појединца;
- ◆ информисаности и добровољности одлука;
- ◆ партнерству свих релевантних актера;
- ◆ доступности права и услуга на једнаким основама за све;
- ◆ добробити избеглица и интерно расељених лица;

¹⁵ Уговор о двојном држављанству између Савезне Републике Југославије и Босне и Херцеговине, „Службени лист СРЈ“, Међународни уговори, број 2/03.

¹⁶ Национална Стратегија за решавање питања избеглица и ИРЛ за период од 2011. до 2014. године, „Службени гласник РС“, број 17/11.

- ♦ активном учешћу избеглица и интерно расељених лица у проналажењу најбољих решења (Влада Републике Србије, 2011а).

Избеглице су препознате као посебно осетљива група у Стратегији за управљање миграцијама у Србији¹⁷ (2009), где се као једна од мера за спровођење политике у области управљања миграцијама наводи решавање проблема избеглица, стварањем услова за интеграцију и одрживи повратак избеглица. Општи циљ Стратегије јесте управљање миграцијама у складу са одрживом популационом политиком, дугорочним потребама развоја привреде и кретањем на тржишту рада Републике Србије. Бројне секторске стратегије, такође, препознају избегла лица као осетљиву популацију која треба да буде обухваћена посебним програмима и мерама, да би се позитивно утицало на решавање појединих питања избеглих лица. То су Стратегија развоја социјалне заштите¹⁸ (2005), Национална стратегија за младе¹⁹ (2008), Национална стратегија о старењу 2006–2015²⁰ (2006), Стратегија за смањење сиромаштва у Србији²¹ (2003), Национална стратегија одрживог развоја²² (2008), Стратегија јавног здравља Републике Србије²³ (2009), Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређење родне равноправности 2009–2015²⁴ (2008), Национална стратегија запошљавања 2005–2010²⁵ (2005) и Национална стратегија запошљавања за период 2011–2020. године²⁶ (2011).

Национална стратегија запошљавања 2005–2010. године и пратећи акциони план предвиђа посебне мере за подстицање запошљавања избеглих и расељених лица, и то кроз

¹⁷ Стратегија за управљање миграцијама, „Службени гласник РС“, број 59/09.

¹⁸ Стратегија развоја социјалне заштите, „Службени гласник РС“, број 108/05.

¹⁹ Национална стратегија за младе, „Службени гласник РС“, број 55/08.

²⁰ Национална стратегија о старењу, „Службени гласник РС“, број 76/06.

²¹ Стратегија за смањење сиромаштва у Србији, 2003.

http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDIQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.kirs.gov.rs%2Fdocs%2FSS_u_Srbiji_Rezime_i_matrice.pdf&ei=o_AWU_GsLcHoswbptIDYCW&usg=AFQjCNG-YoIetcoXKc6Gy9JC_dARndZ4nA&sig2=DdwBZE4oA5xDiosAXWU4Aw (приступљено 12.02.2014)

²² Национална стратегија одрживог развоја, 2008.

<http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&sqi=2&ved=0CEwQFjAE&url=http%3A%2F%2Fwww.ekou.rv.vojvodina.gov.rs%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2FNACIONALNA%2520STRATEGIJA.doc&ei=uvvWU8XMNIT74QSoz4CAAQ&usg=AFQjCNEpNfRjVp7pX1prHE9NTXWBfbTw&sig2=yOtzSnvEqNT93U3ft323Xg> (приступљено 18.03.2014)

²³ Стратегија јавног здравља Републике Србије, 2009.

http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.zdravlje.gov.rs%2Fdownloads%2Fzakoni%2FStrategije%2FStrategija%2520Javnog%2520Zdravlja%2520Republike%2520Srbije.pdf&ei=3PEWU_a2H8H0tObazYHgDQ&usg=AFQjCNFjh1h8qG3aEmVAHh_AZycwBFcuww&sig2=WMqCLtclC9C4nBlrcXKN2w (приступљено 15.03.2014)

²⁴ Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређење родне равноправности, 2008.

http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.zenskavla.org.rs%2Fdownloads%2Fnacionalna_strategija.doc&ei=XfiWU7uzBcbYtOa_1ICYBw&usg=AFQjCNHxB-bXEP3h9NKnHGAVz4BqxVYsJQ&sig2=TcckYWAJctPF4oihERAIOQ (приступљено 05.04.2014)

²⁵ Национална стратегија запошљавања 2005–2010, 2005.

http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.prsp.gov.rs%2Fdownloads%2FNacionalna%2520Strategija%2520zaposljavanja%2520final%2520draft.doc&ei=3vMWU8mhJ4PRtAbmxIH_YCQ&usg=AFQjCNHxoZM0j0j9NKx6mRF4rF3XuOPZQw&sig2=PYZYRINGYUaNOuszWboOlq (приступљено 10.04.2014)

²⁶ Национална стратегија запошљавања за период 2011–2020. године, „Службени гласник РС“, бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07, 65/08 и 16/11.

формирање одговарајуће базе података о незапосленим избеглим и расељеним лицима, доделу субвенција послодавцима за ново запошљавање избеглих и интерно расељених лица и укључивање избеглих и интерно расељених лица у јавне радове. Новији стратешки документ у овом сектору, Национална стратегија запошљавања за период 2011–2020. године (2011) посебно истиче жене избеглице, у оквиру спровођења политике једнаких могућности за све на тржишту рада и стварања услова за запошљавање теже запошљивих и рањивих категорија на тржишту рада. За ову категорију жена, због разлике у незапослености у односу на укупну популацију, и Националном стратегијом за побољшање положаја жена и унапређење родне равноправности 2009–2015. (2008) предвиђени су посебни програми на локалном нивоу. Национална стратегија за младе (2008) и Национална стратегија о старењу 2006–2015. (2006) препознају категорије младих и старих лица у избеглиштву и њихове специфичне проблеме. Циљ је да се обезбеђивањем адекватнијих одговора на потребе становништва које је избегло и остало да живи у Републици Србији олакша њихова интеграција у економски, социјални и културни живот. Посебно се истиче потреба за унапређивањем начина за укидање функционалне неписмености и побољшавање нивоа основног образовања старијих избеглица. Стратегија јавног здравља Републике Србије (2009) промовише развој активности усмерених ка повећању приступачности и доступности здравствене службе социјално осетљивим групама становништва, међу којима су и избеглице. Национална стратегија одрживог развоја (2008) као вид борбе против дискриминације предвиђа програме за побољшање друштвено-економских услова и маргинализованих група, у које спадају и избеглице и интерно расељена лица. У Стратегији за смањење сиромаштва у Србији (2003) истиче се да је сиромаштво највише изражено код социјално угрожених група (деца, стари, особе са инвалидитетом, избеглице и интерно расељена лица, Роми, рурално сиромашно становништво и необразовани). На животни стандард избеглица, али и „домцилног“ становништва, утицала је (привремена) немогућност коришћења права на приходе и имовину из република бивше Југославије. Стога се предвиђа помоћ сиромашним избегличким породицама у погледу здравствене заштите, запошљавања и регулација статуса (Влада Републике Србије, 2003).

Контекст избеглиштва у Србији

Током грађанског рата на просторима бивше Југославије Србија је примила велики број избеглица из бивших југословенских република, већином српског становништва из Босне и Херцеговине и Хрватске. Највећи број избеглих лица из Босне и Херцеговине дошао је у Србију током 1992, док је већина избеглица из Хрватске потражила уточиште у Србији у августу 1995. године, након што је хрватска војска (војним операцијама *Бљесак* и *Олуја* у мају и августу) повратила територије које су држале српске снаге. Максималан број избеглих лица регистрован је Пописом избеглица 1996. у Србији, када је забележено 617 728 лица, од чега 537 937 избеглица и 79 791 ратом угрожено лице, које према међународним нормама нема право на избеглички статус.

Табела 1. Број избеглица у Републици Србији, 1996–2011.

Година	1996	2001	2005	2008	2011
Укупно	617 728	451 980	104 246	97 354	74944
Босна и Херцеговина	266 279	165 811	27541	24943	18500
Хрватска	330 123	284 336	76546	72411	56363
Словенија	6173	1685	157		81
Македонија	2932	148	2		1
Без одговора	12 221	-	-		

Извор: УНХЦР, КИРС, 1996; УНХЦР, КИРС, 2002; УНХЦР, КИРС, 2007; КИРС, 2009; Влада Републике Србије, 2011б.

Лица са статусом избеглице 2011. чинила су свега 12% од максимално забележеног броја избеглица у Србији 1996. Смањење броја лица са статусом избеглице у Србији резултат је натурализације, повратка у земље порекла, пресељења у треће земље, али и деловања морталитета у избегличкој популацији. Преко 60% избеглица, према Попису избеглих лица 2001, определило се да жели да реши свој статус кроз интеграцију (УНХЦР, КИРС, 2002). Услед потребе за интеграцијом, највећи број избеглица је укинуо избеглички статус ради издавања докумената Републике Србије. Од 617 728 избеглица, регистрованих на Попису из 1996. године, „више од 200 000 лица стекло је држављанство Републике Србије, што представља највећи процес интеграције у Европи“ (Влада Републике Србије, 2009, 26). Овај процес одвијао се од почетка 2001, када су створене законске могућности за поједностављено добијање држављанства за избеглице (усвајање амандмана на Закон о југословенском држављанству). Међутим, одређени број избеглица по стицању држављанства Србије није поднео захтев за издавање личне карте (за коју је услов укидање избегличког статуса), задржавши избегличку легитимацију као вид животне стратегије. Као неки од разлога зашто један број избеглица истрајава у намери да остане у овом статусу наводе се осећај сигурности који им овај међународни статус пружа и страх од губитка смештаја који је наменски за избеглице (Српски савет за избеглице, 2006). Да избеглице одлажу захтеве за држављанством државе пријема и укидање избегличког статуса како не би изгубили одређене бенефиције, показано је и на примеру Јерменије (Ghazaryan, 2001).

„Кроз процес повратка, који је са различитим успехом спровођен у БиХ и Републици Хрватској (31% повратника у БиХ и 18% повратника у Републику Хрватску), број избеглица је смањен за још 149 000. Такође се процењује да је још 49 000 избеглица нашло уточиште у трећим земљама“ (Влада Републике Србије, 2009, 26). Највећи број оних који су се одлучили за одлазак иселио се преко Међународне организације за миграције (International Organisation for Migration) и УНХЦР-а у Канаду, Аустралију и Сједињене Америчке Државе, а процењује се да је око 40 000 лица умрло (КИРС, 2009). На одлуку о интеграцији или репатријацији значајно су утицале и демографске и социоекономске карактеристике избеглица, те дужина боравка у Србији (Лукић, Никитовић, 2004). Процес репатријације је још увек присутан али је његов ефекат на број избеглица занемарљив (Nikitović, Lukić, 2010). Подаци о регистрованом повратку указују на то да је током 2013. године Комесаријат за избеглице и миграције

Републике Србије пружио помоћ за повратак само 30 повратничких породица. Три породице су се вратиле у Босну и Херцеговину, а 27 у Републику Хрватску (КИРС, 2014).

Број и удео избеглица из Босне и Херцеговине у укупној избегличкој популацији у Републици Србији константно се смањује, док се удео избеглица из Републике Хрватске повећава. У Босну и Херцеговину вратило се 31% избеглица из Србије, односно 18% у Републику Хрватску (Влада Републике Србије, 2011а). Ови подаци, између осталог, указују на веће потешкоће избеглица из Хрватске у Србији везане за повратак, у односу на избеглице из Босне и Херцеговине. Оне се тичу проблема у области враћања станарских права и нелегално заузете имовине, неисплаћених пензија, признавања радног стажа и страха од етничке дискриминације или оптужби за ратне злочине. Након рата на просторима СФРЈ Република Хрватска је подигла велики број оптужница за ратне злочине против Срба, често са мало доказа. Блиц сматра да је циљ масовне оптуживачке политике био да се блокира повратак и прерасподели кривица (Blitz, 2005). На проблеме који се тичу повратка избеглица у Хрватску указују бројни аутори (Blitz, 2003, Harvey, 2006, Koska, 2009).

Криза у Србији током последње деценије 20. века, због политичке и економске дезинтеграције Југославије, санкције Савета безбедности УН и НАТО бомбардовања, имала је своје демографске и социоекономске последице. Најважнији разлог који је довео до смањења броја становника је тренд негативног природног прираштаја становништва који је први пут забележен у Војводини 1989. а у централној Србији 1992. (Лукић, 2013). Последња деценија 20. века, такође, била је период интензивне емиграције из земље. У периоду између два пописа (1991–2002), број лица у иностранству повећан је за преко 140 000 (Пенев, Предојевић-Деспих, 2012). За разлику од првобитних емиграционих токова које су претежно чинила неквалификована лица, током 90-их година 20. века међународне миграције, нарочито високих стручњака, из Србије су интензивирани. Процењује се да је тада СР Југославију напустило око четири стотине хиљада људи, међу којима је било око 30 000 високообразованих (Гречић, 2001). Имиграција у Републику Србију није значајнијег обима. Укупна имигрантска популација у Републици Србији износила је 27 622 лица у 2011. години. Највећи број имиграната је из Кине, Руске Федерације и Румуније, а главни разлози имиграције били су рад и спајање породице (Влада Републике Србије, 2013).

Према Попису 2002, избеглице су чиниле 5% укупног становништва Србије (без АП Косово и Метохија). Прилив избеглица са простора бивших република СФРЈ током деведесетих година прошлог века привремено је ублажио депопулациони тренд на простору Србије. Анализа последица избегличких миграција на демографски раст становништва Србије, у периоду 1991–2002, указала је да су избеглице значајније утицале на демографски раст становништва Војводине. Без овог контингента, укупан број становника централне Србије био би смањен за 333 305 лица (-5,9%), а Војводине за 124 666 лица (-6,3%). Адекватан територијалном размештају ових лица је и њихов утицај на демографски развитак одређених подручја и општина (Стевановић, 2005). Налази различитих истраживања указују на то да избеглице, осим на пораст броја становника, нису значајније утицале на промене природног кретања становништва простора које су населиле, ни на њихове социоекономске карактеристике (Лукић, Матијевић, 2006, Бубало-Живковић и др., 2001). Пројекције

становништва указују на то да ће се позитиван ефекат изазван доласком избеглица изгубити до 2050. године, те да нема већу демографску значајност. Главни разлози су: мали број избеглица у поређењу са укупном популацијом Србије, сличност у репродуктивном понашању избеглица и домицилног становништва, висока емиграција, већа старост избегле популације у односу на популацију емиграната и процеси репатријације и пресељења избеглица у треће земље (Никитовић, Лукић, 2010).

Иако је од ратних дешавања на простору бивше Југославије прошло више од двадесет година, Србија је са 57 076 избеглих и 227 585 интерно расељених 2012. и даље била европска земља са највећим бројем избеглица, и једна од светских земаља са продуженим избеглиштвом²⁷ (UNHCR, 2012). УНХЦР је 2008. године Републику Србију уврстио међу пет земаља (поред Авганистана, Бангладеша, Танзаније и Источног Судана) у свету са дуготрајном избегличком ситуацијом, чије решавање захтева заједничку акцију и сарадњу земаља у региону²⁸ (UNHCR, 2008). У студији о стању и потребама избегличке популације, заснованој на истраживању ове популације у приватном смештају и колективним центрима, спроведеном од стране Комесаријата за избеглице и УНХЦР-а, истакнуто је да: „...не треба занемарити ни потребе око 200 000 бивших избеглица чије потребе овом анализом нису процењиване. Они деле судбину осталих држављана у тренутку када је Србија у транзицији и када је велика стопа сиромаштва и међу домаћом популацијом“ (КИРС, 2009, 6). Стога се приликом истраживања присилних миграната са простора бивших република СФРЈ и њима сродних група становништва пошло од чињенице да у Републици Србији недостаје комплексније разматрање ових категорија становништва, како њихових карактеристика тако и степена социоекономске интеграције.

Циљ ове студије је стицање нових и продубљивање сазнања везаних за присилне миграције, у Србији и уопште, као и указивање на потребе и проблеме ове, специфичне групе становништва. Подаци и анализе просторног размештаја, демографских и социоекономских карактеристика присилних миграната са простора бивших република СФРЈ, њихових домаћинстава и породица, здравствене угрожености, услова становања и извора прихода домаћинстава ових лица значајни су са аспекта креирања и примене одговарајућих мера економске, здравствене и социјалне политике, али и политике локалног и регионалног развоја. Просторни оквир истраживања омогућио је разумевање локалних и регионалних различитости по питању одређених обележја. У односу на 2002. годину, када је популација присилних миграната била обухваћена пописом, промењени су просторни размештај, структура и животни услови ових лица, што утиче на неопходност прилагођавања активности усмерених ка решавању њихових потреба и проблема. Међутим, за развој политика осетљивих на потребе посматране групе становништва, која је предмет анализе, предуслов су поуздани статистички подаци.

²⁷ УНХЦР дефинише као дуготрајну избегличку ситуацију ону где су избеглице у егзилу више од пет година. Ове продужене избегличке ситуације су оне које су ван почетне хитне фазе, али за које решења не постоје у догледној будућности.

Осврт на статистику о избеглим лицима

Приликом проучавања избеглих лица велики проблем представља недостатак одговарајућих, тачних и конзистентних података. Како истиче Крисп, „док су сви стандардни радови на тему избеглица препуни бројки, малобројни почињу да преиспитују извор или тачност ових статистика“ (Crisp, 1999, 2). Мањкавости података последица су различитог дефинисања категорије избеглице, великог флукутирања избегличке популације, те интереса различитих релевантних организација, земаља порекла, дестинације избеглица и земаља донора. Промене у бројности ове популације настају услед прилива нових таласа избеглица, репатријације, одласка у треће земље, те деловања наталитета и морталитета. Подаци о избеглицама нарочито брзо застаревају у време трајања конфликта у земљи порекла, јер је тада избегличка популација подложна значајнијим променама. Такође, репатријација избеглица углавном се региструје само уколико се ради о организованом повратку, док у земљама пријема витална статистика, најчешће, не бележи податке о избеглицама.

Чак и када се под избеглим лицима подразумевају лица која имају тај статус према Конвенцији УН, може се доћи до различитих бројки, у зависности од извора података и прорачуна (Crisp, 1999). Извори статистичких података о избеглим лицима могу бити документације разних националних или међународних невладиних и хуманитарних организација, колективних центара или попис избеглих лица. Међутим, подаци о избеглим лицима, у зависности од извора, разликују се у погледу обухвата али и квалитета. Подаци добијени из хуманитарних организација, на основу евиденције о пружању хуманитарне помоћи, на пример, не укључују избеглице које не примају или су престале да примају помоћ. При том, може доћи до преувеличавања броја чланова породице из разлога примања помоћи. Што се тиче колективних центара, у првим данима кризе, када су доласци избеглица масовни и флукутирања велика, изузетно је тешко водити прецизну статистику избеглих лица у колективним центрима на отвореном, док је то знатно лакше уколико је реч о затвореним колективним центрима са мањим бројем избеглица. Пошто се увећања избегличких популација најчешће боље региструју од њихових умањења, већином постоји тенденција преувеличавања броја избеглица (UNHCR, 1996).

За хуманитарне организације и доноре, и земље пријема, број и структура избегличке популације веома су важни ради утврђивања потреба за одређеном врстом помоћи и дефинисања циљева и мера хуманитарних програма. Међутим, када је реч о избегличкој статистици, треба истаћи и могуће супротстављене интересе од стране земаља порекла, земаља пријема избеглица, али и других организација, везане за предочавање јавности постојања мањег или већег броја избеглих лица услед политичких или финансијских разлога, који се одражавају на статистику о избеглим лицима. Уколико се попис избеглица користи као извор релевантних статистичких података о избеглим лицима, јављају се питања везана за одзив на попис. Пракса је показала да се из различитих разлога многа избегла лица не пријављују званичним институцијама, тако да је реалан број избеглих увек већи од званичних показатеља пописа избеглица. Ипак, квалитет и обухват података који произилазе из пописа избеглих лица најадекватнији је за научна проучавања. Како би се утврдили тачни подаци о

броју и структурама избеглог становништва у Србији, спровођени су периодични пописи, у сарадњи са УНХЦР-ом. Пописи избеглих лица у Србији, засновани на принципу издавања избегличких легитимација, спроведени су од стране УНХЦР-а и Комесаријата за избеглице Републике Србије 1996, 2001. и 2005. године.

Прво систематско прикупљање података о избеглицама у Србији извршено је Пописом избеглица 1996. Овај попис обухватио је две категорије лица: избеглице по међународном праву и Закону о избеглицама Републике Србије, и друга ратом угрожена лица која према међународним нормама немају право на избеглички статус. Првој категорији припадало је 87% лица, док је статус ратом угроженог лица имало 12,9% особа. Методологија овог пописа није пружала могућност анализе на нивоу породица и домаћинства. Наредни попис избеглица спроведен је 2001. године. Према незваничним информацијама из Комесаријата за избеглице Републике Србије, сматра се да око 10% избегличке популације није обухваћено овим пописом (Лукић, Никитовић, 2004). Трећим пописом избеглица, 2005, у Србији, утврђивано је која избегла лица и даље задовољавају критеријуме за останак у избегличком статусу, као и која лица треба да се deregиструју, уколико их више не испуњавају. Оним избеглицама чији је избеглички статус потврђен издате су нове избегличке легитимације са роком важности од две године и могућношћу продужења по истеку. Особама за које је у поступку регистрације утврђено да више не испуњавају критеријуме по којима имају својство избеглице донета су решења о престанку тог својства (УНХЦР, КИРС, 2007).

Подаци о избеглим лицима, према Попису 2002. у Републици Србији, објављени су у посебној публикацији „Избеглички корпус у Србији“. Идентификовање контингента избеглог становништва, за потребе тог проучавања, заснивало се на одговорима на питање о месту становања на дан 31. марта 1991. и питање о својству у коме лице борави на територији Републике Србије. Да би лице било уврштено у категорију избеглица, на друго поменуто питање потребно је било изјаснити се за одговор „избегло лице са простора бивше СФРЈ“. Аутори наводе низ разлога непотпуног обухвата избеглица Пописом 2002. Неки од поменутих разлога су непријављивање избегличког статуса из жеље за укључивањем у животне токове у новој средини и недоступност одређеног броја избеглица у време пописивања (подстанари, радници на сезонским пословима и сл.), односно чињеница да није било особе која би могла пописивачу да пружи релевантне податке (Лађевић, Станковић, 2004).

Методолошка објашњења

У складу с међународним препорукама, у Попису 2002. године у укупно становништво Републике Србије укључени су били грађани Републике Србије чији је рад, односно боравак у иностранству био краћи од годину дана, као и страни држављани који су у Републици Србији радили или боравили годину дана и дуже. Интерно расељена лица 2002. нису била укључена у укупно становништво, већ су пописана као привремено присутна лица. У оквиру укупног становништва обухваћена је била и избегличка популација, чији је највећи део, до тада, већ боравио више година на територији Србије.

У Републици Србији је у Попису 2011. године први пут примењен концепт „уобичајеног становништва“. Према овом концепту, у укупно становништво одређеног места укључена су лица која су у том месту живела непрекидно најмање годину дана пре критичног момента пописа, као и лица која су у том месту живела краће од 12 месеци, али с намером да у њему остану најмање годину дана. Лица избегла са простора бивших република СФРЈ и интерно расељена лица са простора Косова и Метохије, која су испуњавала услове примењеног концепта, такође су укључена у укупно становништво. С обзиром на промену дефиниције укупног становништва, те укључивање интерно расељених лица у укупно становништво према Попису 2011, отежана је упоредивост података о укупном броју становника. На проблеме који су присутни приликом поређења укупног становништва исказаног на основу различитих концепата примењених у последња три пописа (1991, 2002. и 2011. године), те о чему се мора водити рачуна, указују аутори Пенев и Маринковић (2012).

Проучавање присилних миграната са простора бивших република СФРЈ и њима сродних група становништва у Србији, у овој студији, заснива се, у највећој мери, на резултатима Пописа из 2011. године. Идентификовање контингента становништва које је предмет проучавања омогућено је на основу одговора на неколико питања, предвиђених методологијом Пописа 2011. Тако су добијени подаци о месту рођења лица, о томе да ли лице непрекидно од рођења живи у месту сталног становања, да ли је лице икад живело/боравило ван Републике Србије непрекидно годину дана и дуже, о години доласка у Републику Србију, о држави у којој је лице живело и главном разлогу доласка. Треба напоменути да постоји могућност „статистичке невидљивости“ дела присилних миграната са простора бивших република СФРЈ, који су боравили једно време у Србији, одселили се у иностранство након неког времена и потом се вратили у Србију.

За разлику од пописа избеглица које спроводи Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије, категорија лица у овој студији није дефинисана на основу избегличког статуса. Наиме, како бисмо дефинисали релевантну категорију проучавања на ову тему, имајући у виду време које је протекло од ратних дешавања на простору СФРЈ и високу стопу натурализације, определили смо се за контингент присилних миграната са простора бивших република СФРЈ и њима сродне групе становништва. Ове групе односе се на децу присилних миграната рођену у Србији, и оне који су рођени на простору бивших република СФРЈ а који су дошли у Србију из породичних разлога у ратном периоду и периоду непосредно после рата на овим просторима. Последња категорија дефинисана је делимично и због претпоставке да ће бити лица која ће се пре изјаснити за породични разлог доласка него за присилни.

Подаци су обрађени у Републичком заводу за статистику. Према препорукама UNECE/Eurostat и Републичког завода за статистику и ради упоредивости са подацима из Пописа 2002, контингент који је предмет проучавања чине:

- ♦ категорија 1 – лица која су дошла у Републику Србију у периоду између 1991. и 2002. из неке од бивших република СФРЈ и која су као главни разлог доласка навела принудно пресељење (присилни мигранти)²⁹;
- ♦ категорија 2 – лица која су рођена у некој од бивших република СФРЈ, која су дошла у Републику Србију у периоду између 1991. и 2002. и која су као главни разлог доласка навела породичне разлоге (породични мигранти)³⁰; и
- ♦ категорија 3 – лица која су рођена на територији Републике Србије и која су чланови породице у којој један од родитеља припада категорији 1 (друга генерација)³¹. Ова група односи се на децу присилних миграната. Треба напоменути да има случајева где су „деца“ сад већ одрасли људи рођени на територији Републике Србије а који су живели одређено време на простору неке од бивших република СФРЈ.

Домаћинства присилних миграната са простора бивших република СФРЈ дефинисана су као домаћинства у којима бар један члан припада категорији 1 лица. У складу са истим принципом, породице присилних миграната са простора бивших република СФРЈ дефинисане су као оне породице у којима бар један члан породице припада категорији 1 лица.

Подаци у табелама, на графиконима и картама приказани су у складу са Номенклатуром статистичких територијалних јединица (НСТЈ)³², усвојеном у периоду између последња два пописа. Дефинисане статистичке функционалне територијалне целине, тј. хијерархијски нивои су:

- ♦ НСТЈ 1 Србија – север и Србија – југ,
- ♦ НСТЈ 2 (региони),
- ♦ НСТЈ 3 (области) и
- ♦ ЛАУ1 (градови и општине).

²⁹ У даљем тексту категорија 1.

³⁰ У даљем тексту категорија 2.

³¹ У даљем тексту категорија 3.

³² Уредба о номенклатури статистичких територијалних јединица, „Службени гласник РС“, бр. 109/09 и 46/10.

Присилни мигранти са простора бивших република СФРЈ у Србији

Бројност и просторна дистрибуција присилних миграната

Пописом становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији, регистровано је 277 890 присилних миграната, што је 3,9% укупног становништва. Број присилних миграната у периоду 2002–2011. смањен је за 101 245 лица. Највеће смањење броја ових лица забележено је у периоду 2001–2005, већином као последица натурализације (табела 2).

Између пописа избеглица (1996, 2001, 2002. и 2005), поред промена у бројности избеглица, дошло је и до промена у просторном размештају овог становништва на територији Републике Србије. У периоду 1996–2001. проценат избеглица у централној Србији без Београда и на Косову је смањен (средином 1999. године већина неалбанског становништва, укључујући и избеглице, расељена је у друге делове Србије), док се повећао број избеглица у Београду и Војводини. Анализа просторног размештаја избеглица у међупописном периоду 1996–2001, према групама општина у Београду, указала је на то да је од 16 београдских општина највећи пораст броја избеглица забележен у приградским општинама Сопот, Барајево и Младеновац (Лукић, 2005).

Табела 2. Избеглице у Србији 1996–2005. и присилни мигранти 2002–2011, по подручјима

	1996	2001	2005	2002	2011
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	617 728	451 980	104 246	379 135	277 890
Централна Србија без Београда	166 875	95 024	23 601	81 372	43 627
Војводина	259 719	217 438	50 363	186 463	142 600
Косово и Метохија	20 179	442	257	-	-
Београд	170 955	139 076	29 866	111 300	91 663
Структура у %					
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	100	100	100	100	100
Централна Србија без Београда	27,0	21,0	22,6	21,5	15,7
Војводина	42,0	48,1	48,3	49,2	51,3
Косово и Метохија	3,3	0,1	0,2	-	-
Београд	27,7	30,8	28,6	29,3	32,9

Извор: УНХЦР, КИРС, 1996; УНХЦР, КИРС, 2002; УНХЦР, КИРС, 2007; Лађевић, Станковић, 2004.

И поред даљих промена у бројности избеглица, према пописима избеглица 2001. и 2005, те Попису 2002. године, у погледу просторног размештаја ових лица није било већих измена. Значајније разлике у прерасподели присилних миграната по подручјима запажају се, поново, тек 2011. Ове промене адекватне су променама у периоду 1996–2001. и одликују се повећањем концентрације присилних миграната на простору Војводине и Београда, уз смањење њиховог удела на простору централне Србије. Иако релативно малобројна, да би значајније утицала на побољшање демографске ситуације у Србији, популација присилних

миграната ни већинским просторним размештајем, у регионима и градовима који иначе привлаче становништво путем унутрашњих миграција није допринела смањењу депопулације, која је најизраженија у Региону Јужне и Источне Србије (Лукић, 2013). Управо у овом региону насељен је најмањи број присилних миграната.

Пописом 2011. године у Републици Србији (без Косова и Метохије³³) регистровано је укупно 277 890 присилних миграната са простора бивших република СФРЈ и њима сродног становништва. Од тог броја, 245 556 лица су присилни мигранти, 7 193 су лица која су рођена у некој од бивших република СФРЈ, која су дошла у Републику Србију у периоду између 1991. и 2002. и која су као главни разлог доласка навела породичне разлоге (породични мигранти), и 25 141 су лица која су рођена на територији Републике Србије и која су чланови породице у којој један од родитеља припада категорији присилних миграната. Као илустрацију наводимо да је број лица досељених из бивших република СФРЈ у Србију у периоду 1991–2002, без обзира на разлог досељења износио 277 791.

Табела 3. Присилни мигранти са простора бивших република СФРЈ и њима сродне групе становништва у Републици Србији, Попис 2011.

Регион	Укупно становништво	Укупно (1 + 2 + 3)		Категорија 1		Категорија 2		Категорија 3	
		број	удео у укупно мушко ст. (%)	број	%	број	%	број	%
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	7186862	277890	3,87	245556	3,42	7193	0,1	25141	0,35
Београдски регион	1659440	91663	5,52	80392	4,84	2628	0,16	8643	0,52
Регион Војводине	1931809	142600	7,38	126599	6,55	2831	0,15	13170	0,68
Регион Шумадије и Западне Србије	2031697	29942	1,47	26561	1,31	1034	0,05	2347	0,12
Регион Јужне и Источне Србије	1563916	13685	0,88	12004	0,77	700	0,04	981	0,06
Регион Косово и Метохија

Присилни мигранти са простора бивших република СФРЈ и њима сродно становништво чине 3,9% од укупног броја становника Републике Србије. Од тога највећи део (3,4%) одлази на присилне мигранте. У односу на 2002. годину, број присилних миграната са простора бивших република СФРЈ и њима сродног становништва смањен је за 101 245, док је њихов удео у укупном становништву Србије опао за 1,2% (са 5,1% у 2002. на 3,9% у 2011). Чак и ако се узму у обзир методолошке разлике које се односе на концепт укупног становништва према пописима 2002. и 2011, удео присилних миграната у укупном становништву, на националном нивоу, не би се битније изменио. Друге две групе становништва заједно чине мање од 1% укупне популације Србије (0,1% породични мигранти и 0,35% друга генерација). Највећа концентрација посматраног становништва је на простору Региона Војводине, где је регистровано 142 600 лица која припадају категоријама 1, 2 и 3, што чини 7,4% од укупног становништва овог региона.

³³ Попис 2011. није спроведен на територији АП Косово и Метохија.

У односу на 2002. годину, дошло је до одређених промена у концентрацији присилних миграната³⁴, у смислу да је удео овог становништва на простору Војводине повећан за 2,1% од укупне популације присилних миграната (са 49,2% 2002. на 51,3% 2011). Посматрано по окрузима, није било измена у просторном размештају присилних миграната. Највише ових лица у Војводини и даље живи у Јужнобачком (56 132), Сремском (40 703) и Западнобачком округу (14 988). У оквиру централне Србије, највише присилних миграната је у Мачванском (8 975), Шумадијском (4 221) и Нишавском округу (4 325).

Најизраженија концентрација присилних миграната је у градовима Београд (91 663) и Нови Сад (31 866). На простору Града Београда живи чак 32,9% од укупног броја присилних миграната досељених из бивших република СФРЈ у Републику Србију. Концентрација присилних миграната у Граду Београду повећана је у међупописном периоду 2002–2011. за 3,6%, односно 1,5% за Нови Сад. У оквиру београдских општина, највећи број ових лица, као и 2002, живи у општинама Земун (21 417), Нови Београд (12 458) и Чукарица (10 676). На досељавање великог броја присилних миграната у општине Земун и Нови Београд у великој мери су имале утицај мигрантске мреже (Лукић, Матијевић, 2005). Осим београдских општина (Земун, Нови Београд, Чукарица, Палилула, Звездара, Вождовац, Раковица, Гроцка, Сурчин, Обреновац и Барајево), више од две хиљаде присилних миграната регистровано је још у четири општине у централној Србији (Чачак, Шабац, Лозница и Краљево). Као и у Попису 2002. и 2011, највећи број присилних миграната на простору централне Србије забележен је у популационо већим општинама, чија средишта представљају највеће урбане агломерације Србије, док је у појединим популационо малим или пограничним општинама на југоистоку земље регистровано свега неколико десетина ових лица (Стевановић, 2005, Лукић, 2005). У неким од општина са већинским бошњачко-муслиманским и албанским становништвом (Тутин, Сјеница и Прешево), такође, живи мали број присилних миграната³⁵.

Колонизација између два светска рата у периоду 1919–1931. и колонизација после Другог светског рата у периоду 1945–1948. одразиле су се својевремено на промене у бројности и структури становништва Војводине. Међутим, утицај ових колонизација приметан је и у савременим миграционим токовима. Општине у Војводини у којима избеглице чине највећи удео у укупном становништву већином су општине у које се доселио велики број колониста после Другог светског рата. Један од значајних фактора у избору одредишта избеглица било је постојање родбинских и пријатељских веза са становништвом колонизованим из бивших југословенских република (Бјељац, Лукић, 2008). Наиме, у периоду 1945–1948. године на простор Војводине досељено је 14 560 породица из Босне и Херцеговине и 9 979 породица из Хрватске. Колонизовано становништво населило се у малом броју општина. Преко 90% колониста из Босне и Херцеговине досељено је у 13 општина, док је 90% колониста из Хрватске населило осам општина Војводине (Ђурђевић, 1986).

³⁴ Након краћег прегледа основних група становништва које су предмет овог проучавања, у даљем тексту, а ради упоредивости са подацима из Пописа 2002, под појмом „присилни мигранти“ подразумеваће се све три напред наведене категорије.

³⁵ У поменутих општинама регистровано је мање од 40 присилних миграната, 2011.

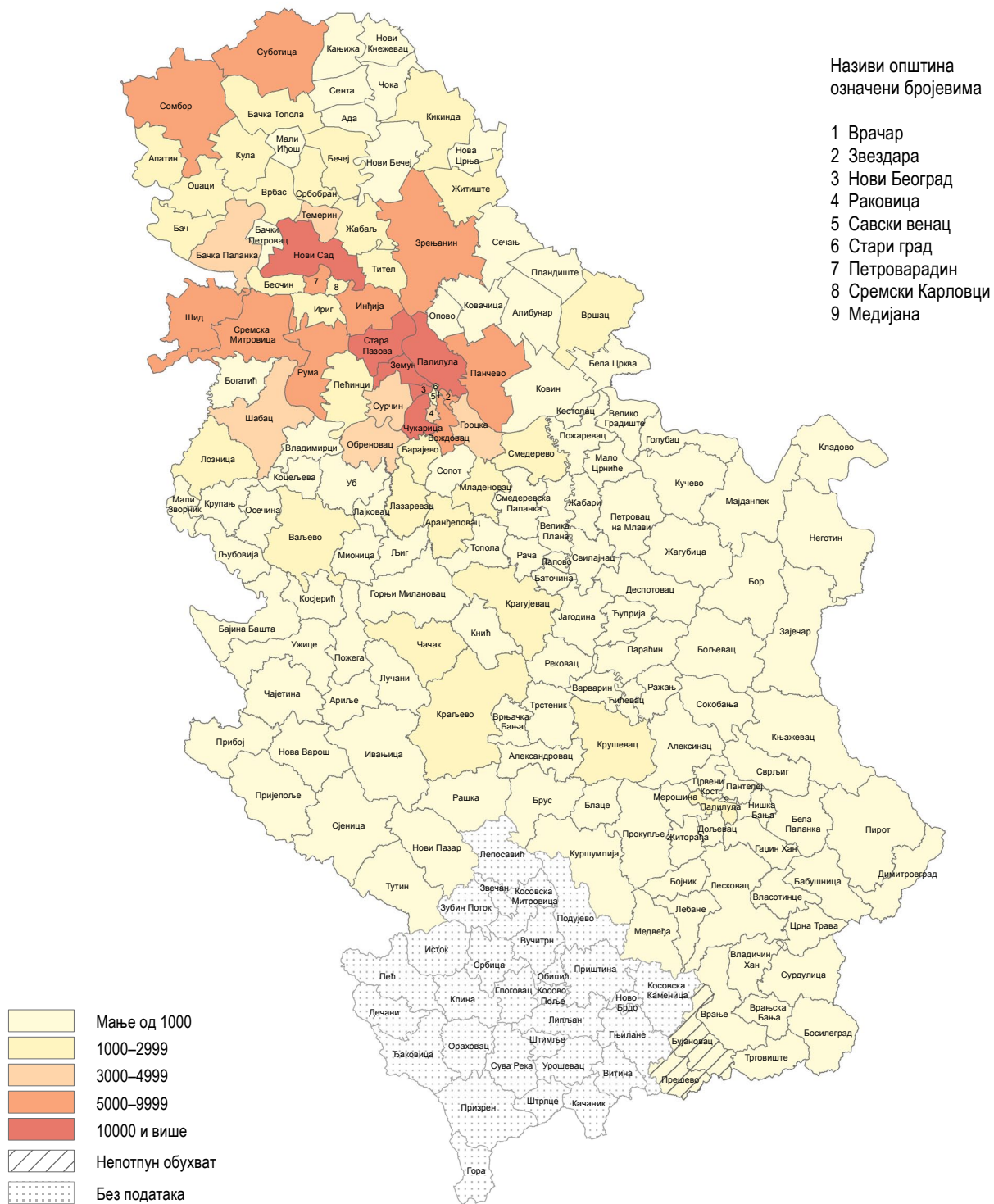
На простору Војводине 2011, више од две хиљаде присилних миграната, осим Новог Сада, регистровано је у општинама Стара Пазова, Инђија, Сомбор, Рума, Суботица, Шид, Панчево, Петроварадин, Зрењанин, Сремска Митровица, Бачка Паланка, Темерин, Апатин и Кула. Са изузетком Новог Сада, присилни мигранти су највише концентрисани у Старој Пазови, као што је то био случај и 2002. У овој општини живи чак 11,3% од укупне популације присилних миграната. Њихово досељавање у великом броју на простор Општине Стара Пазова, такође, последица је деловања мигрантских мрежа (Лукић, Матијевић, 2006). Ако се посматра популација која формално има статус избеглог лица, према подацима Комесаријата за миграције и избеглице, више од 2 000 присилних миграната са простора бивших република СФРЈ у статусу избеглице 2011. године живело је у општинама Сомбор, Нови Сад, Стара Пазова, Земун, Нови Београд и Палилула. Највећи број лица са статусом избеглице регистрован је у Општини Земун (4 690) (Влада Републике Србије, 2011а).

Интеграција се одвија на више поља и степен интеграције остварен у једној области није нужно у позитивној вези са степеном интеграције оствареним у другој. Налази истраживања присилних миграната са простора бивших република СФРЈ, спроведеног 2008. у четири града у Србији, указују на то да избеглице у градовима са већим уделом избеглица имају већу стопу запослености, поседовања имовине и виших су примања али су, такође, и политички и социјално више маргинализовани у односу на избеглице у градовима са мањим бројем избеглица (Драгојевић, 2010).

Посматрано по типу насеља, већина присилних миграната – 177 304, живи у градским насељима. Степен урбанизације присилних миграната (63,8%) већи је у односу на становништво Србије без присилних миграната (59,3%). Присилни мигранти чине 4,2% градског, односно 3,5% неградског становништва Републике Србије. Највећи степен урбанизације присилних миграната је у Београдском региону (79,6%).

Карта 1. Распоред присилних миграната по општинама, Попис 2011.

У укупном становништву централне Србије 2011. удео присилних миграната је свега 2,6%, док на простору Војводине присилни мигранти чине 7,4% популације. Групи од пет општина Војводине 2011. које су имале највећи удео присилних миграната 2002³⁶, уместо Руме припада Општина Петроварадин³⁷. Поменуте општине имају највећи удео присилних миграната у укупном становништву на нивоу Војводине, али и целе Републике, који се креће од 15,8% за Стару Пазову до 19,3% за Шид. „Шид је општина у Војводини у којој су се између 1991. и 2002. године одвијала убедљиво најинтензивнија миграциона кретања, и то под непосредним дејством ратних догађаја везаних за распад СФРЈ“, што је утицало и на промену националног састава становништва ове општине (Пенев, 2006; 83). Поред породичних и пријатељских веза и социоекономска диференцијација избеглица знатно је допринела њиховом територијалном размештају у одређеним општинама, у складу са функцијама развијеним на простору тих општина. На исходиште не само избеглих лица већ и других досељеника, у највећем броју случајева пресудно је утицала близина градова снажног гравитационог дејства (Лукић, Матијевић, 2006). У периурбаном појасу Београда и Новог Сада преплиће се већи број повољних услова за привређивање, запошљавање, развој занатства, мале привреде, повољних услова за градњу стамбеног, производно-складишног простора, ниже цене земљишта и ренте у односу на Београд и Нови Сад (Матијевић, Тошић, Лукић, 2005).

Дистрибуција општина према учешћу присилних миграната са простора бивших република СФРЈ у укупном становништву 2011. показује да ниједна општина Србије нема више од 20% овог становништва, пет општина има између 15 и 20%, пет општина између 10 и 15%, а 20 општина између 5 и 10% присилних миграната. Од 2 до 5% присилних миграната има 31 општина. Посматрана популација чини до 2% у највећем броју општина Србије, што је адекватно резултатима анализе података из Пописа 2002. (Стевановић, 2006).

Резултати анализе указују на разлике у просторном размештају посматраног становништва у зависности од специфичних категорија. Док присилни мигранти и деца присилних миграната, која су рођена у Србији, већином живе на простору Војводине (51,6% односно 52,4%), породични (везани) мигранти претежно су настањени у централној Србији (60,6%).

Табела 4. Присилни мигранти са простора бивших република СФРЈ и њима сродне групе становништва у Србији, Попис 2011. (%)

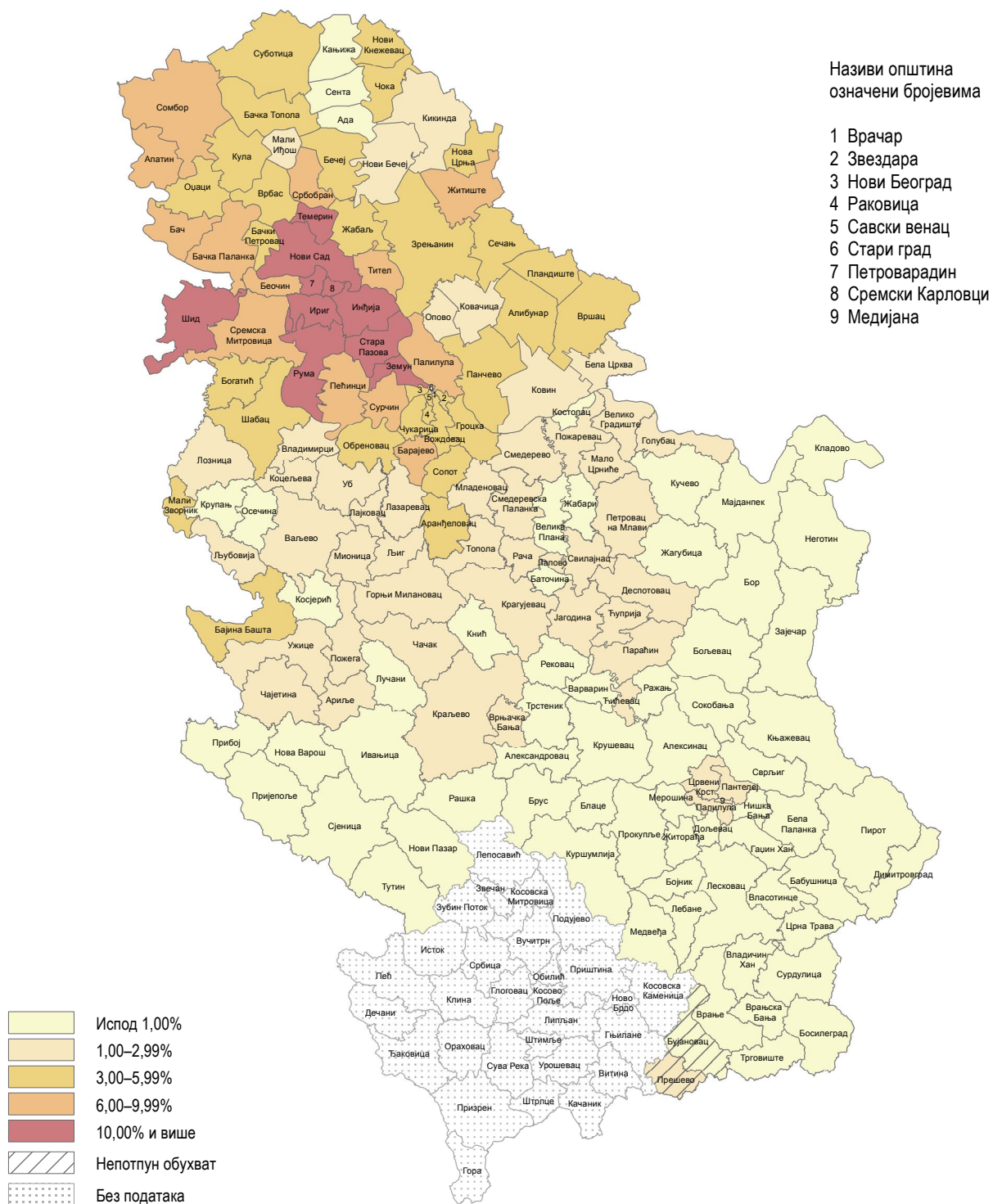
Регион	Категорија 1	Категорија 2	Категорија 3
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	100	100	100
Београдски регион	32,7	36,5	34,4
Регион Војводине	51,5	39,4	52,4
Регион Шумадије и Западне Србије	10,8	14,4	9,3
Регион Јужне и Источне Србије	4,9	9,7	3,9
Регион Косово и Метохија

³⁶ Види Лукић, Матијевић, 2006.

³⁷ Општина Петроварадин формирана је у јуну 2002, након што је спроведен Попис 2002.

Карта 2. Учешће присилних миграната у укупном становништву општина, Попис 2011.

Време доласка, бројност и просторна дистрибуција присилних миграната према држави порекла

Подаци о години досељења присилних миграната у Србију, који су регистровани Пописом 2011, одговарају општој динамици доласка највећег броја избеглица. Избеглице из бивших југословенских република почеле су да пристижу у Србију од 1991. године, када су Словенија и Хрватска прогласиле независност. Већ 1992. уследио је и први велики талас избеглица из Босне и Херцеговине, док је највећи број избеглица стигао из Хрватске у другој половини 1995. године (УНХЦР, КИРС, 2007). Након 2000. број лица са простора бивших република СФРЈ, која су као главни разлог доласка у Републику Србију навела принудно пресељење, знатно је смањен и износи свега 3% укупне популације присилних миграната 2011.

Табела 5. Присилни мигранти према години доласка у Републику Србију, Попис 2011.

Година доласка	Број	%
Укупно	277890	100
1991	39382	14,2
1992	47961	17,3
1993	11785	4,2
1994	8266	3,0
1995	101543	36,5
1996	11801	4,2
1997	11870	4,3
1998	8361	3,0
1999	3100	1,1
2000	3741	1,3
2001	3496	1,3
2002	1443	0,5

Делећи период адаптације избеглица на четири периода, Стејн (Stein, 1981) сматра да су избеглице након четири до пет година завршиле највећи део прилагођавања. Они достижу одређену стабилност након 10 година од избеглиштва, када се наставља опоравак изгубљеног статуса али споријим темпом, и поред одлучности, ефекат избеглиштва је нижи статус. Највећи број присилних миграната у Србији је већ 16 година. Налази истраживања избеглица из Босне и Херцеговине у Србији потврђују да је дужина боравка у земљи пријема позитиван фактор утицаја на локалну интеграцију (Лукић, Никитовић, 2004). Међутим, сматра се да овај фактор има позитиван утицај на економску и социокултурну адаптацију, али не и на субјективну, јер поједине варијабле које делују на процес интеграције не делују самостално, већ добијају на значају и ефекту у комбинацији са другим факторима (Montgomery, 1996).

У Републици Србији, према Попису 2011, регистровано је 162 721 присилни мигрант из Хрватске и 82 598 из Босне и Херцеговине. Посматрано по држави порекла присилних миграната, може се видети да су скоро две трећине ових лица из Хрватске, а једна трећина из Босне и Херцеговине. Ове две групе лица чине 97,1% од укупног броја присилних миграната у Србији. Број присилних миграната из других бивших република СФРЈ, Словеније и Македоније, знатно је мањи, те заједно чине 2,9% од укупне посматране популације. У укупном становништву Републике Србије, присилни мигранти са простора Босне и Херцеговине чине 1,2%, односно 2,3% када је реч о присилним мигрантима са простора

Хрватске. Удео присилних миграната из Македоније и Словеније заједно чини свега 0,1% становништва Републике Србије 2011.

У односу на 2002. годину, удео присилних миграната из Босне и Херцеговине се смањио са 34,7% на 32,7%, док је број лица из других република бивше СФРЈ и непознате државе порекла преполовљен. Повећање се запажа само када је у питању удео присилних миграната из Хрватске у укупној посматраној популацији (са 61,5% 2002. на 64,4% 2011), што је у сагласности са напред дискутованим проблемима везаним за повратак ових лица, као и тешкоћама у остваривању имовинских и других права у Републици Хрватској.

Табела 6. Присилни мигранти у Републици Србији према држави порекла, Попис 2011.

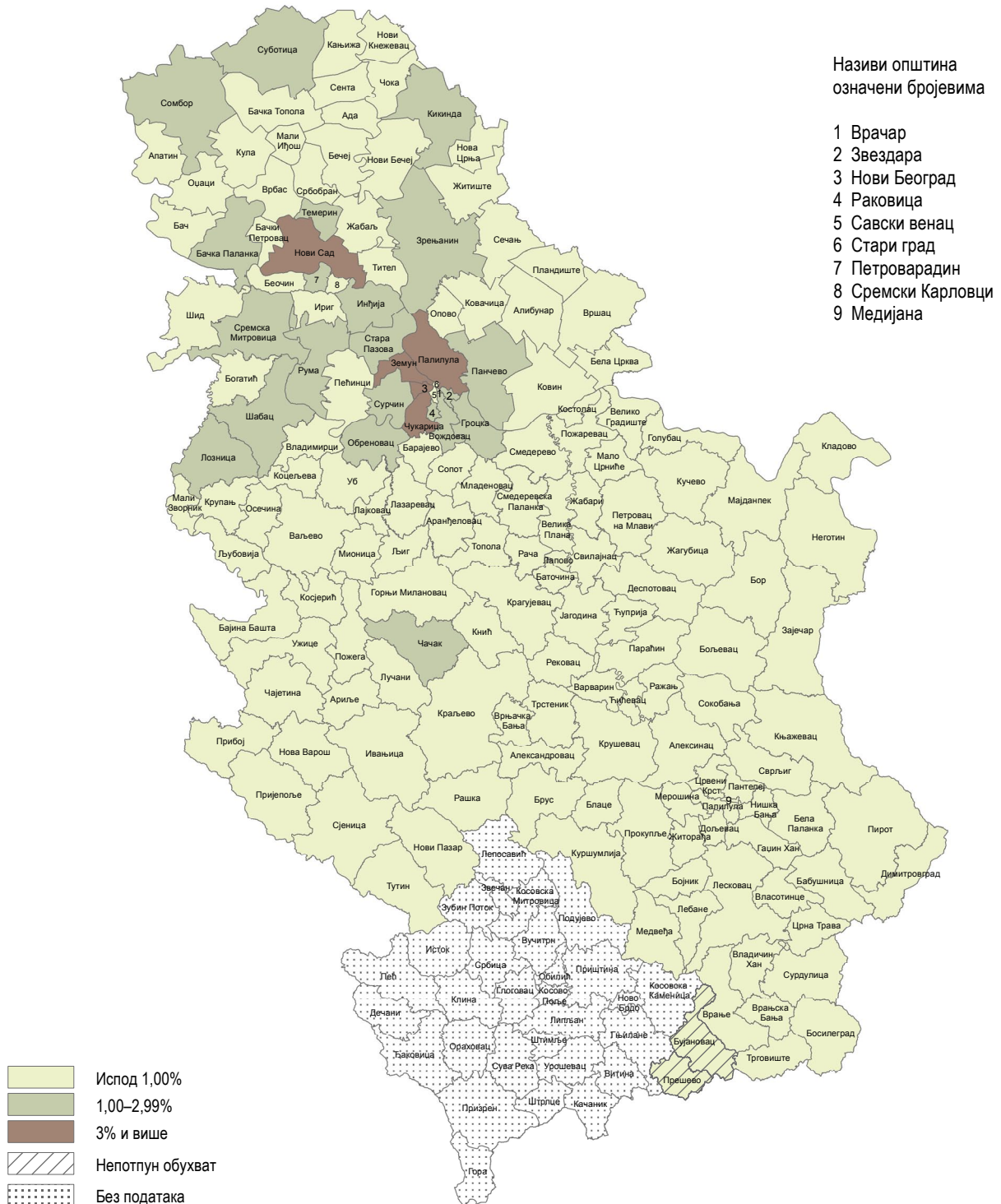
Регион	Хрватска	Босна и Херцеговина	Словенија	Македонија	Непознато
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	162721	82598	4196	3044	190
Београдски регион	53148	27708	1185	892	87
Регион Војводине	89111	38714	1069	450	86
Регион Шумадије и Западне Србије	13720	12569	912	379	15
Регион Јужне и Источне Србије	6742	3607	1030	1323	2
Регион Косово и Метохија

У Златиборском и Мачванском округу, који су погранични према Босни и Херцеговини, више од 50% присилних миграната чине лица са простора Босне и Херцеговине. Посматрано по општинама, процентуални удео присилних миграната пореклом из Босне и Херцеговине креће се између 70 и 90% у општинама Прибој, Мали Зворник, Љубовија, Бајина Башта, Нова Варош, Сјеница, Лозница и Ужице. И раније је показано да је удео лица са простора БиХ највећи управо у популацији избеглица пограничних општина према овој бившој републици СФРЈ (Лукић, Никитовић, 2004). Изразити центар концентрације присилних миграната са простора Босне и Херцеговине је и Град Нови Сад, где је према Попису 2011. живело преко 10% свих присилних миграната из Босне и Херцеговине.

Присилни мигранти из Хрватске, слично моделу присилних миграната из Босне и Херцеговине, настањени су у великом броју у пограничном делу Србије ка Хрватској. Процентуални удео лица пореклом из Хрватске у укупном броју присилних миграната највећи је у Западнобачком и Сремском округу, односно пограничним општинама Апатин (91,2%) и Шид (88,5%). Више од 3% популације присилних миграната из Хрватске населило се у општинама: Нови Сад, Сомбор, Шид, Рума, Инђија, Стара Пазова и београдским општинама Земун, Чукарица, Нови Београд и Палилула.

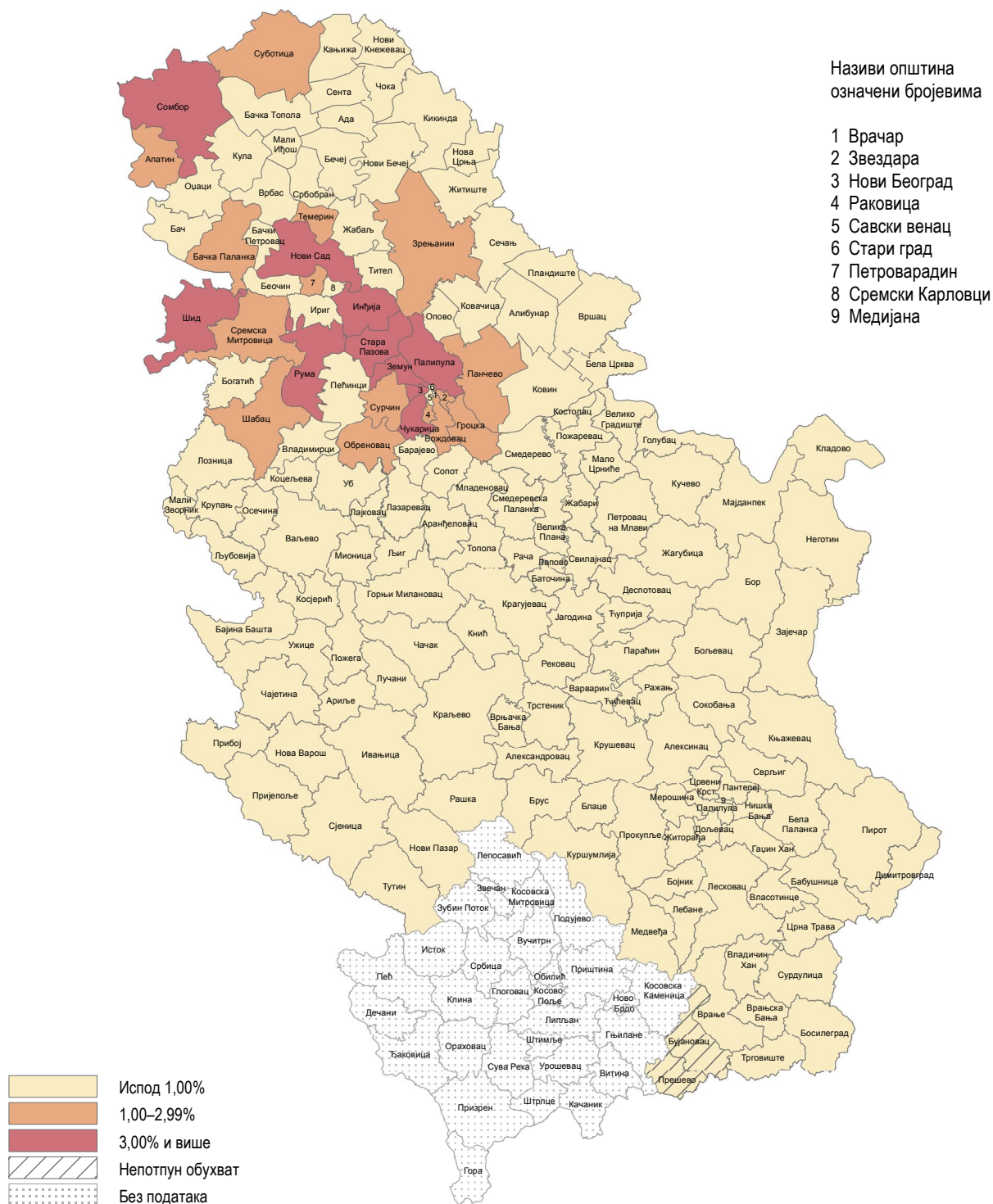
Посматрано по типу насеља, присилни мигранти са простора Босне и Херцеговине у нешто већој мери су концентрисани у градским насељима (57 802 или 70,0%) у односу на присилне мигранте из Хрватске (97 780 или 60,1%). Подаци о просторном размештају присилних миграната према типу насеља у Србији потврђују ранија проучавања, која су, такође, указивала на то да су се избеглице са простора Босне и Херцеговине у већој мери у односу на остале населиле у градским насељима. Овакав размештај последица је чињенице да је чак 80% избеглица из Босне и Херцеговине пре рата на простору бивше СФРЈ живело у градским насељима (Лукић, 2005).

Карта 3. Распоред присилних миграната из Босне и Херцеговине по општинама, Попис 2011.

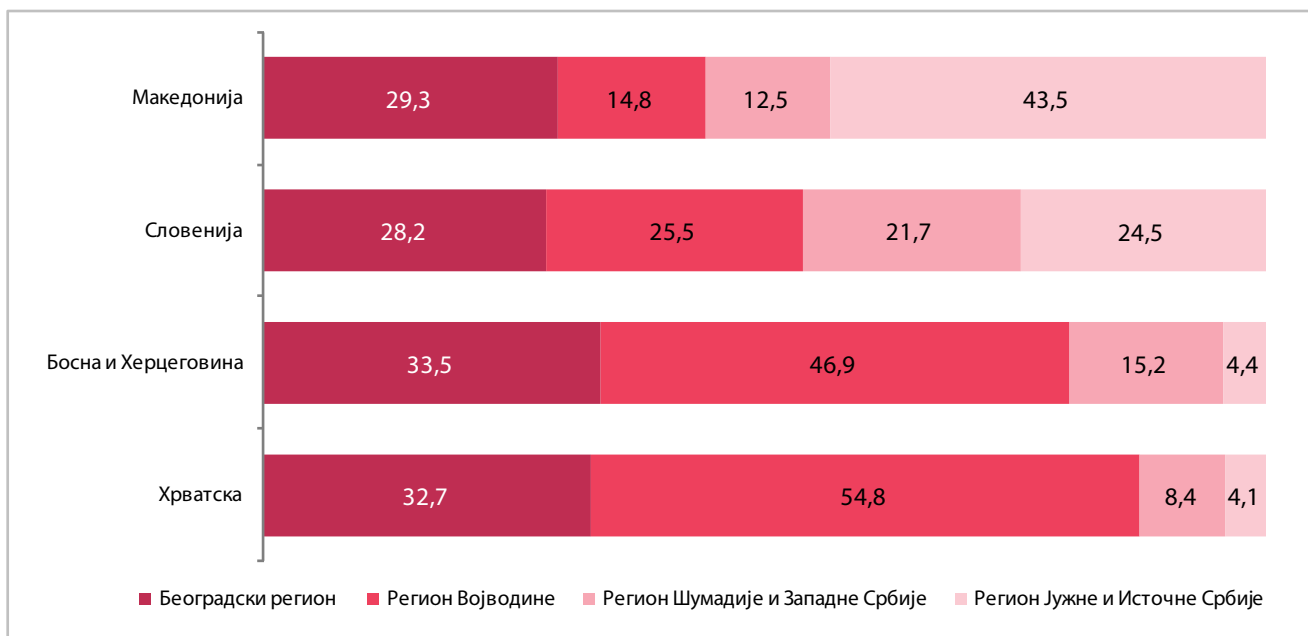

Карта 4. Распоред присилних миграната из Хрватске по општинама, Попис 2011.

Иако релативно малобројно, у односу на две већинске групе присилних миграната према држави порекла, становништво досељено из Словеније високо је концентрисано у Београду (28,2%), Новом Саду (7,1%) и Крагујевцу (3,9%). Присилни мигранти са простора Македоније једина су група посматраног становништва која је бројнија на подручју Србије – југ у односу на Србију – север.

Графикон 1. Присилни мигранти према републици бивше СФРЈ из које су дошли и садашњем пребивалишту у Републици Србији, по регионима, Попис 2011. (%)

Држава рођења и држављанство присилних миграната

Стицање држављанства земље пријема законска је димензија интеграције избеглица. Како истичу Агер и Странг (Ager, Strang, 2004), домен држављанства основа је успостављања процеса интеграције. Највећи број присилних миграната из бивших република СФРЈ у Србији рођен је у Хрватској (52,4%). На другом месту по бројности су лица рођена у Босни и Херцеговини (29,6%), а затим рођени у Србији (15,6%). У популацији присилних миграната преовладавају лица са држављанством Републике Србије, а велики број ових лица има двојно држављанство (37,7%). Иако је Република Србија 2011. приступила Конвенцији УН о статусу лица без држављанства из 1961. године, више од 3 000 присилних миграната су апатриди. Већина присилних миграната без држављанства рођена је у Хрватској, те лица без држављанства чине готово два одсто од укупне популације присилних миграната рођених у Хрватској. Избеглице могу бити и *de facto* апатриди (Батрићевић, 2013). За разлику од апатрида, избеглице имају држављанство али не могу или неће да користе заштиту своје државе (државе порекла) зато што осећају страх од поступака њених власти, због кога су

избегле у иностранство (Димитријевић и др., 2005). Реч је о лицима која правно (*de jure*) имају држављанство неке земље, али у стварности не уживају њену заштиту (Пауновић и др., 2010).

Према анкетном истраживању о потребама избегличке популације, спроведеном 2008. године, испитаницима недостају различита документа, како из земље порекла тако и из Републике Србије, међу којима је и уверење о држављанству. Стога, процена је да и даље постоји потреба за бесплатном правном помоћи за избеглице. Као најчешћи разлози због којих лица не могу да прибаве документа наведени су: недостатак финансијских средстава (33,6%) и безбедносни разлози (22,0%) (КИРС, 2009). Поседовање личних докумената један је од национално специфичних показатеља друштвене партиципације (Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Републички завод за статистику, 2012). Недостатак докумената отежава процес интеграције стварајући проблеме при пријави боравишта, запошљавању, лечењу и школовању, те за примање социјалне помоћи. Примера ради, налази студије о положају избеглица на тржишту рада у Републици Србији указали су на разлике у погледу типа запослености избеглица, у зависности од поседовања држављанства. Наиме, у категорији избеглица без држављанства Републике Србије заступљенији су били неформално samozапослени и неформално запослени, док је у групи избеглица са држављанством Србије забележено значајније учешће формално запослених (Бабовић и др., 2007).

Ако посматрамо по држави рођења, присилни мигранти рођени у Босни и Херцеговини, Србији и другим државама у већој мери имају држављанство Републике Србије у односу на присилне мигранте рођене у Хрватској. Док више од две трећине присилних миграната рођених у Словенији, односно око две трећине рођених у Босни и Херцеговини, има држављанство Републике Србије, у случају присилних миграната рођених у Хрватској овај број је мањи од половине популације. Присилни мигранти рођени у Хрватској у готово подједнаком броју имају држављанство Републике Србије и држављанство Републике Србије и друге државе. Специфичност ове популације у односу на друге присилне мигранте огледа се и у нешто вишем уделу лица само са држављанством друге државе, за коју се може претпоставити да је Хрватска.

Двојно држављанство ствара могућности за мобилност и олакшава транснационалне везе између Србије и бивших република СФРЈ. У случају продуженог избеглиштва, мобилност коју двојно држављанство омогућава побољшава људима услове за живот, у смислу да су им доступне економске, социјалне и културне могућности у обе земље (Allen, Li Rosi, 2010). Према Соренсену, тзв. одржива решења не морају бити ограничена на интеграцију или репатријацију, већ комбинацију ових решења чине транснационалне, трансрегионалне и транслокалне стратегије где су дисперзне социјалне мреже важни фактори политичког и економског развоја (Sorensen, 2004). Бројни проблеми са којима са сусрећу повратници из Србије у Хрватску (Blitz, 2003, Harvey, 2006, Коска, 2009, Влада Републике Србије, 2011а) одредили су стратегију ових присилних миграната у Србији, коју карактерише већа заступљеност лица са двојним држављанством и држављанством друге државе. Наиме, повратници који немају хрватско држављанство, приликом повратка у Републику Хрватску третирају се као страни држављани који подлежу компликованој и скупој процедури признавања статуса странца са привременим или сталним боравком у Републици Хрватској

(Влада Републике Србије, 2011а). На постојање повратничких транснационалних стратегија указују резултати анкетних истраживања спроведених у Хрватској 2010, према којима тек сваки трећи српски повратник живи у Хрватској. Међутим, скоро половина повратничких кућа редовно се одржава, што оставља отвореном дугорочну могућност повратка (Mesić, Bačić, 2011).

Табела 7. Присилни мигранти према држави рођења и држављанству, Попис 2011.

Држава рођења	Укупно		Држављанство							
			Републике Србије		Републике Србије и друге државе		друге државе		без држављанства	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно	277890	100	162128	58,3	104709	37,7	7757	2,8	3296	1,2
Босна и Херцеговина	82345	100	50857	61,8	28201	34,2	2501	3,0	786	1,0
Хрватска	145564	100	69420	47,7	68938	47,4	4749	3,3	2457	1,7
Словенија	1878	100	1459	77,7	378	20,1	28	1,5	13	0,7
Остале државе	4131	100	2588	62,6	1264	30,6	239	5,8	40	1,0
Србија	43477	100	37494	86,2	5781	13,3	202	0,5	0	0,0
Непознато	495	100	310	62,6	147	29,7	38	7,7	0	0,0

Анализа структуре присилних миграната према држави рођења и држављанству, по регионима у Србији, показује да је највећи удео лица без држављанства у структури присилних миграната Региона Јужне и Источне Србије и Региона Шумадије и Западне Србије. Регион Шумадије и Западне Србије специфичан је и по највећем уделу лица са држављанством друге државе у популацији присилних миграната. Већина ових лица рођена је у Босни и Херцеговини. Удео лица са држављанством Републике Србије у укупном броју присилних миграната креће се од 57,1% за Београдски регион до 71,1% за Регион Јужне и Источне Србије.

Мобилност

Налази истраживања указују на то да је у првим годинама избеглиштва мобилност избеглица у Србији била веома ниска. До 1996. готово две трећине (62,7%) избеглица нису промениле насеље боравка, око 24% пресељавало се једанпут, док се 13,3% пресељавало неколико пута. Сматра се да је већина избеглица са простора бивших република СФРЈ по доласку у Србију отишла у места у којима су имали пријатеље или родбину, који су им помогли у првим данима избеглиштва, те је то био разлог везаности за одређено место (Матковић, 1997).

Након почетне фазе избеглиштва, у 2002. је забележено смањење броја избеглица смештених код родбине и пријатеља (УНХЦР, КИРС, 2002). Ова чињеница утицала је и на просторни размештај избегличке популације. Претпоставка је да је након преовлађујућег утицаја социјалних мрежа, економски фактор добијао на значају, те су се избеглице све више

понашале као економски мигранти. У потрази за бољим могућностима за запослење долазило је до унутрашње миграције. На то је указивао пораст концентрације избеглица у Београду и Војводини, као регионима са већим степеном економског развоја. Такође је запажен и пораст утицаја економских фактора на доношење одлуке о репатријацији (Лукић, Никитовић, 2004). Привлачност Београда за избеглице може се објаснити значајним могућностима које Београд, као главни град, пружа, како за запошљавање тако и за образовање. На концентрацију избеглица у главном граду, односно да је „Москва најважнија појединачна дестинација за многе избеглице из других република“, указују и резултати проучавања присилних миграција и етничких процеса на простору бившег Совјетског Савеза (Zayonchkovskaya и др., 1993; 205). Рашид (Rashid, 2009), на примеру Шведске, закључује да унутрашња миграција има позитиван утицај на приходе домаћинства новопридошлих избеглица. И други аутори су дошли до сазнања да је унутрашња миграција за имигранте, а нарочито за избеглице, значајан фактор везан за запошљавање. Избеглице се често пресељавају из места са мањом понудом послова у градове који пружају веће могућности за запослење (Potocky, Mc Donald, 1995; Bevelander, Pendakur, 2012).

Осим привлачности главног града, налази истраживања указују на привлачност за досељавање сеоских и популационо мањих градских насеља Војводине у непосредној близини већих градова, нарочито када су у питању избеглице. Ова појава се повезује са великим обимом дневне миграције из посматраних насеља (Лукић и др., 2010; Лукић, 2012). Сеоска насеља Војводине која имају позитиван миграциони салдо у другој половини 20. века и велики обим дивергентних дневних миграционих токова радника махом припадају општинама које су у саставу функционалних урбаних подручја Новог Сада и Београда. Испитивање везе између имиграције и конвергентне дневне миграције, на примеру сеоских насеља Војводине, указало је на постојање позитивне везе између ова два облика мобилности становништва. У случају сеоских насеља Војводине која припадају општинама са великим уделом избеглица у укупној популацији, вредности коефицијента корелације су највише и указују на постојање веома јаке позитивне везе између дивергентне дневне миграције и досељавања становништва, док је пропорција заједничког варијабилитета ове две варијабле чак 85% (Лукић, 2012). Претпоставка је да је комбинација близине већих градова, који пружају више могућности за запослење, и нижих цена некретнина утицала на избор ових насеља као места становања великог броја избеглица дневних миграната.

У Србији су унутрашње миграције проузроковане здруженим деловањем више фактора, као што су велике регионалне неједнакости наслеђене из социјалистичког периода али и савремени транзициони процеси актуелних привредних реформи и приватизације и реструктурирања великих државних предузећа. Регионална поларизованост Србије на развијено београдско подручје и подручје северно од Саве и Дунава, с једне, и јужно, неразвијено подручје, с друге стране, није се током деценија битније променила или бар ублажила. У Републици Србији досељавање у градове чинило је 70,6% од укупног броја унутрашњих миграната 2011. У унутрашњим миграцијама претежно је учествовало женско становништво које се пресељавало из сеоских у градска насеља (Влада Републике Србије, 2011б). С обзиром на селективност миграната према старости, емиграција је допринела убрзаном старењу становништва сеоских насеља, што се одразило и на смањивање броја

становника. У 2011. години, удео живорођених у градским насељима био је 69%, док је у сеоским насељима рођено двоструко мање беба (31%). Индикативно је да у око 200 насеља, исте године, није било становника млађих од 20 година (Републички завод за статистику, 2012а).

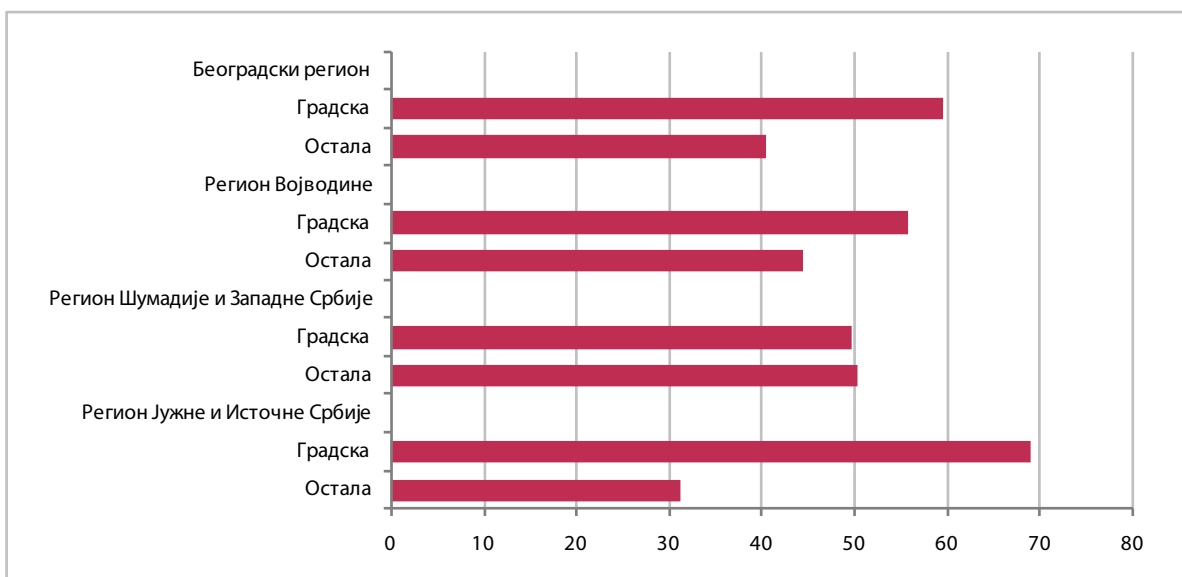
Неразвијена подручја карактеришу демографски (емиграција, депопулација, старење становништва), социоекономски (незапосленост, недостатак образоване и квалификоване радне снаге, сиромаштво) и инфраструктурни проблеми (неразвијена и саобраћајна и комунална мрежа лошег квалитета и мрежа јавних установа – институција културе, здравствених установа и др.). Према Стратегији регионалног развоја Републике Србије за период 2007–2012, недовољно развијена подручја су економски неразвијена подручја са приходима мањим од 50% од националног просека и подручја са специфичним развојним проблемима: демографски угрожени региони – смањење становништва веће од 40% у периоду 1971–2002), пограничне зоне са структурним и демографским проблемима – смањење становништва веће од 20% (1971–2002) и стопа незапослености већа од 60%, и српске општине на Косову и Метохији (Влада Републике Србије, 2007). Смањење дохотка узроковано је и осипањем стручног кадра, смањеним или потпуно одсутним инвестицијама, постепеним економским „пропадањем” предузећа и нерешеним правно-имовинским односима у започетом процесу приватизације, дотрајалошћу опреме и сл. Ови процеси највише су погодили центре у којима је индустрија била доминантни сектор (производња саобраћајних средстава, текстилна и метална индустрија). Већина неразвијених подручја Србије су традиционално емиграциони простори. Број становника неразвијених подручја, што услед емиграције, што услед већ нарушене демографске структуре становништва, просечно се годишње смањује десет пута више од републичког просека (Тошић и др., 2009). У општинама Републике Србије које припадају четвртој степену развијености, са испод 50% републичког просека³⁸, забележена је малобројна популација присилних миграната 2011. Само у шест од 23 ове општине живи више од 100 присилних миграната са простора бивших република СФРЈ, од чега највише у Малом Зворнику, пограничној општини са Босном и Херцеговином.

Према подацима Пописа 2011, од укупног броја присилних миграната, 45 220 или 17,7% пресељавало се у оквиру Републике Србије. Највећи број ових лица пресељавало се из насеља у оквиру једне области у насеље у оквиру друге области, док су најмање заступљена локална пресељавања у оквиру исте општине. Исте налазе даје и анализа података према регионима јер нема већих разлика између региона према типу преовлађујуће миграције.

Посматрано према типу насеља, за присилне мигранте који су учествовали у унутрашњим миграцијама привлачнија су била градска насеља. Од укупног броја унутрашњих миграната, 57,3% преселило се у градско насеље. Највећа диспропорција у односу удела досељених присилних миграната према типу насеља је у Региону Јужне и Источне Србије, где се свега око једне трећине лица преселило у сеоска насеља.

³⁸ Уредба о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2013. годину, „Службени гласник РС”, број 62/2013.

Графикон 2. Досељени присилни мигранти према типу насеља и регионима, Попис 2011. (%)

У пресељавањима у оквиру Републике Србије подједнако су учествовали и мушкарци (49,2%) и жене (50,8%) присилни мигранти. Међутим, анализа према регионима указује на то да док су се у Београдски регион подједнако досељавали и мушкарци и жене, у Регион Војводине (51,6%) и Регион Шумадије и Западне Србије у нешто већој мери су се досељавале жене (52%), односно мушкарци (52,6%) када је реч о Региону Јужне и Источне Србије. Анализа података према полу и територијалном домету унутрашње миграције указује на специфичност Региона Јужне и Источне Србије, где су се жене у знатно мањој мери, у односу на друге регионе, пресељавале на већим удаљеностима. Уколико је раздаљина миграције краћа и говори се о досељавању у неградска насеља, у Региону Јужне и Источне Србије преовладавају жене присилни мигранти.

Табела 8. Број досељених присилних миграната према подручју са којег се лице доселило, Попис 2011.

Региони	Укупно досељено		Досељено из другог насеља исте општине		Досељено из друге општине исте области		Досељено из друге области	
	број	%	број	%	број	%	број	%
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	45220	100	8196	18,3	10414	23,0	26510	58,6
Београдски регион	16262	100	1682	10,3	4623	28,4	9957	61,2
Регион Војводине	21702	100	4848	22,3	4766	22,0	12088	55,7
Регион Шумадије и Западне Србије	4311	100	1242	28,8	552	12,8	2517	58,4
Регион Јужне и Источне Србије	2945	100	524	17,8	473	16,1	1948	66,1
Регион Косово и Метохија

У односу на присилне мигранте из Босне и Херцеговине, у структури присилних миграната из Хрватске већи је удео лица која су по доласку у Србију учествовала у унутрашњим миграцијама.

Поређењем унутрашње мобилности присилних миграната и „домцилне“ популације, према подацима Пописа 2011, запажа се знатно мање учешће присилних миграната у локалним пресељавањима (18,3% према 28,5%) и веће учешће у пресељавањима између области (58,6% према 49,8%) Републике Србије у односу на остало становништво. Анализа према регионима указује на то да „домцилна“ популација учествује у миграцији већег територијалног домета само када је реч о Београдском региону, док је код присилних миграната ово општа појава независно од региона посматрања. За обе популације карактеристично је да се становништво највише локално пресељавало (у оквиру исте општине) у Региону Шумадије и Западне Србије. Битна разлика у мобилности између присилних миграната и становништва Србије без присилних миграната јесте и у полној структури унутрашњих миграната. Док је код присилних миграната прилично уједначен број жена и мушкараца који су учествовали у унутрашњој миграцији, у случају осталог становништва, чак 62,1% унутрашњих миграната чине жене. За жене присилне мигранте и жене припаднице „домцилне“ популације различит је и удео заступљености типова унутрашњих миграција према територијалном домету у структури унутрашњих миграција. Примера ради, пресељавања у оквиру исте општине за жене присилне мигранте чине свега 18,8% према 30,8% за остале жене.

Када се посматрају међународне миграције, на боравку у иностранству краће од годину дана било је 1 289 (0,3%) присилних миграната у Србији 2002. године, односно 2 029 (0,7%) 2011. године. Удео лица која бораве у иностранству до годину дана за становништво Републике Србије без присилних миграната био је мањи 2011. године (0,17%), него у популацији присилних миграната. Изразитији удео присилних миграната на боравку у иностранству до годину дана у укупном броју ових лица забележен је у Региону Шумадије и Западне Србије (1,6%).

Табела 9. Присилни мигранти који бораве у иностранству краће од годину дана, Попис 2011.

	Укупно	Хрватска	БиХ	Немачка	Аустрија	Швајцарска	САД	Црна Гора	Италија	Русија	Непознато и остале земље
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	2029	584	387	166	139	87	86	81	77	58	364
Београдски регион	622	187	139	39	15	11	33	25	26	19	128
Регион Војводине	1066	327	172	100	102	60	38	41	37	31	158
Регион Шумадије и Западне Србије	116	19	21	6	6	3	9	5	9	1	37
Регион Јужне и Источне Србије	225	51	55	21	16	13	6	10	5	7	41
Регион Косово и Метохија

Највећи број присилних миграната, који су у иностранству краће од годину дана, борави у Хрватској и Босни и Херцеговини, бившим републикама СФРЈ из којих је и дошло највише ових лица. Са боравиштем до годину дана у другим бившим републикама СФРЈ, Словенији и Македонији, регистровано је свега 48, односно 24 присилна мигранта. На повећано учешће присилних миграната у међународним миграцијама указују налази Бабића и Месића (2007, 2011) који се односе на повећање учешћа повратника из Србије у Хрватску који су отишли у треће земље у укупном броју ових повратника у периоду 2006–2010.

Присилни мигранти – фертилитет женског становништва

Просечан број живорођене деце жена старијих од 15 година у популацији присилних миграната износи 1,46. Највиша стопа кумулативног фертилитета је у групи жена старих 60 и више година (2,07). У млађој старосној кохорти жена које су изашле из фертилног периода, 50–59 година, стопа кумулативног фертилитета је мања и вредност овог индикатора се даље смањује са млађим старосним кохортама. Посматрано по регионима, нема неких већих разлика, при чему највиши просечан број живорођене деце имају жене присилни мигранти у Региону Западне Србије и Шумадије (1,54), а најнижи у Београдском региону (1,36).

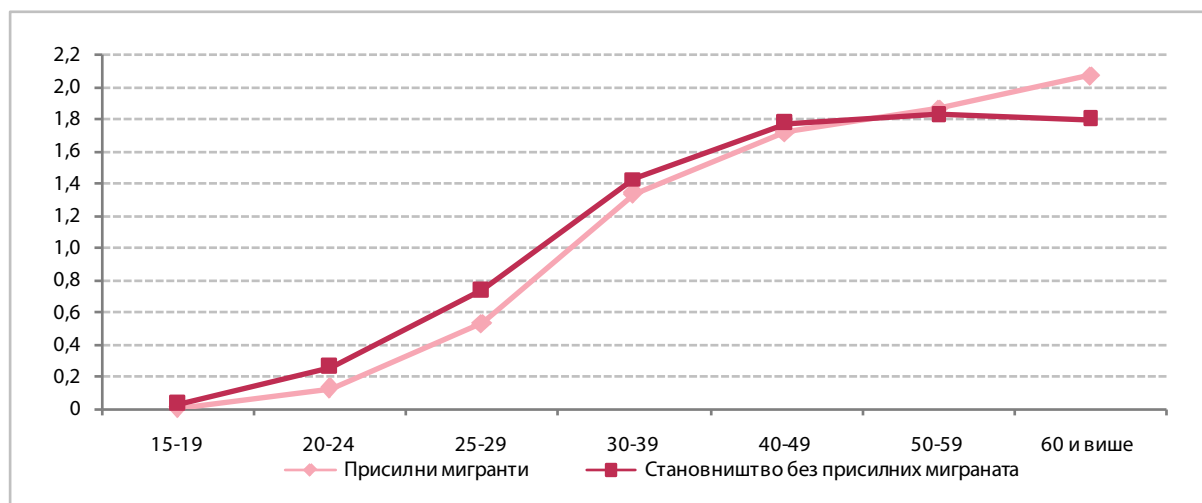
У Србији је од 1965. године обим рађања испод нивоа потребног за замену генерација. Током 2000-их година достигнут је најнижи ниво фертилитета од средине 20. века (Пенев, 2009). У поређењу са другим земљама, Купизевски и други (2013) подвлаче да је Србија са укупном стопом фертилитета од 1,4 у 2010. години имала нижи фертилитет од просека за ЕУ. Као разлоге ниског фертилитета у Републици Србији истраживачи наводе велики број абортуса, економску кризу и високу стопу незапослености, који повећавају осећај несигурности и воде ка интензивирању процеса одлагања рађања (Рашевић, 2008; Рашевић, 2006).

Поређењем фертилитета жена присилних миграната и „домицилних“ жена у Републици Србији, на основу података Пописа 2011, долази се до закључка да је просечан број живорођене деце исти за обе популације (1,46 према 1,45). Фертилитет жена присилних миграната нешто је већи само у старосним кохортама жена 50–59 и 60 година и више, док је за све остале кохорте просечан број живорођене деце ових жена мало мањи у односу на „домицилну“ женску популацију Србије. Највеће разлике у просечном броју живорођене деце између жена присилних миграната и других жена у Србији запажају се у старосним кохортама од 60 и више година (2,07 према 1,80) и 25–29 година (0,54 према 0,74). Може се претпоставити да су на одлуку о рађању, када је реч о млађим женама, утицале околности присилне миграције и живота у избеглиштву. По питању просечног броја живорођене деце, готово да нема разлике између жена присилних миграната из Босне и Херцеговине (1,48) и Хрватске (1,50).

Графикон 3. Просечан број живорођене деце по старосним кохортама „домцилног“ женског становништва и жена присилних миграната, Попис 2011.

Посматрано по регионима, просечан број живорођене деце жена присилних миграната старијих од 15 година нешто је виши у односу на просечан број живорођене деце „домцилних“ жена у Београдском региону и Региону Војводине (1,36 према 1,26 и 1,51 према 1,45), док је нижи у друга два региона Србије. Међутим, обе популације карактерише најнижи фертилитет у Београдском региону и највиши у Региону Шумадије у Западне Србије.

Табела 10. Жене присилни мигранти старе 15 и више година према законском брачном статусу и броју живорођене деце, Попис 2011.

Република Србија	Није рађала	Жене које су рађале према броју живорођене деце						Просечан број живорођене деце
		свега	1 дете	2	3	4	5 и више деце	
Укупно	35804	95317	23052	55140	12629	2903	1593	1,5
Неудата	29577	4062	2101	1459	354	106	42	0,2
Удата	4419	68537	15059	42465	8860	1552	601	1,8
Удовица	1154	17928	3549	9257	3050	1155	917	2,1
Разведена	494	4628	2279	1890	345	85	29	1,5
Непознато	160	162	64	69	20	5	4	0,9

Анализа просечног броја живорођене деце према законском брачном стању мајки, за обе популације, указује да су најизраженије разлике између ове две популације код удовица. Удовице присилни мигранти у просеку имају 2,14 деце, односно 1,88 „домцилне“ жене. У односу на млађе старосне кохорте жена, код жена које припадају старијим старосним кохортама и брачни и ванбрачни фертилитет био је виши. Анализа фертилитета жена према законском брачном стању указује на то да је просечан број живорођене деце неударних жена највиши у старосним кохортама 40–49 и 50–59 година (0,68; 0,65). Просечан број живорођене деце икада удаваних (удате, разведене и удовице) жена има највеће вредности за жене

старије од 60 година (2,13) и жене које припадају старосној кохорти 50–59 година (1,94). Највећи број ванбрачних рађања регистрован је у случају жена присилних миграната које живе у округу Града Београда, Јужнобачком и Сремском округу.

Табела 11. Жене присилни мигранти старе 15 и више година према законском брачном статусу и броју живорођене деце, Попис 2011. (%)

Република Србија	Укупно	Није рађала	Жене које су рађале према броју живорођене деце				
			1 дете	2	3	4	5 и више деце
Укупно	100	27,3	17,6	42,1	9,6	2,2	1,2
Неудата	100	87,9	6,2	4,3	1,1	0,3	0,1
Удата	100	6,1	20,6	58,2	12,1	2,1	0,8
Удовица	100	6,0	18,6	48,5	16,0	6,1	4,8
Разведена	100	9,6	44,5	36,9	6,7	1,7	0,6
Непознато	100	49,7	19,9	21,4	6,2	1,6	1,2

У групама жена присилних миграната старих 50–59 година и више од 60 година 7,8%, односно 8,3% није родило ниједно живо дете. Ове вредности, за жене које су изашле из репродуктивног периода, како истиче Рашевић (2006а), указују на искључивање вољног стерилитета, с обзиром на то да је у литератури прихваћено да физиолошки стерилитет износи између 7% и 9% у свакој популацији. Више од половине жена у старосним кохортама 20–24 и 25–29 година није родило ниједно живо дете. Удео жена које нису учествовале у репродукцији готово се преполовљава од старосне групе 30–34 године (35,1%), те у старосној групи 35–39 година 18,7% жена није родило ниједно живо дете.

Табела 12. Жене присилни мигранти према броју живорођене деце и старости, Попис 2011. (%)

Број деце	15–19 г.	20–24	25–29	30–39	40–49	50–59	60 и више г.
Без деце	99,3	90,2	65,2	26,8	10,9	7,8	8,3
1–2	0,6	9,6	32,5	64,0	76,4	77,6	66,4
3–4	0,0	0,2	2,2	8,9	12,1	13,9	21,5
5 и више деце	0,0	0,0	0,1	0,3	0,5	0,7	3,9
Стопа кумулативног фертилитета	0,01	0,13	0,54	1,34	1,72	1,86	2,07

Највећи број жена присилних миграната старијих од 20 година, које су рађале, родио је једно или двоје деце. Удео жена које су родиле више од троје деце висок је у групи жена старих између 40 и 60 година, достижући максималан удео у групи жена старијих од 60 година. У групи жена присилних миграната старих између 35 и 39 година 11,7% родило је троје и више деце, према 6,7% у старосној групи 30–34 године. Као и за укупно женско становништво Републике Србије, и у случају присилних миграната може се закључити да је „померање структуре у смислу повећања удела нижег реда (једно или двоје деце), а смањења

удела вишег реда рађања (троје или четворо деце, као и петоро и више деце), изразитије у млађим него старијим старосним кохортама жена које су изашле из репродуктивног периода“ (Рашевић, 2006; 61). У том смислу, покушавајући да одговори на питање: „Колико деце треба Србији?“ (Ђурђевић, 2004), аутор закључује да је главни разлог ниског фертилитета у Републици Србији недостатак прогресије од другог ка трећем детету.

Структура присилних миграната према полу и старости

За разлику од економских миграната, који су претежно млади у репродуктивном добу, када је реч о присилним мигрантима и избеглицама, најчешће, целе породице или већи број чланова једне породице напушта државу порекла (Лукић, Никитовић, 2010). Стога су и структуре ових популација значајно различите. Како каже Голд, разлика у структурама имигрантских и избегличких токова последица је чињенице да „избегличка популација укључује многе особе које не би напустиле свој дом добровољно“ (Gold, 1989: 17). Према мишљењу Хејна (Hein, 1993), старост је важан демографски фактор економске интеграције. Старост избеглица истовремено је у инверзној вези са социокултурном адаптацијом (Montgomery, 1996).

Посебно осетљиве групе присилних миграната, са специфичним потребама и проблемима, јесу жене, деца и стара лица. „Бити стар у избеглиштву двоструки је хендикеп, због обједињавања негативних ефеката два сложена социјална феномена, старости и избеглиштва“ (Котал и др., 1998; 18). Истичући потребу за бројнијим проучавањима старих лица у популацији избеглица и миграната, Хазидимитроу наводи да су, за разлику од жена и деце, старије избеглице ређе у фокусу како истраживача, тако и доносиоца одлука, с обзиром на њихов релативно мали број. Међутим, миграциона статистика указује на то да је број старих избеглих лица и миграната у порасту, нарочито у европским земљама (Hatzidimitriadou, 2010). Демографска структура избеглица умногоме утиче на приоритете политика УНХЦР-а. Потреба за специфичном политиком УНХЦР-а према старим лицима, а нарочито женама, које су најчешће бројније у старосним групама изнад 60 година, наглашена је 2000, након што је 1999. проглашена за међународну годину старих лица (UNHCR, 2000). Импликације за статистичко праћење избеглица старијих од 60 година имале су активности УНХЦР-а у регионима са популацијом погођеном старењем становништва, међу којима је и СФРЈ. Старосна граница од 60 година за потребе статистичког праћења старих избеглих лица од стране УНХЦР-а одређена је у складу са дефиницијом старих лица Светске здравствене организације (UNHCR, 2001).

Неуједначеност полне структуре у корист жена једна је од основних карактеристика популација погођених ратом. У првим таласима избеглица, које су потражиле уточиште на простору Републике Србије, жене су чиниле преко две трећине одраслог становништва. Међутим, већ 1996. однос мушкараца и жена у избегличкој популацији износио је 47,2% према 52,8% (УНХЦР, КИРС, 1996). С временом је структура ове популације постајала још уједначенија, па су мушкарци 2002. чинили 47,6% присилних миграната, односно 49,3% 2011. Долазак избеглица утицао је на већу бројност жена у популацији Србије. Међутим, после две деценије избеглиштва дошло је до промене у полној структури присилних миграната, која се манифестује повећањем удела мушкараца. Становништво Републике Србије 2011, без

присилних миграната (6 908 972), има незнатно мањи удео мушкараца (48,3%) у односу на популацију присилних миграната.

У Србији је 2002. године стопа маскулинитета избеглог становништва износила 907,6, док је код домицилног она била приметно виша (948,6). Као најважнији узроци процеса феминизације укупног становништва наводе се пад фертилитета, диференцирана смртност по старости и дуже очекивано трајање живота жена (Пенев, 2006б). Стопа маскулинитета присилних миграната 2011. износила је 973,8 и први пут је већа у односу на вредности за „домицилну“ популацију (947,9). Док је у групи присилних миграната старијих од 70 година женска популација знатно бројнија (стопа маскулинитета 706,9), бројност мушкараца и жена у старости од 35 до 60 година је готово изједначена.

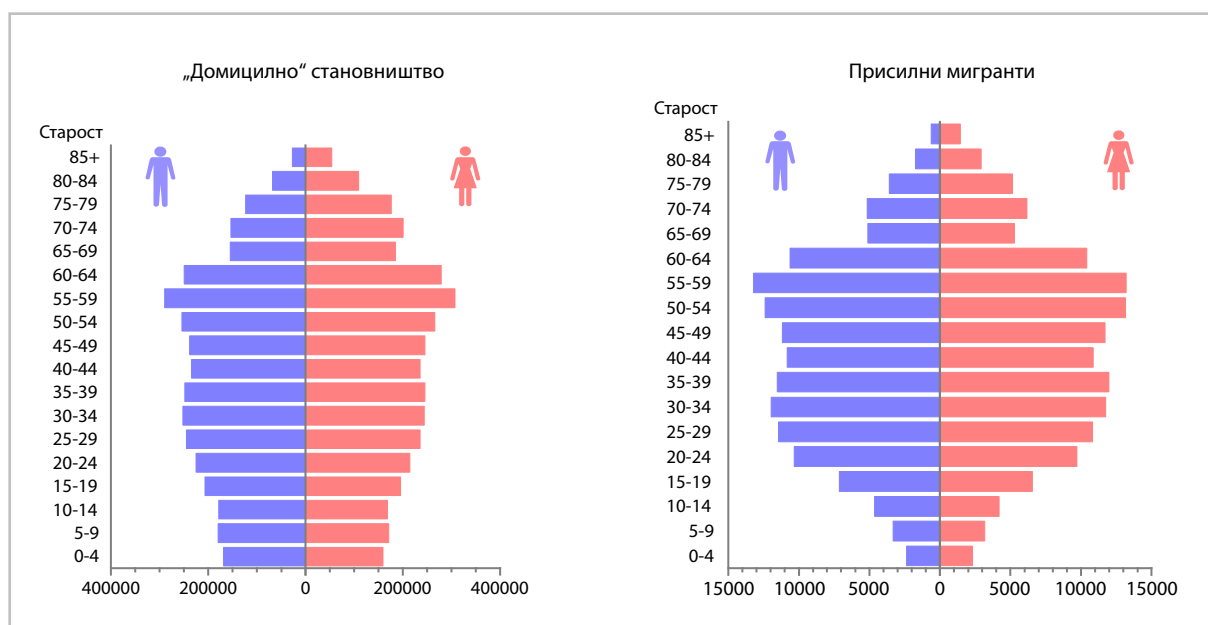
У старосној структури присилних миграната заступљене су старије старосне кохорте. Анализа старосне структуре по десетогодишњим старосним групама показује да је најизразитији удео лица старих између 50 и 59 година (51 967), док су то 2002. била лица старости од 40 до 49 година. У периоду између два пописа становништва дошло је до повећања удела присилних миграната у старости већој од 70 година, док је смањен удео деце старе од 10 до 19 година. На простору Републике Србије 2011. живело је 6 717 најстаријих присилних миграната (старијих од 80 година), од чега највећи број у Београду.

Табела 13. Структура присилних миграната према десетогодишњим старосним групама и полу, пописи 2002. и 2011. (%)

Регион	Пол	Укупно	0–9 г.	10–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60–69	70 и више г.
2002										
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	Свега	379135	3,7	14,8	16,7	15,8	18,2	12,2	10,2	7,6
	Мушкарци	180389	3,9	15,8	16,6	15,6	18,6	12,8	9,9	5,8
	Жене	198746	3,4	13,8	16,8	16,0	17,9	11,6	10,4	9,1
2011										
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	Свега	277890	4,0	8,1	15,2	17,0	16,0	18,8	11,3	9,6
	Мушкарци	137098	4,2	8,6	15,9	17,1	16,0	18,7	11,5	8,2
	Жене	140792	3,9	7,6	14,6	16,8	16,1	18,8	11,1	11,0
Београдски регион	Свега	91663	4,5	7,2	15,0	18,6	15,5	18,3	11,6	9,2
	Мушкарци	44876	4,7	7,7	15,6	19,0	15,6	17,9	11,7	7,9
	Жене	46787	4,3	6,8	14,4	18,3	15,5	18,7	11,5	10,5
	Свега	142600	4,2	8,7	15,3	16,4	16,2	18,4	10,9	10,0
Регион Војводине	Мушкарци	70506	4,3	9,2	15,9	16,7	16,2	18,4	11,0	8,2
	Жене	72094	4,1	8,2	14,7	16,2	16,1	18,3	10,7	11,8
Регион Шумадије и Западне Србије	Свега	29942	2,6	8,4	15,2	15,6	16,4	20,8	11,6	9,4
	Мушкарци	14695	2,7	8,9	16,5	14,8	16,0	21,0	12,0	8,1
	Жене	15247	2,6	7,9	14,0	16,4	16,7	20,5	11,2	10,7
Регион Јужне и Источне Србије	Свега	13685	2,2	7,2	15,4	14,9	17,4	20,6	13,6	8,8
	Мушкарци	7021	2,2	7,3	15,5	14,5	17,2	21,3	14,3	7,6
	Жене	6664	2,1	6,9	15,2	15,3	17,6	19,8	12,8	10,2
Регион Косово и Метохија	Свега

Посматрано према десетогодишњим старосним групама, уочавају се разлике у вези са учешћем ових старосних група у популацији присилних миграната и „домицилном“ становништву. Удео деце до десет година старости двоструко је мањи у популацији присилних миграната. Велике разлике у погледу удела деце до десет година старости у старосном саставу становништва Србије и код избегличког корпуса забележене су и према подацима Пописа 2002. (Лађевић, Станковић, 2004). Становништво старости од 10 до 19 година и становништво старости од 60 до 69 година и старије од 70 година, такође, има мањи удео у популацији присилних миграната него у укупном становништву Србије без присилних миграната. Насупрот томе, у структури популације присилних миграната према десетогодишњим старосним групама већи удео чини становништво старости 20–29, 30–39, 40–49 и 50–59 година. Најмање бројне петогодишње кохорте су 5–9 година старости (5 436) и 0–5 година старости (5 747). Малобројна је и кохорта 10–14 година (8 820), док све остале петогодишње групе бележе по више од 10 000 лица.

Графикон 4. Старосне пирамиде „домицилног“ становништва и присилних миграната, Попис 2011.

Анализа старосне структуре по регионима указује на то да су у Региону Шумадије и Западне Србије најизраженије разлике у погледу удела старосне групе до десет година старости у популацији присилних миграната и становништву Србије без присилних миграната. Већи удео становништва старости између 40 и 60 година у структури присилних миграната према старости у односу на „домицилно“ становништво нарочито је изражен у Региону Јужне и Источне Србије.

Највећи број присилних миграната припада категорији радно способног становништва. Промене процентних удела основних функционалних контингената изведених из старосно-полне структуре код присилних миграната показују да је у периоду 2002–2011. године дошло до повећања удела деце предшколског узраста и лица старијих од 65 година, док је удео школообавезног контингента смањен. Број деце млађе од седам година повећан је са 5 128 у 2002. на 6 942 у 2011. Највећи удео деце предшколског и узраста 7–14 година је у општинама Сјеница, Пазар, Прешево и Тутин. Удео предшколског контингента у структури присилних миграната Општине Тутин износи 6,2%, што је знатно више од просека за Србију. Деца старости од 7 до 14 година чине 11,4% присилних миграната у Општини Сјеница, односно 11,8% у Прешеву. У периоду 2006–2008, општине у Србији са највећим бројем деце по једној жени биле су управо општине Тутин (2,35) и Прешево (2,31) (Рашевић, Пенев, 2009). Супротно, у 32 општине у Србији не живи ниједно дете из популације присилних миграната узраста до седам година, односно у седам општина када се посматра школообавезни узраст деце.

У време Пописа 2002. године, међу избеглицама је удео старих износио 12,7%, док је он код „домицилног“ становништва достигао 16,9% (Пенев, 2006б). Однос ове категорије у поменутим популацијама 2011. износио је 13,6% према 17,5%. И поред повећања удела присилних миграната старијих од 65 година у укупном броју присилних миграната у периоду 2002–2011, број ових лица смањено се са 47 286 2002. на 37 199 2011. године. Структура старог становништва према полу указује на то да преовладавају жене (56,4%). Највећи број присилних миграната у старости преко 65 година живи у Региону Војводине, од чега 11 169 чине жене. Општине са малим бројем присилних миграната (до 100), на југоистоку Србије, имају највећи удео лица у старости преко 65 година, у популацији присилних миграната, који износи и преко 20%. То су општине Трговиште, Медвеђа, Сурдулица, Бојник и Гаџин Хан, које иначе карактерише одмакао процес старења становништва.

У периоду 2002–2011. значајно је смањена бројност и удео контингента женског фертилног становништва у популацији присилних миграната у Србији (са 115 776 или 30,5% на 73 370 или 26,4%), док је удео радног контингента повећан (са 73,4% на 75,7%) и поред смањења бројности радно способног становништва. Запажају се и одређене измене у структури радно способног становништва, које се огледају у порасту учешћа мушког и смањењу учешћа женског становништва. Контингент пунолетног становништва је најбројнији и, иако умањен у периоду 2002–2011, бележи повећање удела у укупној популацији.

Према подацима Комесаријата за миграције и избеглице (Влада Републике Србије, 2011а), који се односе на старосну структуру присилних миграната са простора бивших република СФРЈ у статусу избеглице 2011. године, запажа се знатно мање учешће деце испод 14 година старости (2,7%), али и других контингената, уз веће и доминантно учешће старијих од 65 година (30,4%) у овој популацији, у односу на старосну структуру присилних миграната према подацима из Пописа 2011, којима су обухваћена лица, без обзира на статус избеглице.

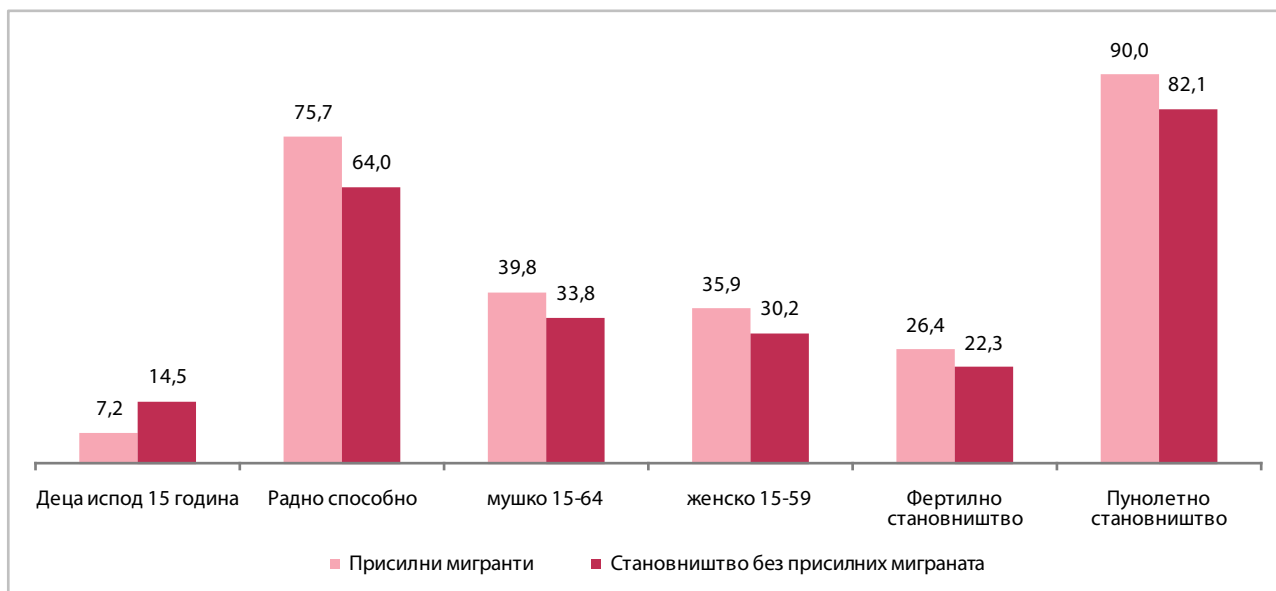
Табела 14. Важнији старосни функционални контингенти присилних миграната, Попис 2011.

	Република Србија		Централна Србија		Војводина	
	број	%	број	%	број	%
Укупно	277890	100	135290	100	142600	100
Испод 7 г.	6942	2,5	3288	2,4	3654	2,6
7–14	13061	4,7	5905	4,4	7156	5,0
65 и више г.	37199	13,4	17813	13,2	19386	13,6
Радно способно	210293	75,7	102941	76,1	107352	75,3
мушко 15–64 г.	110553	39,8	53882	39,8	56671	39,7
женско 15–59 г.	99740	35,9	49059	36,2	50681	35,5
Фертилно становништво (жене 15–49 г.)	73370	26,4	35879	26,5	37491	26,3
Пунолетно становништво (18 и више г.)	250085	90,0	122677	90,7	127408	89,3

Присилни мигранти у просеку су нешто старији (43,4 године) од укупног становништва Републике Србије (42,2 године). Посматрано по регионима, највећу просечну старост имају присилни мигранти у Региону Јужне и Источне Србије (45,0 година). У општинама Брус и Црна Трава присилни мигранти у просеку су стари више од 55 година, док је у општинама Сјеница, Тутин, Нови Пазар и Прешево просечна старост ових лица мања од 40 година. Лица досељена са простора Босне и Херцеговине просечно су стара 46,1 годину, и нешто су млађа од лица досељених из Хрватске (47,0 година).

Становништво Републике Србије се према свим обележјима демографске старости сврстава у изразито старе популације, са ниским и опадајућим уделом младих и високим и стално растућим уделом старих (Рашевић, Пенев, 2010). У последњих педесет година, удео становништва млађег од 14 година у укупном становништву Србије је готово преполовљен док је удео старијег становништва повећан 2,5 пута (Секулић, 2011). Број лица старијих од 80 година је такође у порасту (1,9% у 2002, 3,6% у 2011). Према подацима за 2011. годину, млади људи до 15 година старости представљају само 14,3% у укупном становништву Републике Србије, што је мање од удела становништва старијег од 65 година (17,4%). „Најстарији“ је Регион Јужне и Источне Србије, где је 19,3% становништва старије од 65 година. Интензивно демографско старење може се сагледати и кроз вредности стопе зависности старих. Због ниског наталитета, бројност лица млађих од 15 година се континуирано смањује, и пројекције указују да ће се и даље смањивати. Насупрот томе, удео старијих од 65 и више година у укупној популацији ће се значајно повећавати. Последишно, очекује се пораст стопе зависности старих. Према варијанти средњег фертилитета, стопа демографске зависности старијег становништва повећаће се на 38 у 2050. години (Секулић, 2011). То ће извршити већи притисак на јавну потрошњу (пре свега пензије, здравствену заштиту и социјалне услуге).

Графикон 5. Основни контингенти „домицилног“ становништва и присилних миграната, Попис 2011. (%)

Поређење старосне структуре присилних миграната са старосном структуром становништва Републике Србије 2011. без присилних миграната указује на то да је удео фертилног контингента мањи код становништва Србије без присилних миграната (22,3%). Удео радно способног становништва (15–64 године старости) за становништво Србије без присилних миграната износи 64%, што је знатно мање од удела у популацији присилних миграната. У популацији присилних миграната, мањи је удео лица старијих од 65 година, и двоструко мањи удео деце до 14 година старости. Релативно низак број лица старих 65 и више година објашњава се претпоставком о већој смртности од уобичајене за лица исте старости код „домицилног“ становништва (Пенев, 2006б). Бројност ових контингената одражава се на вредност стопе укупне старосне зависности, као показатеља оптерећености становништва у радном добу контингентима младог и старог становништва, који износи 26 за присилне мигранте, односно 47 за становништво Србије без присилних миграната. Стопа зависности старих износи 18 за популацију присилних миграната, односно 27 за „домицилну“ популацију. Разлике се уочавају и када је реч о најстаријима. Док најстарији присилни мигранти (старији од 80 година) чине свега 2,4% од ове популације, удео лица старих више од 80 година у структури становништва Србије без присилних миграната износи 3,7%. У односу на „домицилно“ становништво, мањи удео старих лица у старосној структури присилних миграната делимично се може образложити чињеницом да су се за репатријацију претежно одлучивала старија лица. Према подацима о структури повратника у Босну и Херцеговину и Хрватску, деца са родитељима чине свега 15% повратничке популације (КИРС, 2010). Већину повратника чине старији људи у пензији, нарочито када је реч о Хрватској (Месић и Багић, 2007; Месић и Багић, 2011). Повратак избеглица из Србије у Хрватску назива се, стога, и „повратак пензионера“ (Blitz, 2005).

Брачност

Посматрано према законском брачном статусу, највећи број присилних миграната старијих од 15 година је у браку (56,2%). По бројности следе лица која нису склапала брак, затим обудовели и разведена лица. Структурне категорије брачности на нивоу региона показују да је највећи удео лица која нису склапала брак на простору Београдског региона (31,8%), са уделом ових лица вишим од просека за Републику. Највећи удео лица у браку је у структури присилних миграната на простору Региона Шумадије и Западне Србије, обудовелих у Војводини, а разведених лица у Региону Јужне и Источне Србије. Распоживи подаци нису омогућили проучавање брачних/ванбрачних заједница између присилних миграната и „домцилног“ становништва, који би, иако је реч о коетничкој миграцији, свакако пружили додатна сазнања у области интеграције.

Табела 15. Брачна структура присилних миграната старих 15 и више година, Попис 2011.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
Укупно	257887	100	84787	100	131790	100	28261	100	13049	100	...
Неожењени/неудате	79206	30,7	26928	31,8	40005	30,4	8308	29,4	3965	31,0	...
Ожењени/удате	145800	56,5	47631	56,2	74617	56,6	16197	57,3	7355	56,4	...
Удовци/удовице	23333	9,0	7053	8,3	12526	9,5	2623	9,3	1127	8,6	...
Разведени/разведене	8825	3,4	2804	3,3	4425	3,4	1057	3,7	539	4,1	...
Непознато	723	0,3	371	0,4	217	0,2	73	0,26	62	0,5	...

Поређењем брачне структуре популације присилних миграната са становништвом Србије без ове популације 2011, запажа се мањи удео лица у браку (55,1%) и лица која нису склапала брак (27,8%), те већи удео обудовелих (11,7%) и разведених лица (5,0%) када је реч о становништву Републике Србије без присилних миграната.

Брачна структура оба пола показује особености укупне популације присилних миграната. Међутим, како код популације присилних миграната тако и код популације Републике Србије без присилних миграната, брачну структуру жена карактеришу виши удели обудовелих и разведених и нижи удели удатих и лица која нису склапала брак, у односу на мушку популацију. Ове разлике објашњавају се различитим старосним моделима уласка у први брак, различитим понашањем у погледу поновног склапања брака, и разликама у нивоу смртности (Петровић, 2006). Поређење заступљености обудовелих према старости и полу указује на то да је, као последица рата, удео жена удовица у старости 30–39, 40–49 и 50–59 виши у случају присилних миграната него када је реч о становништву Републике Србије без ове популације (1,2% према 0,7%; 5,9% према 3,2% и 17,6% према 12,5%).

Пописом 2011. први пут су у Републици Србији, осим података о законском брачном статусу, прикупљани и подаци о лицима која живе у ванбрачној заједници. Подаци о лицима

која живе у ванбрачној заједници добијени су на основу изјаве лица о фактичком брачном статусу. Када је реч о присилним мигрантима, у ванбрачној заједници живи 11 186 (4,3%) лица старијих од 15 година. Овај облик заједнице најзаступљенији је међу присилним мигрантима у Региону Јужне и Источне Србије, где у ванбрачној заједници живи 5,2% становништва старијег од 15 година. Посматрано према полу, кохабитација у Србији је распрострањенија међу мушкарцима присилним мигрантима.

Табела 16. Присилни мигранти стари 15 и више година који живе у ванбрачној заједници, према полу, Попис 2011.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
Становништво које живи у ванбрачној заједници	11186	100	3620	100	5736	100	1157	100	673	100	...
Мушкарци	5924	53,0	1924	53,1	3089	53,9	572	49,4	339	50,4	...
Жене	5262	47,0	1696	46,9	2647	46,1	585	50,6	334	49,6	...

У односу на удео „домицилног“ становништва које живи у ванбрачној заједници у укупном становништву старијем од 15 година (3,8%), присилни мигранти у просеку у нешто већој мери живе у ванбрачној заједници (4,3%). У погледу старосне структуре лица у ванбрачној заједници, највећи је удео лица старих између 30 и 39 година у обе популације. Разлике у погледу живота у ванбрачној заједници између присилних миграната и становништва Републике Србије без ове популације уочавају се у погледу заступљености ванбрачне заједнице код млађих старосних група. Наиме, удео лица млађих од 30 година у ванбрачној заједници већи је у популацији становништва Републике Србије без присилних миграната. Са мањом старошћу становништва ове разлике су све израженије и крећу се од 14,8% према 11,5% за лица старости између 25 и 29 година до 2,4%, односно 0,4% за лица старости 15–19 година. Ове разлике делимично се могу објаснити већом етничком хомогеношћу популације присилних миграната, између осталог, мањим уделом ромске популације. Карактеристично за Роме је рано ступање у неформални брак и висок ванбрачни фертилитет (Митровић, 2013; Станковић и Пенев, 2013).

Присилни мигранти према националној припадности

Структура присилних миграната према националној припадности показује високу етничку хомогеност, као и у претходним пописима. Највећи део популације присилних миграната чине Срби (94,2%), док су остале националности знатно мање заступљене. Удео лица српске националности виши је у случају популације присилних миграната него ако се посматра укупно становништво Републике Србије. У односу на 2002. годину, удео Срба у структури присилних миграната према националности повећан је за 1,6% (са 92,6% у 2002). После Срба, најбројнији су припадници хрватске националности, док се велики број лица изјаснио и као Југословени. Највећи број Хрвата (2 198), Мађара (254), Црногораца (226) и Рома (189) досељен је са простора Хрватске, док је са простора Босне и Херцеговине досељен највећи број Бошњака (185) и Муслимана (250). У табели 17 приказан је број и просторни размештај припадника десет најбројнијих етничких група у популацији присилних миграната, према регионима.

Табела 17. Присилни мигранти према националној припадности, Попис 2011.

Националност	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
Укупно	277890	100	91663	100	142600	100	29942	100	13685	100	...
Срби	261684	94,2	87047	94,9	134050	94,0	28261	94,4	12326	90,1	...
Хрвати	2847	1,0	729	0,8	1722	1,2	231	0,8	165	1,2	...
Муслимани	345	0,1	71	0,1	158	0,1	84	0,3	32	0,2	...
Бошњаци	276	0,1	36	0,0	49	0,0	164	0,5	27	0,2	...
Словенци	191	0,1	78	0,1	75	0,1	25	0,1	13	0,1	...
Македонци	644	0,2	204	0,2	175	0,1	74	0,2	191	1,4	...
Црногорци	506	0,2	181	0,2	262	0,2	38	0,1	25	0,2	...
Мађари	425	0,1	38	0,0	372	0,3	7	0,0	8	0,1	...
Роми	394	0,1	86	0,1	236	0,2	21	0,1	51	0,4	...
Југословени	991	0,4	381	0,4	481	0,3	74	0,2	55	0,4	...
Остали	7745	2,8	2073	2,3	4450	3,1	637	2,1	585	4,3	...
Непознато	1842	0,7	739	0,8	570	0,4	326	1,1	207	1,5	...

Етнички најхомогенију структуру имају присилни мигранти са простора Хрватске, где 94,5% чине Срби, док је 5,5% лица других националности. Супротно, највећи удео лица других националности запажа се у структури присилних миграната досељених из Македоније и Словеније (7,78%).

Структура присилних миграната према националној припадности одразила се и на просторну дистрибуцију ове популације. Наиме, ранија истраживања показују да је највећи број избеглица муслиманске националности са простора Босне и Херцеговине досељен у општине Србије са високим уделом ове популације у укупној, као што су Сјеница и Тутин

(Лукић, 2005). Према подацима из 2011, највећи проценат присилних миграната који су се изјаснили као Бошњаци живи у Региону Шумадије и Западне Србије (59,4%), и то претежно у Рашкој области (38%). Највећи број лица која су се изјаснила као Муслимани је у Региону Војводине и Региону Шумадије и Западне Србије (Рашки и Златиборски округ). На простору Београда, Срби чине већину популације присилних миграната, док су Мађари концентрисани у окрузима Бачке, према граници са Мађарском. Посматрано према националности, у Региону Војводине живи 60,5% присилних миграната хрватске националности, и то највише у Јужнобачком, Средњобанатском и Сремском округу. Словенци су готово подједнако концентрисани у Региону Војводине (39,3%) и Београдском региону (40,8%), а Црногорци (51,8%) и Роми (59,9%) у Војводини. Највећи број Македонаца живи у Београдском региону (31,7%) и Региону Јужне и Источне Србије (29,7%), и то у Нишавском округу.

Општа и компјутерска писменост и школованост

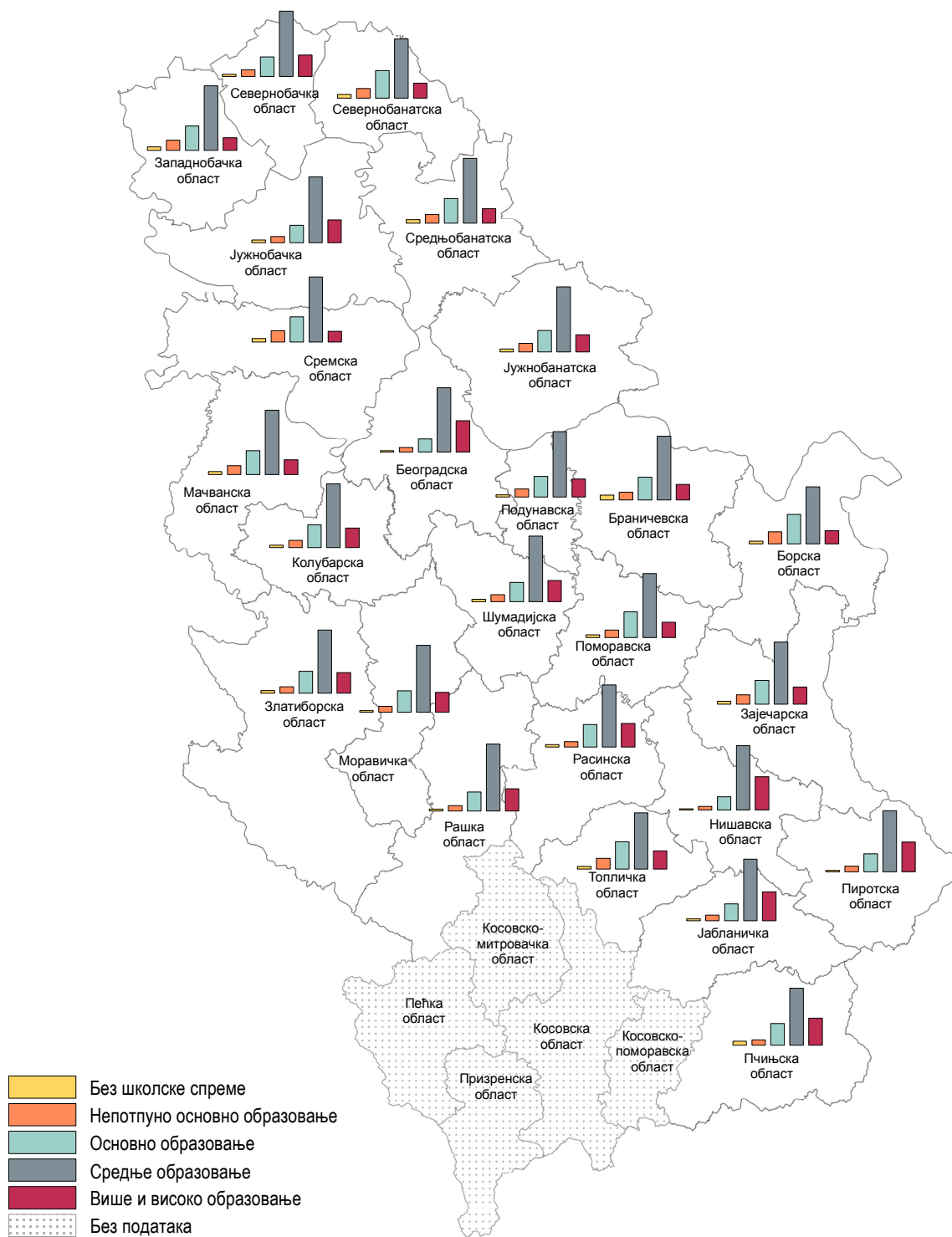
Школовање, запосленост, здравство и становање чине социоекономску димензију интеграције избеглица. Недостатак финансијских средстава често је препрека за даље школовање деце у породицама присилних миграната, док се студенти школују и раде истовремено. Највећи број присилних миграната у Републици Србији 2011. имао је средње образовање. Удео лица без школе и са непотпуним основним образовањем, у структури присилних миграната према школској спреми, најнижи је у Београдском региону, док региони Војводине и Шумадије и западне Србије имају нешто виши удео ових категорија у односу на републички просек. Регионална диференцираност удела становништва са вишом и високом школском спремом у образовној структури становништва веома је изражена. Региони Војводине и Шумадије и западне Србије имају удео лица са вишим и високим образовањем испод републичког просека, док је у регионима јужне и источне Србије и Београда удео ових лица виши од просека за Републику Србију. Чак 46% свих високообразованих присилних миграната са простора бивших република СФРЈ живи у Београдском региону.

Табела 18. Присилни мигранти стари 15 и више година према школској спреми, Попис 2011.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
Укупно	257887	100	84787	100	131790	100	28261	100	13049	100	...
Без школске спреме	5433	2,1	1144	1,4	3408	2,6	598	2,2	283	2,2	...
Непотпуно основно образовање	15647	6,1	3417	4,0	9740	7,4	1752	6,2	738	5,7	...
Основно образовање	41765	16,2	9655	11,4	24460	18,6	5464	19,3	2186	16,8	...
Средње образовање	144777	56,1	47395	55,9	74449	56,5	15841	56,1	7092	54,3	...
Више и високо образовање	49853	19,3	23029	27,2	19563	14,8	4549	16,10	2712	20,8	...
Непознато	412	0,2	147	0,2	170	0,1	57	0,2	38	0,3	...

Области са најнеповољнијом образовном структуром присилних миграната (висок удео лица без школске спреме и са непотпуним основним образовањем и низак удео лица са вишом и високом школском спремом) јесу Сремска и Борска област. Најповољнију образовну структуру имају лица у Београдској, Нишавској и Пиротској области. У структури присилних миграната према нивоу школског образовања изражене су и велике међуопштинске разлике. Најповољнију образовну структуру присилних миграната имају градске општине Града Београда. Највећи удео становништва са вишом и високом школском спремом је у београдским општинама Стари град (49,8%), Врачар (49,7%), Нови Београд (44,1%), Савски венац (44,0) и у Градској општини Медијана у Нишу (39,3%). Посматрано према школској спреми, најмањи удео присилних миграната са вишим и високим образовањем имају општине Кнић (2,6%), Ковачица (4,5%), Мали Иђош (4,7%) и Жабари (5,0%), те општине Прешево и Трговиште, у којима ни један присилни мигрант са простора бивших република СФРЈ нема више или високо образовање. Најнеповољнију образовну структуру, тј. највећи удео лица без школске спреме имају општине: Брус (32,2%), Кучево (30,4%), Меровина (20,7%), Медвеђа (20,5%) и Црна Трава (20,0%).

Карта 5. Присилни мигранти стари 15 и више година према школској спреми, по областима у Републици Србији, Попис 2011.

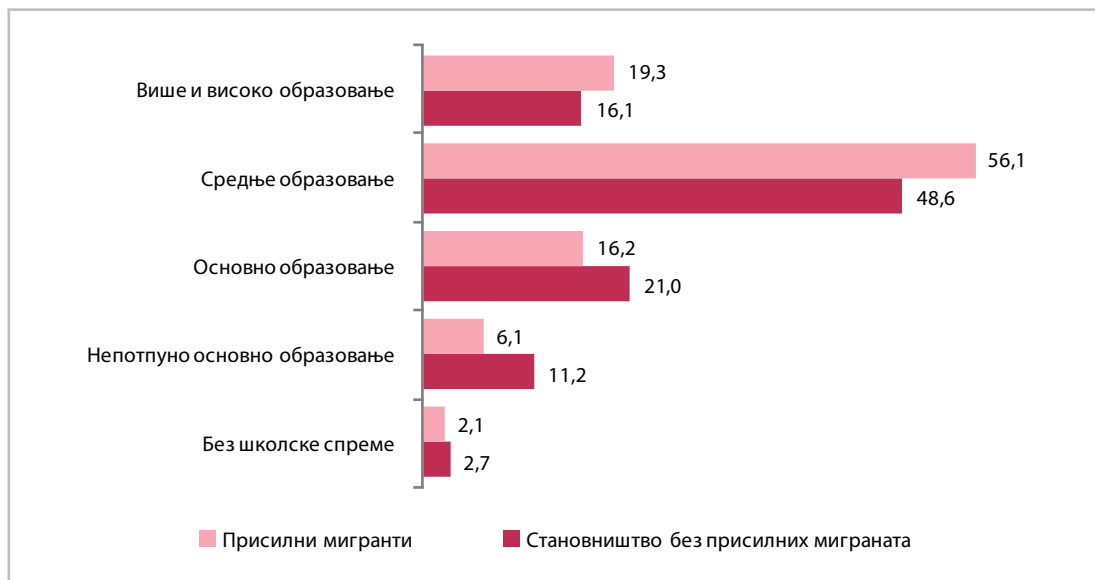

Присилни мигранти пореклом са простора Босне и Херцеговине имају нешто повољнију образовну структуру у односу на присилне мигранте из Хрватске. Удео лица без школе и са непотпуним основним образовањем већи је код лица из Хрватске за 2%, а удео лица са основним образовањем за 4%. Супротно, удео лица са вишим и високим образовањем већи је у популацији присилних миграната из Босне и Херцеговине и износи 26,6%, према 15,8% за лица из Хрватске. Ови резултати потврђују ранија истраживања на тему позитивне селективности избеглица из Босне и Херцеговине у Србији према образовању (Лукић, Никитовић, 2004).

Постоје велике разлике у степену образовања у односу на пол присилних миграната. Жене чине 84% свих присилних миграната без школске спреме. На свим нивоима образовања удео мушкараца је већи у односу на удео жена, мада су ове разлике најмање изражене код лица са вишом и високом школском спремом. Мањи удео жена у групи више и високо образованих последица је, пре свега, нижег учешћа жена овог степена образовања код становништва старијег од 60 година. Разлике у степену образовања присилних миграната према полу, које постоје на нивоу Републике Србије, уочавају се и на нивоу региона. Највећи број жена присилних миграната без школске спреме и са непотпуним основним образовањем живи у општинама Нови Сад, Земун, Инђија и Рума. Претежно је реч о лицима старијим од 70 година. Међутим, негативна чињеница на коју указују налази јесте да је чак 14.941 присилни мигрант млађи од 35 година без школске спреме, са непотпуним или основним образовањем, од чега 7.046 чине жене. Општине које имају више од 200 присилних миграната који су необразовани и са нижим образовањем су: Бачка Паланка, Инђија, Нови Сад, Панчево, Сомбор, Сремска Митровица, Стара Пазова, Суботица, Петроварадин, Рума, Шабац, Шид и београдске општине: Вождовац, Земун, Нови Београд, Палилула и Обреновац. Без школске спреме и са непотпуном школском спремом је 637 лица млађих од 35 година, од чега су 264 жене.

Посматрано према старосним групама, највећи број лица са средњим, вишим и високим образовањем старости је 30–49 година. У категорији лица ове старости, преовладавају жене када је реч о вишем и високом образовању, односно мушкарци за средње. Лица без школске спреме и са незавршеном основном школом махом су старости преко 65 година. Оно што је неповољно јесте чињеница да је четвртина лица са основним образовањем у радно способном добу, и то у старости 30–49 година, што се неповољно одражава на њихову конкурентност на тржишту рада имајући у виду да је економска адаптација у позитивној вези са степеном образовања.

Графикон 6. „Домицилно“ становништво и присилни мигранти стари више од 15 година према школској спреми, Попис 2011. (%)

У поређењу са подацима из Пописа 2002, у популацији присилних миграната, уочава се пораст удела лица са средњим (49,3% 2002. према 56,1% 2011) и вишим и високим образовањем (13,6% према 19,3%) уз смањење удела лица без школске спреме (5,0% према 2,1%), са непотпуним основним образовањем (9,2% према 6,1%) и основним образовањем (21,1% према 16,2%). Број присилних миграната са вишим и високим образовањем повећан је са 46 299 на 49 853 на нивоу Републике Србије. У периоду 2002–2011. у Војводини, као региону са највећим бројем присилних миграната, удео присилних миграната мушкараца са вишим и високим образовањем повећан је за 3%, а удео жена са истим степеном образовања за 6%.

Премда у Републици Србији постоји тренд побољшања образовне структуре становништва, присилни мигранти са простора бивших република СФРЈ имају нешто повољнију образовну структуру у односу на остало становништво Србије старије од 15 година. У поређењу са осталим становништвом, њихову образовну структуру одликује мањи број лица без школске спреме, са незавршеним основним образовањем и основним образовањем, и већи удео лица са средњим и вишим и високим образовањем. Виши удео лица са средњим и вишим и високим образовањем у популацији присилних миграната у односу на „домицилно“ становништво забележен је и Пописом 2002. (Станковић, Лађевић, 2004). Када је реч о нижем образовању, разлике између мушкараца и жена, иако у корист мушкараца у обе популације, више су изражене код присилних миграната.

Писменост

У популацији присилних миграната неписмено је 4 055 лица старијих од 10 година. Од тога, 2 516 или 62% живи у Региону Војводине, претежно у Сремском и Јужнобачком округу. Стопа неписмености присилних миграната креће се од 1,0% за Београдски регион, до 1,9% за Регион Јужне и Источне Србије. У поређењу са подацима из Пописа 2002, у популацији присилних миграната уочава се значајно смањење стопе неписмености на нивоу Републике Србије (са 2,9% на 1,5%). Лица старија од 60 година чине највећи удео (85,2%) у структури неписмених лица према старости, следе лица старости 50–59 година (4,8%), док најмањи удео имају млађи од 19 година (1,6%). Посматрано по републици бивше СФРЈ из које су дошли у Србију, стопа неписмености нешто је виша за присилне мигранте пореклом из Босне и Херцеговине и износи 1,8%, односно 1,5% за присилне мигранте из Хрватске.

Табела 19. Неписмени присилни мигранти стари 10 и више година, Попис 2011.

Регион	Неписмени	Стопа неписмености (%)	Неписмени по старости (%)					
			10–19 г.	20–29	30–39	40–49	50–59	60 и више г.
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	4055	1,5	1,6	3,3	2,9	2,3	4,8	85,2
Београдски регион	833	1,0	2,0	4,3	3,8	1,7	3,6	84,5
Регион Војводине	2516	1,8	1,3	3,1	1,9	2,0	4,5	87,2
Регион Шумадије и Западне Србије	457	1,6	0,7	1,8	2,8	3,7	6,3	84,7
Регион Јужне и Источне Србије	249	1,9	4,6	3,8	9,6	4,2	8,4	64,8
Регион Косово и Метохија

Старосна структура неписмених лица различита је у зависности од региона посматрања. Премда је највећи број неписмених у свим регионима старији од 60 година, висок удео неписмених присилних миграната старости је 20–29 и 30–39 у регионима Београда (4,3%; 3,8%) и јужне и источне Србије (3,8%; 9,6%). Промене старосне структуре неписмених присилних миграната у периоду 2002–2011. карактеришу мале осцилације у уделу старосних група према писмености. Ипак, запажа се повећање удела неписмених лица старости 20–29 година (са 1,6% на 3,3%) и старости 30–39 година (са 1,4% на 2,9%), уз смањивање удела неписмених старијих лица. Можемо закључити да и поред смањења опште стопе неписмености присилних миграната постоји релативно негативан тренд структурних промена. Потребне су активности усмерене ка смањењу удела неписменог становништва код млађих присилних миграната, како би се повећала њихова конкурентност на тржишту рада.

У популацији неписмених присилних миграната старијих од 10 година 3 461 чине жене, односно 594 мушкарци. Стопа неписмености жена значајно је већа (2,6%) у односу на мушкарце (0,5%). У старосној структури неписмених присилних миграната према полу изражене су велике разлике. Преко 90% неписмених жена старости је преко 60 година, док удео мушкараца ове старости у неписменим лицима износи 52,0%. Иако малобројнији,

неписмени мушкарци су у различитом старосном добу и припадају старосним групама 20–29 (12,3%), 30–39 (9,8%), 40–49 (9,1%) и 50–59 (11,1%) година. Удео неписмених лица старих од 10 до 19 година износи 5,7% за мушкарце, према 0,9% за жене.

И поред тенденције смањивања броја и удела неписменог у укупном становништву Републике Србије, стопа неписмености становништва Србије без присилних миграната нешто је виша у односу на стопу неписмености присилних миграната и износи 2%. Сходно томе је и однос вредности стопа неписмености према полу за ове популације. Стопа неписмености становништва Србије без присилних миграната износи 3% за жене и 0,7% за мушкарце. Неписмени узраста до 19 година чине 3,6% популације неписмених, што је више него у популацији присилних миграната. На висину опште стопе неписмености становништва Србије без присилних миграната у знатној мери утиче национална структура становништва. Удели неписмених међу становништвом појединих националности виши су за три до шест пута него код укупног становништва Србије. Посебно је висока општа стопа неписмености у популацији Рома, која је 2002. износила 19,7% (Станковић, 2006).

Компјутерска писменост

Резултати анкетног истраживања о употреби информационо-комуникационих технологија у Републици Србији указују на то да се употреба компјутера и интернета од стране појединаца и домаћинстава повећава. У периоду 2012–2013. повећао се број корисника компјутера за 2,3%, односно 6,9% када је реч о корисницима интернета (Републички завод за статистику, 2013а). Пописом 2011. први пут су у Србији прикупљани подаци о компјутерској писмености, односно о активностима које лице зна да обавља на рачунару. Компјутерска писменост је дефинисана као способност лица да користи основне рачунарске апликације у извршењу свакодневних задатака (на послу, у школи, код куће) (Републички завод за статистику, 2013б). У популацији присилних миграната у Србији преовладавају компјутерски писмена лица (55,9%), што је нешто више од удела за становништво Србије без присилних миграната (51,3%). Анализа старосно-полне структуре присилних миграната, према познавању рада на компјутеру, указује на то да је у групи лица која нису компјутерски писмена већи удео жена и старијих лица. Старији од 55 година чине преко 60% лица која нису компјутерски писмена, док млађи присилни мигранти, старости 25–34 године, чине највећи удео (27,8%) компјутерски писмених лица. Удео компјутерски писмених лица смањује се са старашћу и креће се од 95,4% и 87,2% у старосним групама 15–24 и 25–34 године до 29,1% и 7,2% у старосним групама 55–64 и 65 и више.

У популацији присилних миграната старијих од 15 година 60,3% лица из Босне и Херцеговине је компјутерски писмено, док присилни мигранти из Хрватске у мањој мери познају рад на компјутеру (51,8%).

Табела 20. Присилни мигранти стари 15 и више година према компјутерској писмености и полу, Попис 2011.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
Компјутерски писмена лица											
Укупно	144282	100	53399	100	69585	100	14137	100	7161	100	...
Мушкарци	73496	50,9	26922	50,4	35409	50,9	7291	51,6	3874	54,1	...
Жене	70786	49,1	26477	49,5	34176	49,1	6846	48,4	3287	45,9	...
Компјутерски неписмена лица											
Укупно	113605	100	31388	100	62205	100	14124	100	5888	100	...
Мушкарци	53270	46,9	14460	46,1	29479	47,4	6533	46,3	2798	47,5	...
Жене	60335	53,1	16928	53,9	32726	52,6	7591	53,7	3090	52,5	...

Посматрано по регионима, слично становништву Републике Србије без присилних миграната, натпросечан удео лица која су компјутерски писмена има популација присилних миграната у Београдском региону (62,9%), док је највећи удео лица која нису компјутерски писмена у популацији присилних миграната на простору Региона Шумадије и Западне Србије (49,9%). Компјутерски писмени присилни мигранти старији од 65 година већином живе у Београдском региону (1 387 или 52,1%). Док је удео компјутерски писмених и неписмених присилних миграната подједнак у градским насељима (49% према 51%), удео компјутерски неписмених лица двоструко је већи у насељима која нису градског типа, како за присилне мигранте тако и за становништво Србије без присилних миграната. Међутим, ако се посматра становништво Републике Србије без присилних миграната, које живи у градским насељима, оно је у већој мери компјутерски писмено (59,5%) од присилних миграната који живе у градовима.

Економска активност

Тржиште рада у Републици Србији у периоду 2005–2010. године карактеришу: тенденције пораста незапослености, погоршања положаја младих и лица најнижих образовних нивоа на тржишту рада, високо учешће дугорочне незапослености у категорији незапослених, изражене регионалне разлике у погледу запослености и привредне активности и значајно учешће неформалне запослености у укупном броју запослених (17,2% у 2010). У институционалним оквирима, као посебно осетљиве групе на тржишту рада поред Рома, особа са инвалидитетом, жртава трговине људима и других, препознате су и избеглице и интерно расељена лица (Влада Републике Србије, 2011а).

Како истиче Радивојевић (2006), општа стопа активности у Србији континуирано опада од 1953. као последица друштвено-економског развоја и демографских процеса, који су преко старосно-полне структуре утицали на обим радног контингента и величину активног становништва. Општу стопу активности мушкараца карактерише континуирано смањење, док је општа стопа активности жена повећана у периоду 1953–1981, да би почела да опада од 1991. године.

Економска обележја присилних миграната са простора бивших република СФРЈ (активност, делатност, занимање и радни статус) показатељ су степена њихове социоекономске интеграције у Србији. Положај ове популације на тржишту рада значајан је како за саме избеглице, тако и за друштво. Аутори студије о положају избеглица на тржишту рада³⁹ и њиховом учешћу у активним мерама запошљавања закључују да иако је избегличка популација из узорка изразито економски активна бележи више стопе незапослености у поређењу са општом популацијом Србије. Налази указују на нестабилан и неповољнији положај избеглица на тржишту рада, те чињеницу да они чешће обављају послове испод својих квалификација у односу на „домицилно“ становништво (Бабовић и др., 2007). Има сазнања да је положај избеглица на тржишту рада земаља пријема лошији и у односу на економске мигранте а не само на „домицилно“ становништво земље пријема (Ўи и др., 2007).

Применом концепта тзв. текуће активности у Попису 2011, сви подаци о економским карактеристикама становништва, укључујући и присилне мигранте, изведени су на основу одговора о активности у недељи која је претходила попису. У Републици Србији, Пописом 2011. регистровано је 135 638 (48,8%) економски активних присилних миграната. Од тога највећи број лица обавља занимање, док је број незапослених знатно мањи. У укупном броју незапослених, две трећине чине лица која су некад радила, а једну трећину они који траже први посао. Посматрано према полу, општа стопа активности жена присилних миграната износила је 42,1%, а мушкараца 55,7%. Жене присилни мигранти су економски најактивније у Београдском региону, где су чиниле 46,2% активне популације.

У периоду 2002–2011. удео економски активног становништва у популацији присилних миграната повећао се са 47% на 48,8%, односно са 64,2% на 75,8% за лица која обављају занимање. За присилне мигранте стопа искоришћености радног контингента 2011. године, тј. удео активних из радног контингента у односу на укупан број лица у њему, износила је 64,5% за укупну популацију, што је било једнако вредностима из 2002. године (64,1%).

Општа стопа активности становништва Републике Србије без присилних миграната износила је 41,0% 2011. године. У поређењу са становништвом Србије без присилних миграната, као и 2002. године, запажа се да је општа стопа активности присилних миграната нешто већа. Ове разлике уочавају се и поређењем вредности стопа активности мушке (48,3%

³⁹ Студија се заснива на истраживању спроведеном 2006. године, које је обухватило, поред лица у статусу избеглице, и лица која су некад имала статус избеглице.

према 55,7%) и женске популације (34,2% према 42,1%) „домицилног“ становништва и присилних миграната, при чему су разлике нешто више изражене када је реч о мушкарцима.

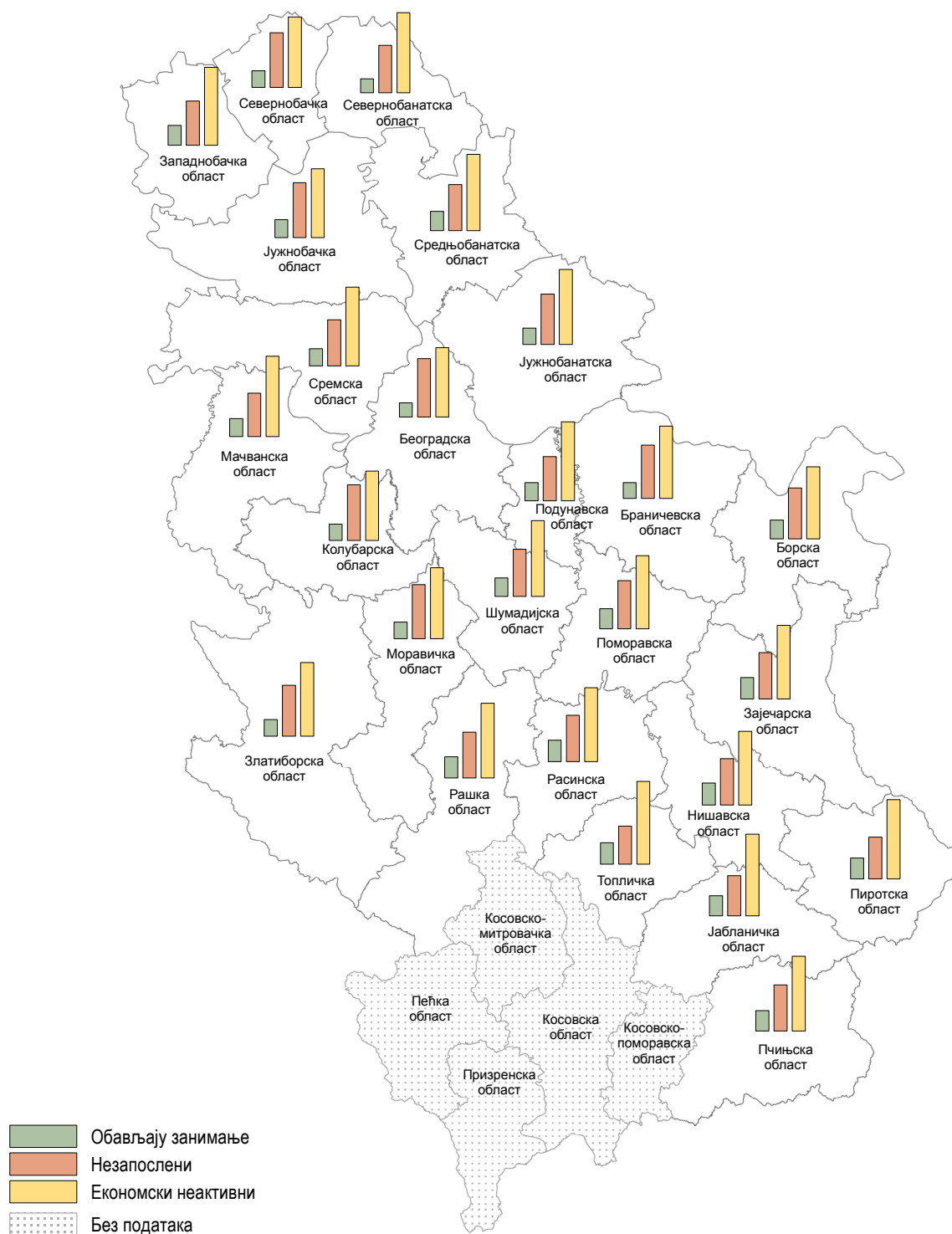
Посматрано према старости, међу економски активним присилним мигрантима у Србији, као и у случају „домицилног“ становништва, најзаступљенија је старосна група 30–49 година, која чини 28,7% свих активних лица. Стопе активности према старости показују ниску стопу активности младих старости 15–19 година (10,2%) и лица старијих од 65 година (1,6%). Економски је активно 1 398 младих, старости 15–19 година, који су у највећем броју незапослени, и 592 лица старија од 65 година, која претежно обављају занимање. Као и код „домицилног“ становништва, највеће стопе активности су у старосним групама 30–49 (79,5%) и 25–29 година (74,0%). Налази показују да постоји нешто већа економска активност „домицилног“ становништва старијег од 65 година у односу на присилне мигранте.

Извор: Фото архива Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије

Карта 6. Присилни мигранти према економској активности, по областима у Републици Србији, Попис 2011.

Посматрано по регионима, највећи удео економски активног становништва (51,1%) и лица која обављају занимање (80,4%) у укупном броју присилних миграната је у Београдском региону, а најмањи у Региону Јужне и Источне Србије (46,7% и 70,1%). Као и у случају „домицилног“ становништва, до првог запослења најтеже долазе присилни мигранти у Региону Западне Србије и Шумадије, док је удео незапослених присилних миграната који су некада радили највећи у Београдском региону. Највећи удео економски активног становништва у укупном броју присилних миграната је у Јужнобачкој, Београдској и Колубарској области, а најмањи у Топличкој, Јабланичкој и Мачванској области.

Табела 21. Економски активни присилни мигранти, Попис 2011.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	...
Укупно	135638	100	46874	100	68352	100	14026	100	6386	100	...
Обављају занимање	102854	75,8	37675	80,4	50560	74,0	10140	72,3	4479	70,1	...
Незапослени	32784	24,2	9199	19,6	17792	26,0	3886	27,7	1907	29,9	...

Табела 21.1. Економски активни присилни мигранти, Попис 2011.

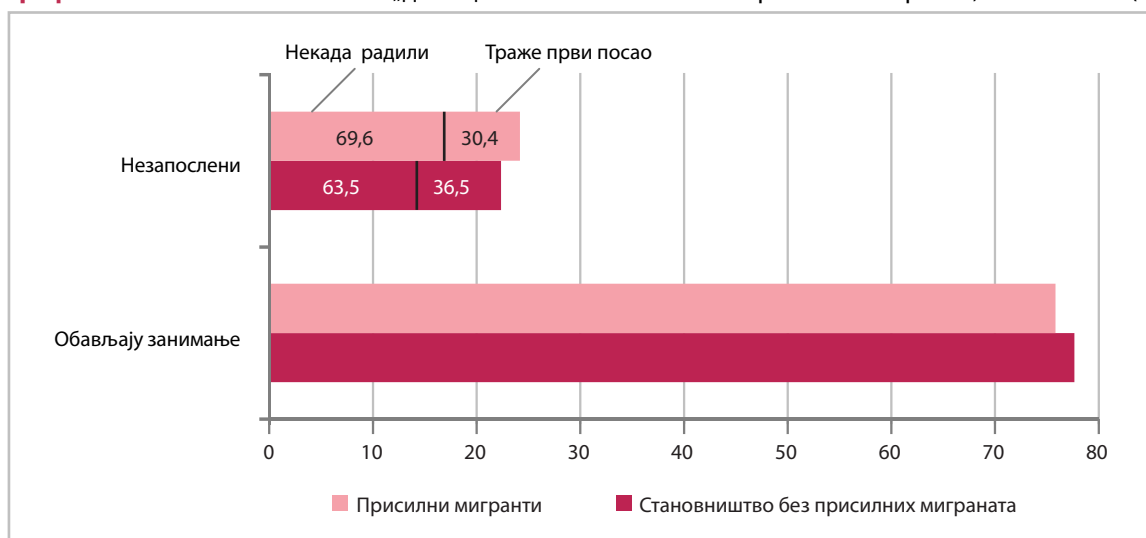
	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије	
	број	% од укупног броја незапослених	број	% од укупног броја незапослених	број	% од укупног броја незапослених	број	% од укупног броја незапослених	број	% од укупног броја незапослених
Незапослени, некада радили	22829	69,6	6664	72,4	12439	69,9	2463	63,4	1263	66,2
Незапослени, траже први посао	9955	30,4	2535	27,6	5353	30,1	1423	36,6	644	33,8

Анализа активности према старости и полу указује на то да у односу на просек Републике Србије, у регионима западне Србије и Шумадије (3,3%) и јужне и источне Србије (2,2%) постоји натпросечно висока стопа активности присилних миграната старијих од 65 година, као последица високе економске активности мушкараца у овом добу. Друга гранична категорија активних лица, старости 15–19 година, има највише вредности стопа активности у Региону Војводине, где је забележен и највиши удео женске популације у укупном броју активних лица ове старости, у поређењу са другим регионима. Највећи број ових лица тражи први посао. На теже сналажење присилних миграната на тржишту рада указује чињеница да у структури лица која траже први посао највећи удео (37,1%) чине лица старости 30–49 година. Овај проблем је нарочито изражен у Региону Јужне и Источне Србије, где удео лица старости 30–

49 година у укупном броју присилних миграната који траже први посао износи чак 40,8%. Детаљнијом анализом ове категорије незапослених потврђено је да је у свим регионима, осим Београдског, претежно реч о женама.

Популација присилних миграната спада у социјално угрожене групе, у ризику од сиромаштва и друштвене искључености. Нарочито су у ризику од сиромаштва незапослени присилни мигранти, с обзиром на то да постоји изражена веза између незапослености и сиромаштва. Питања запошљавања и становања присилних миграната, као индикатори процеса интеграције, такође су узајамно повезана. У међупописном периоду 2008–2011. дошло је до смањења стопе незапослености избеглица са 35,8% на 24,2%. Овај процес интензивирао је након 2008. Наиме, према анкетном истраживању о потребама избегличке популације спроведеном 2008, стопа незапослености међу избеглицама износила је 33%. Већина запослених избеглица имала је нередовне приходе као привремено запослени (51%), за стално је било запослено 38%, а samozапослено 8% (КИРС, 2009). И поред позитивног тренда стопа незапослености присилних миграната према Попису 2011. била је нешто виша у односу на „домцилно“ становништво, за које је стопа незапослености износила 22,3%. Око једне трећине незапослених присилних миграната тражи први посао. Посматрано према полу, однос стопа незапослености присилних миграната и „домцилног“ становништва износио је 23,7% према 21,5% за мушкарце и 24,8% према 23,6% за жене. Као и у случају „домцилног“ становништва, највиша стопа незапослености присилних миграната је у Региону Јужне и Источне Србије (29,9%) и Региону Шумадије и Западне Србије (27,7%), а најнижа у Београдском региону (19,6%). Најизраженија разлика у погледу стопе незапослености присилних миграната и становништва Србије без присилних миграната, вредности 5,4% у корист „домцилног“ становништва, јесте у Региону Шумадије и Западне Србије. Посматрано према полу, стопа незапослености жена, као и код „домцилног“ становништва, има највећу вредност у Региону Јужне и Источне Србије (33,2%).

Премда су мушкарци присилни мигранти и даље економски активнији од жена, запажа се повећање удела економски активних жена присилних миграната у укупној женској популацији присилних миграната са 39,3% 2002. на 42,1% 2011. Стопа искоришћености радног контингента жена, премда повећана (56,2% у 2002. према 59,4% у 2011), и даље је знатно мања у односу на мушкарце (71,9% у 2002. према 69,1% у 2011). Жене чине 43,7% популације која обавља занимање (42,1% за „домцилно“ становништво), што је једнако уделу из 2002. Посматрано по регионима, удео жена присилних миграната у укупном броју ових лица која обављају занимање највећи је у Београдском региону (46,5%), а најнижи у Региону Шумадије и Западне Србије (40,7%). У саставу активних жена, највећи удео жена присилних миграната које обављају занимање је у Београдском региону и износи 81,1%, односно 82,8% за „домцилно“ становништво. У структури незапослених присилних миграната према полу, једнако као код „домцилног становништва“, преовладавају мушкарци (55,2%), и то нарочито у групи лица која су некада радила (56,3%).

Графикон 7. Економски активно „домоцилно“ становништво и присилни мигранти, Попис 2011. (%)

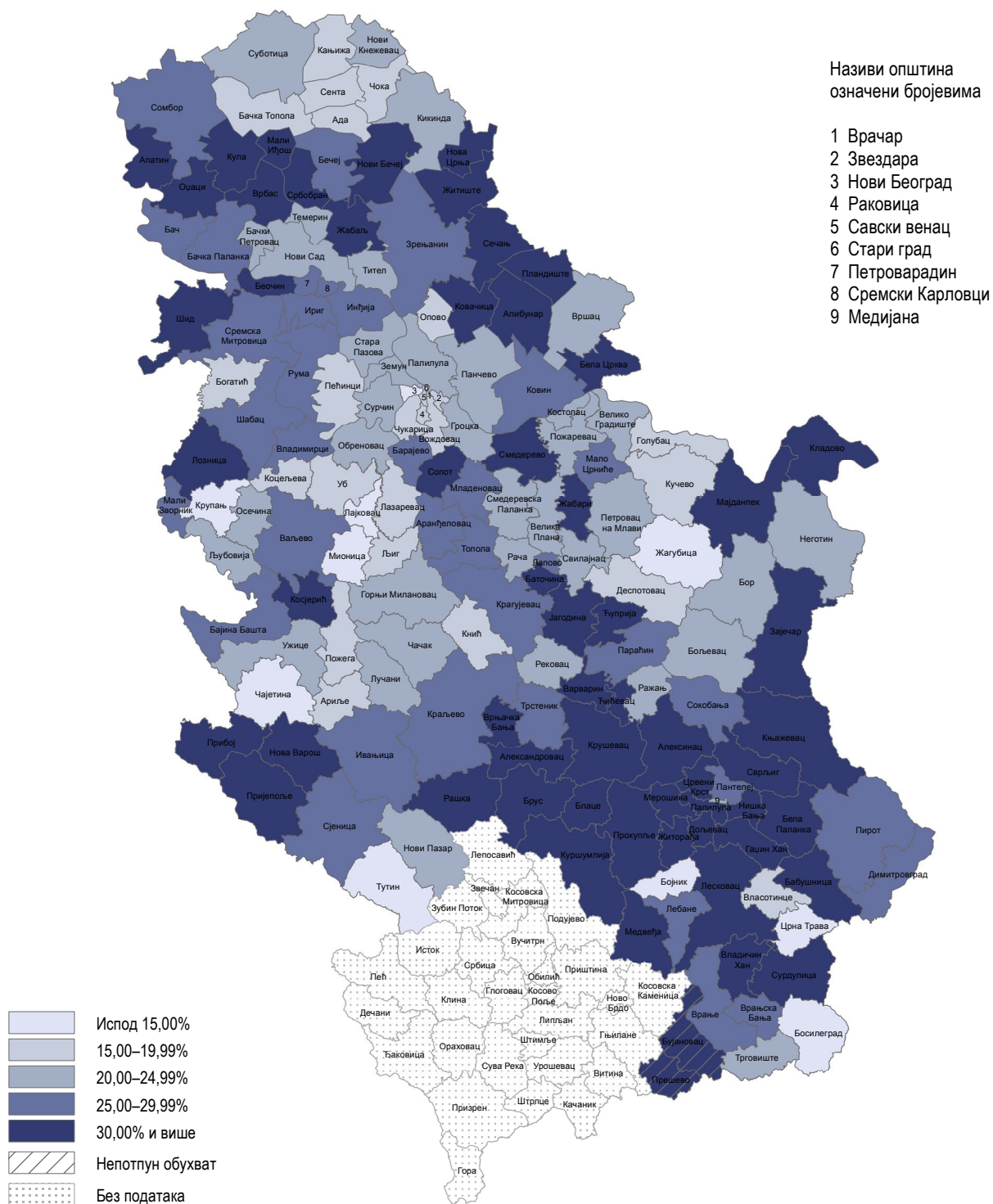
Највећа стопа незапослености присилних миграната је у општинама Медвеђа, Тутин, Брус, Дољевац и Бела Паланка, у којима је запослено свега између 12 и 17% присилних миграната. Супротно, као општине са високом стопом запослености ове популације истичу се Врачар, Ариље и Жагубица.

Положај младих присилних миграната на тржишту рада веома је неповољан. Посматрано према старости, највиша је стопа незапослености младих (15–24 године), која износи 43,9%. Фонд за запошљавање младих у Републици Србији, основан 2009. године, има за циљ помоћ у стицању знања и вештина и при запошљавању младих којима је потребна посебна подршка, као што су лица без квалификација или са ниским квалификацијама, особе са инвалидитетом, Роми, повратници у поступку реадмисије и избеглице и расељена лица, путем обука и субвенција послодавцима за запошљавање ових категорија (Влада Републике Србије, 2011а). Запажају се разлике у стопама незапослености присилних миграната и „домоцилног“ становништва, према старосним групама. Присилни мигранти старости до 29 година имају већу стопу запослености у односу на остало становништво Србије, док су све остале старосне групе у већем проценту незапослене у односу на остало становништво. Најмање разлике у стопи незапослености између ове две групе становништва су у старости 30–49 година.

Удео неактивних лица у популацији присилних миграната 2011. износио је 51,2%, што је мање од вредности за „домоцилно“ становништво (59,0%). Код женског становништва већи је удео неактивних (57,9%) него код мушког (44,3%). У односу на 2002. годину, запажа се повећање удела лица са личним приходима са 14,7% на 17,5% и смањење удела издржаваних лица са 37,9% на 33,7%. Однос економски активних и неактивних присилних миграната даје вредност коефицијента економске зависности од 105, тј. на 100 економски активних лица било је 105 неактивних 2011. Вредност овог показатеља за укупну популацију Републике Србије износила је 135 у 2011. (Kupiszewski и др., 2013).

Карта 7. Стопа незапослености¹ присилних миграната по општинама и градовима у Републици Србији, Попис 2011.

¹ Стопа незапослености представља удео незапослених у укупном броју активних становника.

У структури лица са личним приходима највише су заступљени пензионери, са 98,6%. Удео пензионера у укупној популацији присилних миграната износио је 17,2% 2011. године, што је мање него код „домоцилног“ становништва (22,9%). Иако пензионери у категорији лица са личним приходима чине већину, и када се посматра ова категорија у целости њен удео у укупном броју становника Србије без присилних миграната такође је већи (23,3%) него код присилних миграната. Разлоге треба тражити у разликама у структури ових популација према старости и полу, али, како истичу Лађевић и Станковић (2004), и у тешкоћама присилних миграната да остваре своја права из радног односа у бившим републикама СФРЈ из којих су дошли. Удео издржаваних у популацији присилних миграната, који је био већи него код осталог становништва 2002. године, био је мањи за присилне мигранте 2011. него за „домоцилно“ становништво. Највећи удео пензионера у економски неактивним лицима је у Београдском региону и Региону Јужне и Источне Србије, односно Јабланичкој, Пиротској и Нишавској области, док је највећи удео домаћица у Мачванској области.

Табела 22. Економски неактивни присилни мигранти, Попис 2011.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
Укупно	142210	100	44771	100	74234	100	15910	100	7295	100	...
Деца млађа од 15 г.	20003	14,1	6876	15,4	10810	14,6	1681	10,6	636	8,7	...
Пензионери	47861	33,7	16962	37,9	23021	31,0	5062	31,8	2816	38,6	...
Лица са приходима од имовине	685	0,5	130	0,3	466	0,6	59	0,4	30	0,4	...
Ученици/студенти	23816	16,7	7886	17,6	12087	16,3	2635	16,6	1208	16,6	...
Лица која обављају само кућне послове у свом домаћинству (домаћице)	30166	21,2	7168	16,0	17331	23,3	4128	25,9	1539	21,1	...
Остало	19679	13,8	5749	12,8	10519	14,2	2345	14,7	1066	14,6	...

У свим категоријама неактивног становништва, осим лица са приходима од имовине и деце млађе од 15 година, преовладавају жене. У структури лица са личним приходима већи је удео жена него мушкараца (51,7% за присилне мигранте) и (57% за „домоцилно“ становништво), што је под утицајем великог броја жена у категорији пензионера. Како истиче Радивојевић (2006), старије жене прелазе из категорије издржаваних у категорију лица са личним приходом као последица диференцијалне смртности према полу. Највећа разлика у структури економски неактивних присилних миграната према полу је у уделу лица која обављају само кућне послове у свом домаћинству. Овој категорији припада 32,3% неактивних жена и само 6,3% неактивних мушкараца.

Економски програми подршке избеглицама реализују се преко Комесаријата за миграције и избеглице Републике Србије. Уз сарадњу са локалним самоуправама и донорима додељују се средства намењена за економско оснаживање избеглица кроз доходне активности. Реч је о микрокредитима или додели алата, материјала и опреме, као и о програмима стручног усавршавања. Примера ради, пројекат „Мали грантови за интеграцију избеглих и расељених лица“, финансиран је од стране ЕУ кроз програм „Подршка унапређењу животних услова, права и запошљавања избеглих и интерно расељених лица у Србији“, 2010–2012. Ефективност додељених грантова на дужи временски рок показала се као различита, у зависности од локалних тржишних услова. Тако се према подацима из 2005. од додељених доходних кредита у Краљеву и Бору мали број пословних инвестиција показао одрживим током времена, док су искуства из Горњег Милановца била позитивна (Група 484, 2005). Мали износи ових грантова утичу на њихов не велики економски ефекат, који не прелази 20% у односу на претходни доходни ниво, те су њихови ефекти већи на психосоцијалном плану.⁴⁰

Привредна делатност

Савремени социоекономски развој и промене у структури привреде Србије одразили су се на економска обележја радне снаге, превасходно на привредну делатност. Удео запослених у примарном сектору се смањује, уз пораст значаја секундарног и терцијарног сектора. Приватизација, реструктурирање, као и модернизација привреде утичу на стварање нове привредне структуре у којој расте значај трговине, саобраћаја, финансијских, интелектуалних, личних и других услуга (Радивојевић, 2006). Осим сталног повећања удела у запослености, нарочито израженог од 1981. године, терцијарни сектор привређивања у Србији бележи и раст удела у стварању друштвеног производа, те укупној економској активности, што је карактеристика постиндустријског друштва.

Табела 23. Економски активни присилни мигранти који обављају занимање, према делатности, Попис 2011.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
Укупно	102854	100	37675	100	50560	100	10140	100	4479	100	...
Примарни	6709	6,5	403	1,1	4632	9,2	1323	13,0	351	7,8	...
Секундарни	26305	25,6	8097	21,5	14083	27,9	3077	30,3	1048	23,4	...
Терцијарни са осталим	69374	67,4	28972	76,9	31661	62,6	5681	56,0	3060	68,3	...
Непознато	466	0,5	203	0,5	184	0,4	59	0,6	20	0,4	...

⁴⁰ Здраво да сте: Self- Help Projects for Refugees in Yugoslavia, Conference of Psychosocial Programmes within War-Affected Social Context, 1997–2005.

На нивоу Републике Србије за присилне мигранте најзначајније су услужне делатности, нарочито у Београдском региону. Чак 22 325 присилних миграната ради у области трговине на велико и мало, а по бројности следе запослени у прерађивачкој индустрији (17 947) и грађевинарству (8 022). Удео запослених у примарном и секундарном сектору највећи је у Региону Шумадије и Западне Србије, где су присилни мигранти мање ангажовани у услужном сектору, док већина запослених у области пољопривреде, шумарства и рибарства живи на простору Војводине. Најмањи број присилних миграната је запослен у областима некретнина и рударства.

Табела 24. Економски активни присилни мигранти који обављају занимање, према делатности и полу, Попис 2011.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
Мушкарци											
Укупно	58240	100	20140	100	29475	100	6009	100	2616	100	...
Примарни	4736	8,1	278	1,4	3432	11,6	787	13,1	239	9,1	...
Секундарни	18634	32,0	5721	28,4	9883	33,5	2263	37,7	767	29,3	...
Терцијарни са осталим	34571	59,4	14024	69,6	16032	54,4	2922	48,6	1593	60,9	...
Непознато	299	0,5	117	0,6	128	0,4	37	0,6	17	0,6	...
Жене											
Укупно	44614	100	17535	100	21085	100	4131	100	1863	100	...
Примарни	1973	4,4	125	0,7	1200	5,7	536	13,0	112	6,0	...
Секундарни	7671	17,2	2376	13,6	4200	19,9	814	19,7	281	15,1	...
Терцијарни са осталим	34803	78,0	14948	85,2	15629	74,1	2759	66,8	1467	78,7	...
Непознато	167	0,4	86	0,5	56	0,3	22	0,5	3	0,2	...

Док делатности терцијарног сектора подједнако ангажују и жене (50,2%) и мушкарце (49,8%) присилне мигранте у Србији, у примарним и секундарним делатностима однос мушке и женске популације је 70 према 30 у корист мушкараца. У секундарном сектору делатности запослено је највише жена присилних миграната на простору региона Војводине и Шумадије и западне Србије. Трговина, прерађивачка индустрија и грађевинарство запошљавају највећи број мушкараца, док су жене присилни мигранти после доминантне трговинске делатности, осим у прерађивачкој индустрији, у великом броју ангажоване и у делатностима из области здравствене и социјалне заштите и образовања. Преовлађујуће области у којима су запослене жене присилни мигранти јесу: образовање, здравствена и социјална заштита и стручне, научне, иновационе и техничке делатности. Жене чине 80% свих присилних миграната запослених у здравственој и социјалној заштити, 66% у образовању и 53% у области стручних, научних, иновационих и техничких делатности. Посматрано према старости, највише младих присилних миграната, старости 15–24 године, запослено је у трговини (26,4%) и прерађивачкој индустрији (19,5%).

Секторска структура запослености присилних миграната у Србији повољнија је у односу на остало становништво, са мањом запосленошћу у области пољопривреде, шумарства и рибарства, а већом у другим делатностима. У поређењу са становништвом Србије без присилних миграната, присилни мигранти су у већој мери ангажовани у делатностима терцијарног и осталих сектора (67,4% према 60,5%) и секундарном (25,6% према 23,7%), а знатно мање у примарном сектору делатности (6,5% према 15,1%).

Налази истраживања из 2006. указују на разлике између опште популације и избеглица и када је реч о додатним пословима. За разлику од опште популације Србије, код које је најзаступљенији додатни рад у пољопривреди, код избегличке популације у структури додатних послова најзаступљенији су радови у грађевинарству, а значајније су заступљени и послови везани за одржавање станова и помоћ у кући (Бабовић и др., 2007).

Занимање

Прва анализа радно активних избеглих лица према занимању и месту становања у Србији спроведена је на основу података из Пописа избеглих лица 1996. године. Подаци су показали да је највећи број избеглица запослен у производним и административним занимањима, али и указали на чињеницу да је одлука избеглица о томе где ће се сместити зависила и од врсте посла за који су оспособљени. Међу економски активним избеглицама у Војводини удео пољопривредника је био значајно већи него у другим регионима, док је у Београду мање било пољопривредника и запослених у производним занимањима, а виши удео службеника и ванпривредних занимања (УНХЦР, КИРС, 1996).

Веза између занимања избеглица и њихове просторне дистрибуције у Србији доказана је и на примеру избеглица из Босне и Херцеговине у Београду. Наиме, истраживања су показала да се највећи број избеглица из Босне и Херцеговине које су се раније бавиле пољопривредом сместио у приградске општине у Београду, које пружају највећу могућност за наставак бављења овом делатношћу. Адекватно томе, највећи проценат службеника и стручњака, према претходном занимању, живео је у централним београдским општинама. На основу тога је закључено да је знатан број избеглица из БиХ у Београду задржао своје претходно занимање, и у складу са тим су се и сместили у одговарајуће општине које су им пружале највеће могућности да наставе са обављањем свог занимања (Лукић, 2005).

У погледу занимања која су присилни мигранти обављали у новој средини, њихово највеће учешће 2002. године било је у професионалној групи услужних радника и трговаца (16,2%), групи стручних сарадника и техничара (15,1%) и групи која обавља једноставна занимања (12,2%) (Лађевић, Станковић, 2004). Услужни радници и трговци били су најчешћа занимања присилних миграната у Србији и према Попису 2011. Друге заступљеније групе занимања су инжењери, стручни сарадници и техничари (15,2%) и занатлије и сродни радници (14,9%). Уочене промене у структури занимања, настале у периоду 2002–2011, огледају се у промени треће најзаступљеније групе занимања, те смањењу удела запослених у једноставним занимањима и пољопривреди уз пораст удела стручњака, административних радника и занатлија.

Посматрано према полу, жене присилни мигранти су највише запослене у услужним и трговачким занимањима (28,4%), као стручњаци и уметници (21,2%), и као инжењери, стручни сарадници и техничари (17,4%). Мушкарци су претежно запослени као занатлије (21,9%), руковаоци машинама и постројењима и возачи (16,4%). Док поједине групе занимања ангажују више жена, мушкарци присилни мигранти су равномерније заступљени у различитим занимањима. Посматрано према појединим групама занимања у професионалној групи стручњака и уметника присилних миграната, готово две трећине чине жене. У групи услужних и једноставних занимања већину, такође, чине жене (59,2%, односно 55,8%).

Подаци о занимању из 2011. године односе се на све економски активне присилне мигранте старе 15 и више година који обављају занимање. Максимална старосна граница није дефинисана због чињенице да лица могу да буду економски активна и након изласка из радног контингента (Републички завод за статистику, 2013ц). Највећи број присилних миграната старијих од 65 година запослен је у групи пољопривредних и сродних радника, и у једноставним занимањима. Млади присилни мигранти, старости 15–24 године, претежно су запослени као трговачки, услужни и занатски радници. У структури занимања присилних миграната, посматрано по регионима, запажа се концентрација запослених у војним занимањима у Београдском региону, док је за пољопривреднике специфична концентрација у Региону Војводине. Чак 63% свих присилних миграната запослених у пољопривреди и сродним занимањима живи на простору Војводине.

Табела 25. Економски активни присилни мигранти и „домцилно“ становништво које обавља занимање, према занимању, пописи 2002, 2011.

	Присилни мигранти			
	Република Србија, 2002		Република Србија, 2011	
	број	%	број	%
Укупно	114477	100	102854	100
Законодавци, функционери и руководиоци	5622	4,9	2973	2,9
Стручњаци и уметници	10287	9,0	15025	14,6
Инжењери, стручни сарадници и техничари	17232	15,1	15670	15,2
Административни службеници	5001	4,4	7464	7,3
Услужни радници и трговци	18490	16,2	21431	20,8
Радници у пољопривреди, рибарству и шумарству	9959	8,7	3491	3,4
Занатлије и сродни радници	12945	11,3	15286	14,9
Руковаоци машинама и постројењима, монтери и возачи	12011	10,5	10719	10,4
Једноставна занимања	13915	12,2	9188	8,9
Војна занимања	-	-	1048	1,0
Остали и непознато	9015	7,9	559	0,5

Поређењем професионалне структуре присилних миграната и „домцилног“ становништва Републике Србије, запажа се да су највеће разлике у погледу учешћа пољопривредних и сродних занимања. Наиме, присилни мигранти су знатно мање запослени у овој групи занимања у односу на „домцилно“ становништво, док су више запослени као

услужни радници и трговци. Групе занимања у којима преовладавају жене исте су за обе популације (стручњаци и уметници, стручни сарадници и техничари, административни, услужни и трговачки радници и једноставна занимања). Премда више од половине присилних миграната пољопривредника живи у Региону Војводине, „домицилно“ пољопривредно становништво концентрисано је у Региону Шумадије и Западне Србије.

Графикон 8. Економски активно „домицилно“ становништво и присилни мигранти који обављају занимање, према занимању, Попис 2011. (%)

Радни статус

Нешто више од 5 000 (4,9%) економски активних присилних миграната који обављају занимање јесу samozапослени који раде за себе без ангажовања додатне радне снаге, док је 3 300 (3,2%) послодаваца који запошљавају најмање једно лице. Знатан број лица запослен је по основу неке врсте уговора, и то највише у Региону Војводине. У зависности од типа уговора следе њихова права и обавезе, али и сигурност радног места. Присилни мигранти запослени као индивидуални пољопривредници и помажући (неплаћени) чланови домаћинства на породичном имању одлика су Војводине и Западне Србије и Шумадије.

У Републици Србији 2011. године предузетници су запошљавали 203 520 радника. Посматрано по секторима делатности, највеће учешће у укупном броју предузетника имале су трговина на велико и мало и прерађивачка индустрија (Републички завод за статистику, 20126). Превласт малог предузетништва у сфери трговине и услуга условљена је, између осталог, малим материјалним улагањима која су потребна и лакоћом проналажења одговарајуће радне снаге (Болчић, 2008). С обзиром на најчешћа занимања присилних

миграната и чињеницу да услужни сектор делатности ангажује највише присилних миграната, претпоставка је да су исти разлози највероватније утицали и на присилне мигранте да започну самосталан посао у овој области. Налази истраживања положаја избеглица на тржишту рада из 2006. указују на то да је највећи број предузетника и samozапослених започео самосталан посао након 2000. године. За изразиту већину (85%) најважнији разлог за започињање самосталног посла било је решавање проблема незапослености, док је тек 11% ушло у предузетништво због пословне идеје. Поређење социоекономског положаја ових лица из 2006. и пре избеглиштва указало је на то да су облици предузетништва и samozапослености знатно порасли као облик повратка у статус формалне запослености (Бабовић и др., 2007). Од укупног броја економски активних присилних миграната 2011. у Србији, предузетници су чинили 8 402 или 8,1%. Највише их је било у Региону Војводине (51,3%) и Београдском региону (35,5%), а најмање у Региону Јужне и Источне Србије (3,5%).

Анализирајући социјални профил предузетника у Србији 1992–2006. године, на основу анкетних истраживања, Болчић истиче да посебан значај имају налази о образованости ове друштвене групе. Иако је запажен позитиван помак 2006. у односу на 1992, у смислу мањег удела лица са основним образовањем (3,2% 1992. према 0,7% 2006), закључак је да и даље доминирају предузетници са средњим образовањем (54,7% 1992. према 56,4% 2006). У образовној структури предузетника удео лица са вишим образовањем износи 14,5%, односно 28,3% за лица са високим образовањем (Болчић, 2008).

У образовној структури присилних миграната предузетника 2011. у Србији, такође, преовладавају лица са средњим образовањем (67,7%), а потом следе лица са вишим и високим образовањем (27,1%) и лица са образовањем до нивоа основне школе (5,1%). Послодаваца са вишим или високим образовањем, који запошљавају најмање једно лице, има 1 159. Највећи број ових лица живи у Београдском региону и воде порекло подједнако из Босне и Херцеговине и из Хрватске. Предузетници са незавршеном основном школом или са највише основним образовањем већином су лица из Хрватске која самостално обављају делатност у Региону Војводине. У поређењу са налазима Болчића (2008) можемо закључити да је образовна структура предузетника присилних миграната у Србији знатно неповољнија у односу на „домцилно“ становништво. Премда у обе друштвене групе доминирају лица са средњим образовањем, предузетници присилни мигранти у мањој мери имају више и високо образовање, док у већем броју имају ниско (основно) образовање, у поређењу са осталим предузетницима.

Табела 26. Економски активни присилни мигранти који обављају занимање, према радном статусу, Попис 2011.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
Укупно	102854	100	37675	100	50560	100	10140	100	4479	100	...
Запослено лице (у било ком сектору својине–приватна, државна)	83899	81,6	32599	86,5	40074	79,3	7570	74,7	3656	81,6	...
Послодавац (запошљава најмање једно лице)	3319	3,2	1198	3,2	1767	3,5	269	2,7	85	1,9	...
Самостално обавља делатност	5083	4,9	1783	4,7	2541	5,0	547	5,4	212	4,7	...
Индивидуални пољопривредник	2172	2,1	37	0,1	1372	2,7	605	6,0	158	3,5	...
Помажући (неплаћени) члан у радњи члана породичног домаћинства	369	0,4	59	0,2	237	0,5	57	0,6	16	0,4	...
Помажући (неплаћени) члан на породичном имању	695	0,7	15	0,0	342	0,7	270	2,7	68	1,5	...
Ради на основу уговора о делу, ауторског уговора, уговора о посредовању и заступању	2845	2,8	962	2,6	1515	3,0	254	2,5	114	2,5	...
Члан задруге	137	0,1	69	0,2	59	0,1	7	0,1	2	0,0	...
Остало	4335	4,2	953	2,5	2653	5,2	561	5,5	168	3,8	...

Посматрано по земљи порекла, присилни мигранти са простора Босне и Херцеговине у већој мери самостално обављају занимање или су послодавци (3,8% од укупног броја лица која обављају занимање) у односу на присилне мигранте из Хрватске (2,9%) и других бивших република СФРЈ (2,8%). Разлике у погледу радног статуса присилних миграната примећују се и када је у питању удео индивидуалних пољопривредника у структури активних лица која обављају занимање према радном статусу и држави из које су дошли. Индивидуални пољопривредници чине 2,4% у структури присилних миграната из Хрватске и других бивших република СФРЈ према радном статусу, односно 1,5% код присилних миграната из Босне и Херцеговине.

У поређењу са присилним мигрантима, економски активно „домоцилно“ становништво у мањем проценту чине запослена лица (75,4%), послодавци (2,7%) и лица која самостално обављају делатност (4,1%), а у већој мери индивидуални пољопривредници (9,5%) и помажући (неплаћени) чланови на породичном имању (2,7%). Удео присилних миграната који раде по основу неке врсте уговора, иако не значајно, ипак је већи у популацији присилних миграната (2,8%) у поређењу са „домоцилним“ становништвом (2,5%). У односу на „домоцилно“ становништво (6,7%), удео предузетника у структури присилних миграната према радном статусу је већи (8,1%).

Присилни мигранти са инвалидитетом

На простору Републике Србије живи 20 108 присилних миграната са инвалидитетом, што чини 7,2% од укупне популације присилних миграната. Највећи број ових лица је из Хрватске (13 786 или 68,6%). У структури присилних миграната са инвалидитетом нешто више су заступљене жене и лица старија од 65 година. Према подацима пописа избеглих лица из 2005, у Србији је било 37 040 (35,6%) здравствено угрожених избеглица, од чега је 61,5% чинила женска популација. Највећи број здравствено угрожених избеглица припадао је категорији хронично болесних лица, док је лица са сензорном/телесном инвалидношћу било 1 837 (1,8%) (УНХЦР, КИРС, 2007).

Анализа старосне структуре присилних миграната са инвалидитетом 2011. године показала је да ова популација из Босне и Херцеговине има нешто већи удео лица са инвалидитетом старијих од 65 година и мањи удео лица са инвалидитетом старости од 25 до 64 године, у односу на присилне мигранте са инвалидитетом из Хрватске. У поређењу са осталим становништвом Србије, удео лица са инвалидитетом у популацији присилних миграната незнатно је мањи, за 0,8%. У структури лица са инвалидитетом без присилних миграната, према старости и полу, такође, преовладавају лица старија од 65 година и жене, мада са већим уделом у односу на присилне мигранте. Највеће разлике запажају се у старосним групама 30–49 и 50–64 године. Становништво ових старосних група чини 11,9% односно 34,3% присилних миграната са инвалидитетом, док је удео ових старосних група у укупном броју „домцилног“ становништва са инвалидитетом мањи и износи 8,6% за старосну групу 30–49 односно 27% за лица стара 50–64 године.

Табела 27. Присилни мигранти са инвалидитетом, Попис 2011.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
Укупно	20108	100	5181	100	11580	100	1079	100	2268	100	...
	Пол										
Мушкарци	9456	47,0	2420	46,7	5423	46,8	524	48,6	1089	48,0	...
Жене	10652	53,0	2761	53,3	6157	53,2	555	51,4	1179	52,0	...
	Старост										
Испод 15 г.	142	0,7	49	0,9	79	0,7	4	0,4	10	0,4	...
15–24	331	1,6	73	1,4	193	1,7	27	2,5	38	1,7	...
25–64	9535	47,4	2344	45,2	5461	47,2	577	53,5	1153	50,8	...
65 и више г.	10100	50,2	2715	52,4	5847	50,5	471	43,7	1067	47,0	...
	Тип насеља										
Градска насеља	10823	53,8	3811	73,6	5407	46,7	603	55,9	1002	44,2	...
Остала насеља	9285	46,2	1370	26,4	6173	53,3	476	44,1	1266	55,8	...

Просторна дистрибуција ових лица у Србији указује на то да највише присилних миграната са инвалидитетом живи на простору Региона Војводине (57,6%), а најмање у Региону Шумадије и Западне Србије (5,4%). Подаци показују да је натпросечан удео особа са инвалидитетом у укупном броју присилних миграната у Региону Јужне и Источне Србије (16,6%). Највећи број младих присилних миграната са инвалидитетом, старости до 25 година, живи у Војводини. Посматрано према типу насеља, присилни мигранти са инвалидитетом више су настањени у градским него у осталим насељима. Међутим, запажа се разлика у преовлађујућем типу насеља становања присилних миграната са инвалидитетом, у зависности од старости, региона, али и од бивше републике СФРЈ из које су дошли. Од укупног броја лица са инвалидитетом старијих од 65 година, чак 57,6% живи у градским насељима. У регионима Војводине и јужне и источне Србије већи број присилних миграната са инвалидитетом живи у неградским насељима него у градским, док је у Београдском региону и Региону Шумадије и Западне Србије обрнуто. Просторни размештај присилних миграната са инвалидитетом према земљи порекла и типу насеља у Србији адекватан је територијалној дистрибуцији ових популација, гледано у целини. Док удео присилних миграната са инвалидитетом из Босне и Херцеговине, који живе у градским насељима, износи 60,7%, ова лица која су дошла из Хрватске живе готово подједнако у градским (50,8%) и осталим насељима (49,2%) Србије. Ако се посматрају лица са инвалидитетом у Републици Србији, која нису присилни мигранти, они су, супротно присилним мигрантима, у већој мери настањени у осталим насељима.

Домаћинства и породице присилних миграната

Политичка и друштвено-економска криза у Србији и осиромашење становништва утицали су на сужавање избора облика породичног живота и темпо трансформације домаћинства и породица (Предојевић, 2006). Смањивање броја домаћинства и промена њихове структуре, у смислу смањења просечне величине домаћинства и повећања броја самачких и старачких самачких домаћинства, последица је и негативних демографских трендова. Смањен је и удео домаћинства са више породица, док је повећан удео једнопородичних домаћинства. Новији резултати истраживања указују да је стопа наталитета у позитивној корелацији са просечном величином домаћинства, при чему су регионалне разлике у просечној величини домаћинства резултат различитог развоја ових подручја али и диференцијалног фертилитета према националности (Ђорђевић, 2008).

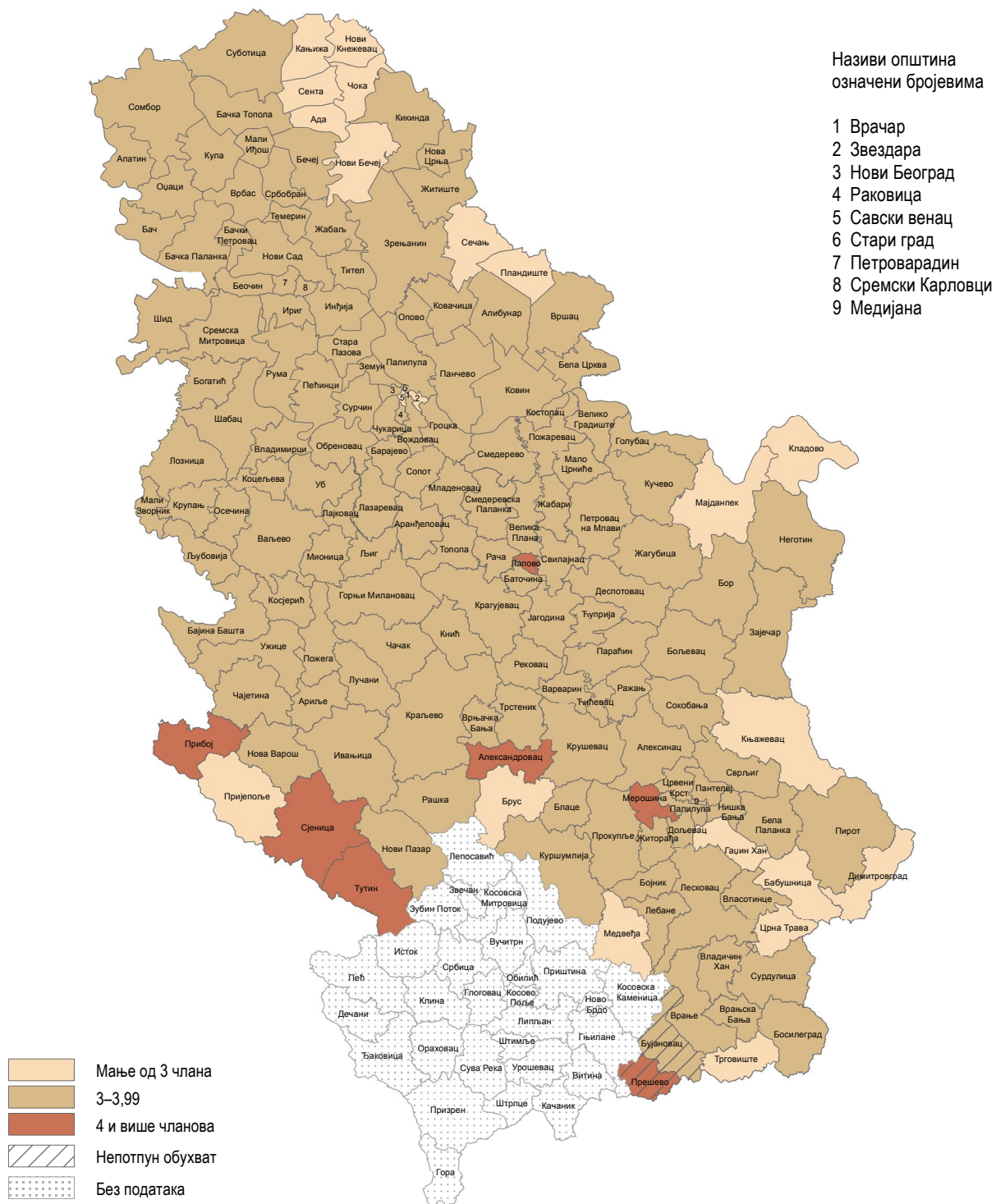
Пописом становништва у Републици Србији 2002. године регистровано је 157 310 домаћинства са избеглицама (где је барем један члан избегло лице). У структури домаћинства са избеглицама према броју чланова, најзаступљенија су била четворочлана (26,8%), затим трочлана (22,5%) и двочлана (20,1%) домаћинства, док је учешће домаћинства са шест и више чланова износило 8,4% (Лакчевић и др., 2006). Структура према броју чланова домаћинства са избеглицама разликовала се од исте структуре домаћинства „домицилног“ становништва, нарочито у мањем процентном учешћу самачких, а већем учешћу домаћинства са пет и више чланова. То је, с обзиром на просторну дистрибуцију избеглица, највише утицало на број и структуру домаћинства Војводине (Предојевић, 2006).

У резултатима Пописа 2011, у укупан број домаћинстава укључена су она домаћинства у којима је пописан најмање један члан који је задовољио критеријум уобичајеног становника места пописа. Методолошке промене нису значајније утицале на упоредивост података о домаћинствима према пописима 2002. и 2011. Број домаћинстава присилних миграната у Србији у периоду 2002–2011. смањен је за 31 566, док је структура домаћинстава према броју чланова остала релативно непромењена. Просечан број чланова домаћинства присилних миграната смањен је са 3,4 2002. на 3,2 члана 2011, те је и поред смањења нешто виши од просека за остала домаћинства Републике Србије (2,9) 2011. Посматрано према типу насеља, просечан број чланова домаћинства присилних миграната готово је исти у градским (3,2) и у осталим насељима Србије (3,3). Као општине у којима домаћинства присилних миграната у просеку имају више од четири члана истичу се: Сјеница, Тутин, Лапово, Прибој, Мерошина, Александровац и Прешево. Супротно, општине у којима су забележене ниске вредности просечне величине домаћинства су: Црна Трава (1,8), Гаџин Хан (2,4) и Врачар (2,6). Регионална диференцијација структуре домаћинстава присилних миграната према броју чланова указује да је у Београдском региону натпросечан удео самачких домаћинстава, док је највећи удео домаћинстава са више од пет чланова у Региону Шумадије и Западне Србије.

Подаци о броју чланова домаћинства, са регистрације избеглица 2005. године, знатно се разликују од података о домаћинствима присилних миграната према пописима становништва 2002. и 2011. у Србији. Наиме, како би им биле отворене различите могућности, у многим домаћинствима постојала је стратегија да се оставља само један члан у статусу избеглог лица, док су остали чланови истог домаћинства стицали држављанство и узимали личне карте Републике Србије. У већини случајева, чланови домаћинства који су и даље имали статус избеглице, припадали су старосној групи од 60 и више година. У структури избегличких домаћинстава према броју чланова, највећи удео чинила су једночлана (42,2%) и двочлана домаћинства (24,5%) (УНХЦР, КИРС, 2007). Поређење података Пописа 2011. везаних за домаћинства присилних миграната где је барем један члан присилни мигрант (125 744) и домаћинства где су сви чланови присилни мигранти (72 604) указује на наставак поменуте тенденције. Наиме, за разлику од прве поменуте групе, у структури домаћинства у којима су сви чланови присилни мигранти према броју чланова највећи удео чине двочлана (26,8%), а потом једночлана домаћинства (21,9%). Удео једночланих домаћинства двоструко је мањи у групи домаћинства где је барем један члан присилни мигрант у односу на групу домаћинства где су сви чланови присилни мигранти. Разлике између ове две групе се запажају и у односу на просечан број чланова домаћинства који је мањи за домаћинства где су сви чланови присилни мигранти и износи 2,7.

Карта 8. Општине и градови у Републици Србији
према просечној величини домаћинства присилних миграната, Попис 2011.

Табела 28. Домаћинства присилних миграната према броју чланова, Попис 2011.

	Укупно	Са 1 чланом	2	3	4	5	Са 6 и више чланова	Просечан број чланова
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	125744	15883	28072	28788	30844	12562	9595	
Београдски регион	41738	5529	9371	10111	10351	3742	2634	
Регион Војводине	62628	7870	13904	14024	15403	6507	4920	
Регион Шумадије и Западне Србије	14405	1690	3197	3015	3462	1626	1415	
Регион Јужне и Источне Србије	6973	794	1600	1638	1628	687	626	
		%						
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	100	12,6	22,3	22,9	24,5	9,9	7,6	3,2
Београдски регион	100	13,3	22,5	24,2	24,8	8,9	6,3	3,2
Регион Војводине	100	12,6	22,2	22,4	24,6	10,4	7,9	3,3
Регион Шумадије и Западне Србије	100	11,7	22,2	20,9	24,0	11,3	9,8	3,3
Регион Јужне и Источне Србије	100	11,4	22,9	23,5	23,4	9,8	8,9	3,4

Домаћинства присилних миграната чине 5,1% од укупног броја домаћинстава у Републици Србији. Поређењем структуре домаћинстава присилних миграната и домаћинстава „домицилног“ становништва Србије према броју чланова, запажа се да у другој групи највеће учешће имају домаћинства са два члана (25,8%), а затим са једним чланом (22,8%), док су то за присилне мигранте домаћинства са четири односно три члана. Учешће домаћинстава с једним чланом у укупном броју домаћинстава присилних миграната готово је двоструко мање у односу на домаћинства „домицилног“ становништва, што је делом последица различите старосне структуре. Настављен је тренд већег удела домаћинстава са пет и више чланова у структури домаћинстава присилних миграната (17,5%) у односу на друга домаћинства (14,5%). Посматрано по општинама, удео домаћинстава присилних миграната са једним чланом изузетно је висок за општине Жагубица, Врачар, Црна Трава и Гаџин Хан и креће се од 25 до 34%. Велика домаћинства са пет и више чланова најзаступљенија су у општинама Мерошина, Голубац, Мало Црниће, Сјеница и Лапово, где чине преко 40% домаћинстава присилних миграната.

Можемо закључити да се промене у броју и структури домаћинстава присилних миграната према броју чланова одвијају у складу са трансформацијом домаћинстава у Србији уопште, односно у смеру смањивања броја и просечне величине домаћинства, повећања броја самачких и смањења броја домаћинстава са пет и више чланова. Настављен је тренд мањег учешћа самачких и већег учешћа домаћинстава са више од четири члана у популацији присилних миграната у односу на „домицилно“ становништво, забележен 2002. године.

Посебну пажњу треба посветити старачким избегличким домаћинствима, чији су сви чланови старији од 65 година, а нарочито старачким самачким избегличким домаћинствима. У 2002. години, на територији Републике Србије пописано је 6 627 оваквих домаћинстава, што је чинило 38% од укупног броја самачких избегличких домаћинстава (Лакчевић и др., 2006). У периоду 2002–2011. смањен је број и удео старачких самачких домаћинстава за ову

популацију. Тако је 2011. старачких самачких домаћинстава присилних миграната било 5 184 или 32,6%. Највећи број ових лица старости је 70–74 године.

Како истичу Рашевић и Пенев (Рашевић, Пенев, 2010), нагло повећање броја старачких домаћинстава у Републици Србији последица је интензивног демографског старења и диверсификације модела породичног живота. Удео старачких домаћинстава у укупном броју домаћинстава Србије повећао се са 10,7% на 17,3% у периоду 1991–2002, а ово повећање се већим интензитетом одвијало у централној Србији него у Војводини. Старачка домаћинства присилних миграната имају мањи удео у укупном броју домаћинстава присилних миграната (9 846 или 7,8%) у односу на удео старачких домаћинстава у укупном броју домаћинства становништва Србије без присилних миграната (424 702 или 17,9%) 2011. године. Међу старачким домаћинствима присилних миграната преовладавају она у градским насељима са једним чланом.

Анализа структуре домаћинстава присилних миграната према породичном саставу указује да је у највећем броју случајева реч о једнопородичним домаћинствима (75%), најчешће брачном/ванбрачном пару с децом. Нешто ниже учешће једнопородичних домаћинстава у укупном броју домаћинстава има Регион Шумадије и Западне Србије. Непородична домаћинства чине 14,7% од укупног броја домаћинстава присилних миграната и у оквиру њих преовладавају самачка домаћинства. Домаћинства у којима су сва лица присилни мигранти у већој мери су непородична (23,5%).

Табела 29. Домаћинства присилних миграната према породичном саставу, Попис 2011. (%)

	Укупно	Породична домаћинства						Непородична домаћинства	
		домаћинства с једном породицом				домаћинства с две породице	домаћинства са три и више породица	самачка	вишечлана
		брачни/ванбрачни пар без деце	брачни/ванбрачни пар с децом	мајка с децом	отац с децом				
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	100	16,6	48,0	8,5	1,8	9,7	0,6	12,6	2,1
Београдски регион	100	16,2	48,5	8,7	1,8	8,4	0,5	13,2	2,7
Регион Војводине	100	16,8	48,2	8,4	1,7	9,9	0,6	12,6	1,9
Регион Шумадије и Западне Србије	100	16,4	46,6	9,0	1,9	11,9	0,9	11,7	1,6
Регион Јужне и Источне Србије	100	18,1	46,8	8,3	2,0	11,1	0,9	11,4	1,5

Док су самачка и вишечлана непородична домаћинства присилних миграната карактеристична за Београдски регион, највећи удео домаћинстава с једном породицом коју чини брачни/ванбрачни пар без деце је у Региону Јужне и Источне Србије, где је и највећа просечна старост присилних миграната. Уколико се домаћинства посматрају и према породичном саставу и према броју чланова, запажа се да вишечлана непородична

домаћинства у највећој мери чине два (85,8%) а нешто мање три члана (12,4%). Домаћинства типа „мајка с децом“ и „отац с децом“ најчешће имају два члана (69,4%) уколико је реч о домаћинству без других чланова, или три члана уколико је то домаћинство с другим члановима (63,9%).

Приликом поређења структуре домаћинстава присилних миграната и домаћинстава „домицилног“ становништва према породичном саставу, запажа се већи удео домаћинстава типа брачни/ванбрачни пар с децом (48,0% према 35,8%), домаћинстава с две породице (9,7% према 8,3%) и вишечланих непородичних домаћинстава (2,1% према 1,8%) када је реч о домаћинствима присилних миграната. За домаћинства у којима су сва лица присилни мигранти карактеристично је мање учешће домаћинстава типа брачни/ванбрачни пар с децом (34,9%), домаћинстава с две породице (4,6%), те је приметан за 2% већи удео домаћинстава типа мајка с децом у односу на домаћинства где је барем један члан присилни мигрант. Највећи број домаћинстава где су сви чланови присилни мигранти забележен је у Земуну и Новом Саду.

Према резултатима Пописа 2002. године на територији централне Србије и Војводине пописано је 141 006 породица у којима живи бар једно лице које је, након распада СФРЈ, избегло на наше просторе. Посматрано према типу породице, назначајније је било учешће породица типа „брачни пар с децом“ (63,5%) и учешће породица типа „брачни пар без деце“ (23%). Следе „мајке с децом“ (10,9%), а најниже је учешће породица типа „отац с децом“ (2,5%) (Лакчевић и др., 2006). С обзиром на нешто ниже процентно учешће породица без деце и са троје и више, приближно исто учешће с једним дететом, и више учешће породица с двоје деце, породице са избеглицама утицале су на успоравање пада броја породица са децом у Србији, као и на њихову структуру према броју деце (Предојевић, 2006).

У Србији је 2011. регистровано 174 071 породица у којима је барем једно лице присилни мигрант, од чега 112 199 (64,5%) у градским и 61 872 (35,5%) у другим насељима. Број породица присилних миграната с децом повећан је у периоду 2002–2011. за 36 840, док је удео породица без деце смањен за 3 775. У односу на 2002. годину, не запажају се веће промене у заступљености типова породица у укупном броју породица присилних миграната. Преовладава учешће породица типа „брачни/ванбрачни пар с децом“ (62,5%) и учешће породица типа „брачни/ванбрачни пар без деце“ (16,4%). Следе „мајке с децом“ (13,8%), а најниже је учешће породица типа „отац с децом“ (2,8%). У периоду 2002–2011. у популацији присилних миграната приметан је пораст удела породица типа „мајка с децом“, уз смањење удела породица типа „брачни/ванбрачни пар без деце“. Број породица у којима су сви чланови присилни мигранти износио је 51 629.

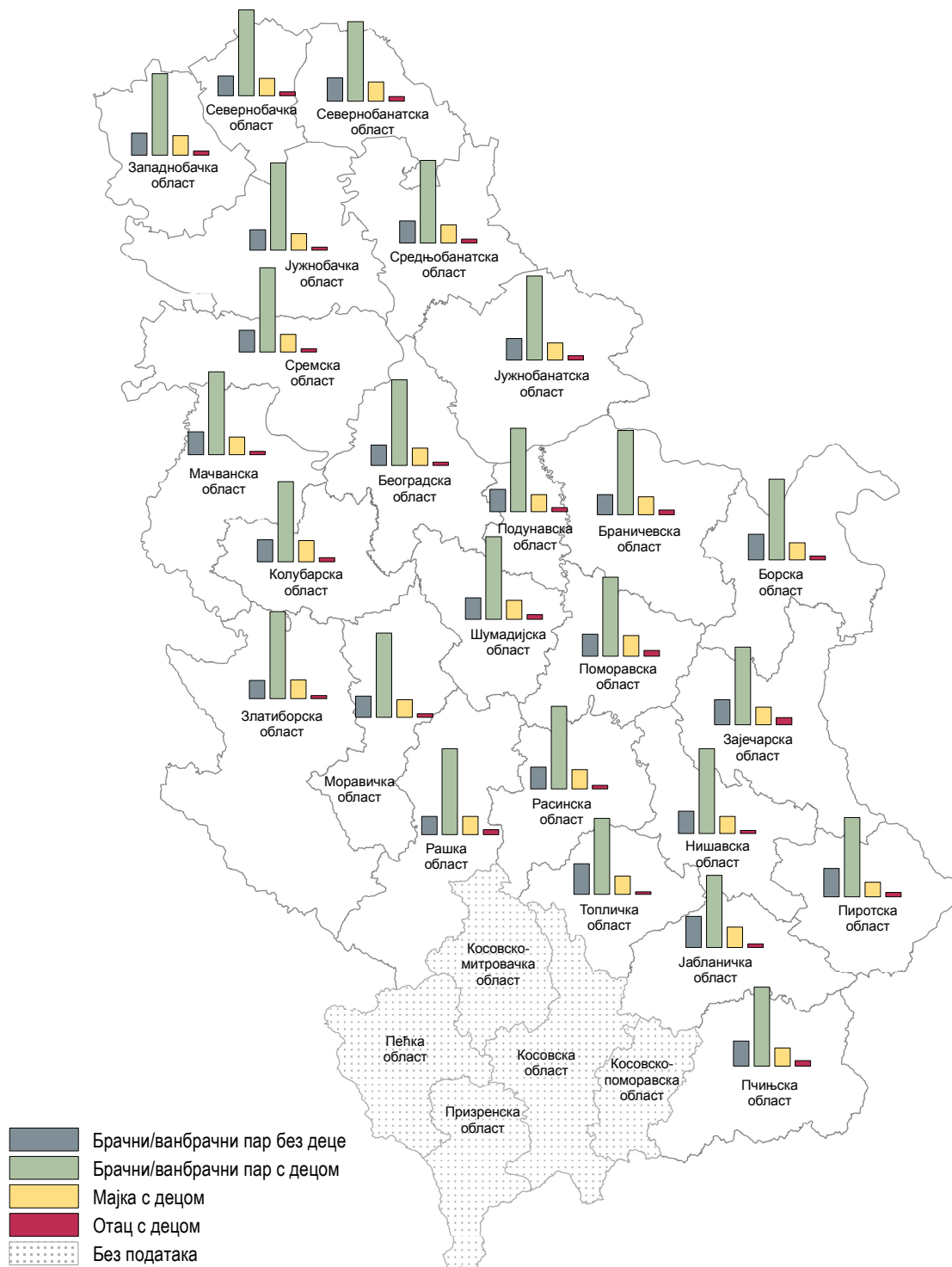
Табела 30. Породице присилних миграната према типу и броју чланова, Попис 2011. (%)

	Укупно	Тип породице					
		брачни пар без деце	ванбрачни пар без деце	брачни пар с децом	ванбрачни пар с децом	мајка с децом	отац с децом
РЕПУБЛИКА СРБИЈА							
Број породица	100	14,4	2,2	62,5	4,2	13,8	2,8
Број чланова	100	9,0	1,4	72,3	4,9	10,2	2,1
Београдски регион							
Број породица	100	13,6	2,3	63,6	3,9	13,8	2,7
Број чланова	100	8,6	1,5	73,3	4,5	10,2	2,0
Регион Војводине							
Број породица	100	14,6	2,1	62,5	4,4	13,7	2,8
Број чланова	100	9,1	1,3	72,2	5,2	10,2	2,1
Регион Шумадије и Западне Србије							
Број породица	100	14,9	1,9	61,3	4,1	14,7	3,1
Број чланова	100	9,3	1,2	71,4	4,8	10,9	2,3
Регион Јужне и Источне Србије							
Број породица	100	16,3	2,4	59,5	4,9	13,7	3,1
Број чланова	100	10,4	1,5	69,5	5,8	10,4	2,4
Регион Косово и Метохија							
Број породица
Број чланова

Посматрано по регионима, удео породица типа „мајка с децом“ највиши је у Региону Шумадије и Западне Србије, а породица типа „отац с децом“ у регионима Шумадије и западне Србије и јужне и источне Србије. Породице у градским насељима имају ниже уделе породица типа „брачни пар без деце“ (13,7%), „ванбрачни пар с децом“ (3,9%) и „отац с децом“ (2,7%) у односу на остала насеља.

Породице присилних миграната чине 8,2% од укупног броја породица у Републици Србији. Удео ових породица у укупном броју породица према регионима креће се од 15,5% у Војводини и 11,8% у Београду до 3,2% у Шумадији и западној Србији, односно 1,9% у јужној и источној Србији. Структура породица присилних миграната према типу разликује се од породица „домицилног“ становништва по знатно мањем уделу породица типа „брачни пар без деце“ (14,4% према 29,5%), те већем уделу породица типа „брачни пар с децом“ (62,5% према 47,7%) и „ванбрачни пар с децом“ (4,2% према 3,1%). За разлику од породица присилних миграната, удео породица типа „мајка с децом“ у структури породица „домицилног“ становништва највиши је на простору Београдског региона и износи 17,8% односно чак 19,2% за градска насеља Београда. Удео породица типа „брачни пар без деце“ за обе популације највиши је у Региону Јужне и Источне Србије, те за породице „домицилног“ становништва достиже вредност од чак 39,6% у неградским насељима овог региона, што је узроковано одмаклим процесом старења становништва у овим насељима.

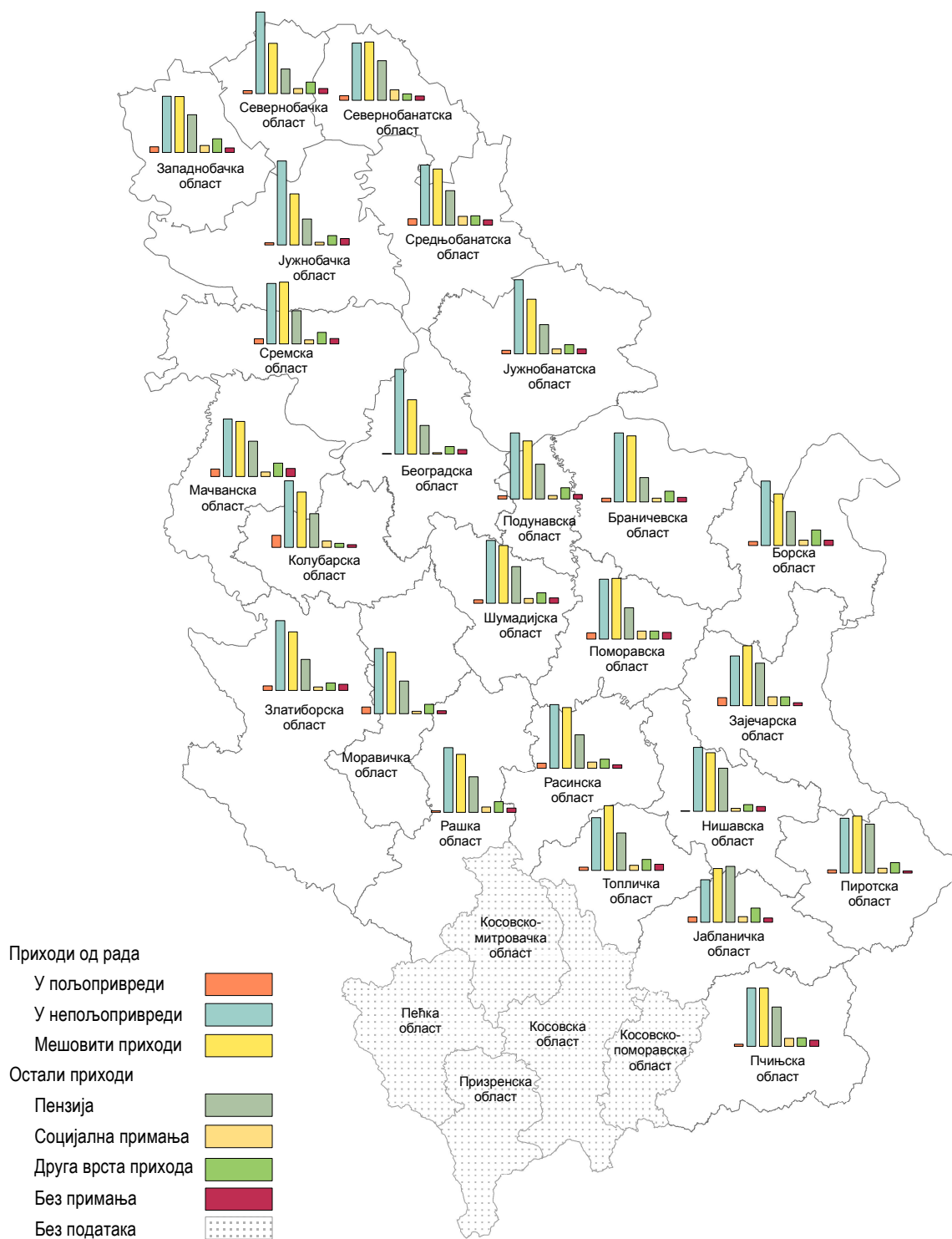
Карта 9. Породице присилних миграната према типу, по областима у Републици Србији, Попис 2011.

Највећи број домаћинстава присилних миграната има приходе по основу зараде или других примања на основу рада (53 643 или 42,7%). Приходе по основу других примања има 30 092 или 23,9% домаћинстава. Преовладавају домаћинства са изворима прихода из непољопривреде 51 678 (41,1%), док домаћинстава са мешовитим изворима прихода има 38 477 (30,6%). Домаћинстава без прихода је 3 532, од чега највећи број (1 906) у Региону Војводине, и то у Јужнобачкој и Сремској области. Велики број домаћинстава присилних миграната је без прихода и у Београдском региону (1 010 домаћинстава). Домаћинстава са приходима од социјалних примања има 2 379 и концентрисани су у Војводини, већином у Јужнобачкој, Сремској и Западнобачкој области. Посматрано по регионима, највећи удео угрожених домаћинстава без прихода и са приходима од социјалних примања у укупном броју домаћинстава присилних миграната је у Региону Шумадије и Западне Србије. Домаћинства присилних миграната без прихода, као економски угрожена категорија, појава су која је карактеристична за градска насеља. Чак 2 189 или 62% домаћинстава присилних миграната без прихода живи у градским насељима Србије, док домаћинства са изворима прихода од социјалних примања претежно живе у неградским насељима (1 314 или 55,2%).

Посматрано по општинама, у највећем броју општина има до десет домаћинстава присилних миграната без извора прихода, у 50 општина има између 10 и 50 ових домаћинстава, док у општинама Бачка Паланка, Шабац, Панчево, Лозница, Сремска Митровица, Вождовац, Рума, Звездара, Инђија, Сомбор и Суботица станује између 50 и 100 домаћинстава присилних миграната која немају никакве приходе. Општине Стара Пазова и Шид и београдске општине Нови Београд, Земун и Чукарица место су становања између 100 и 200 домаћинстава присилних миграната која немају никакве изворе прихода. Највећи број домаћинстава без прихода живи у Граду Новом Саду (617), који је место становања и бројних домаћинстава присилних миграната чији су извори прихода социјална примања (149 домаћинстава). Општина Сомбор је општина у Србији са највећим бројем домаћинстава присилних миграната чији су извор прихода социјална примања. На простору општине Сомбор живе 182 таква домаћинства. Општине Сремска Митровица, Инђија, Рума, Шид, Земун и Суботица место су становања између 50 и 100 домаћинстава присилних миграната која живе од социјалних примања.

Карта 10. Домаћинства присилних миграната према изворима прихода, по областима у Републици Србији, Попис 2011.

Табела 31. Домаћинства присилних миграната према изворима прихода, Попис 2011.

	Укупно	Извори прихода домаћинства													
		зарада или друга примања на основу рада				друга примања						мешовити		без прихода	
		из пољо- привреде		из непо- љопривреде		пензија		социјална примања		остали приходи					
		број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	100	1965	1,6	51678	41,1	21239	16,9	2379	1,9	6474	5,2	38477	30,6	3532	2,8
Београдски регион	100	76	0,2	19532	46,8	6610	15,8	305	0,7	1697	4,1	12508	29,9	1010	2,4
Регион Војводине	100	1289	2,1	24801	39,6	10422	16,6	1509	2,4	3611	5,8	19090	30,5	1906	3,0
Регион Шумадије и Западне Србије	100	489	3,4	4986	34,6	2711	18,8	394	2,7	788	5,5	4598	31,9	439	3,1
Регион Јужне и Источне Србије	100	111	1,6	2359	33,8	1496	21,5	171	2,4	378	5,4	2281	32,7	177	2,5
Регион Косово и Метохија

Домаћинства присилних миграната чине 2,9% домаћинстава којима су извори прихода пензије и 2,8% домаћинстава чији су извори прихода из пољопривреде. Поређењем извора прихода домаћинстава присилних миграната и домаћинстава „домицилног“ становништва може се закључити да је удео домаћинстава са изворима прихода од зараде или других примања на основу рада већи, односно удео домаћинстава са другим примањима мањи у популацији присилних миграната. Однос ове две групе домаћинстава у структури домаћинстава „домицилног“ становништва износи 35,6% према 32,2%, у корист домаћинстава са другим примањима односно 42,7% према 23,9% за домаћинства присилних миграната. Домаћинства са мешовитим изворима прихода, социјалним примањима и без прихода једнако су заступљена у структури домаћинстава према изворима прихода код обе популације. Међутим, када су у питању присилни мигранти, удео домаћинстава са приходима из пољопривреде и по основу пензије је мањи (1,6% према 2,8% и 16,9% према 29,4%), односно удео домаћинстава са изворима прихода из непољопривреде и осталих прихода је већи (41,1% према 29,4% и 5,1% према 4,3%). Удео домаћинстава према изворима прихода у укупном броју домаћинстава у складу је са просторним размештајем присилних миграната у Србији. Стога налази указују да 82,5% домаћинстава присилних миграната без извора прихода живи у Војводини и Београду, према 54,4% када је реч о домаћинствима без присилних миграната.

Анализа домаћинстава присилних миграната према броју чланова и изворима прихода 2011. показује да су домаћинства присилних миграната са изворима прихода из непољопривреде махом четворочлана или трочлана, премда су бројна домаћинства овог типа и са више од пет чланова. У структури домаћинстава са приходима из пољопривреде и од пензије преовладавају домаћинства са два члана, како у градским насељима тако и у осталим насељима. Мешовите изворе прихода ретко имају самачка домаћинства и углавном су то домаћинства са три, четири или више чланова. Велики број чланова за домаћинства са

мешовитим изворима прихода карактеристика је неградских насеља. Домаћинства са изворима прихода од социјалних примања претежно имају два или једног члана, док су домаћинства без прихода преовлађујуће самачка, нарочито у градовима. Без икаквих прихода је 414 домаћинстава присилних миграната са четири и више чланова у Републици Србији, од којих већина живи у градским насељима. Социјална примања извор су прихода за 743 домаћинства са четири и више чланова, од којих већина живи у неградским насељима Републике Србије.

Поређењем домаћинстава присилних миграната према броју чланова и изворима прихода са домаћинствима „домицилног“ становништва долази се до закључка да су највеће разлике у броју чланова изражене у случају домаћинстава са изворима прихода од пензије (30,6% према 46,4% са једним чланом), социјалних примања (22,5% према 28,7% са једним чланом и 29,5% према 18,4% са два члана) и домаћинстава без прихода (45,3% према 58,6% са једним чланом). У случају присилних миграната већи је удео вишечланих домаћинстава без прихода.

Када је реч о домаћинствима где су сви чланови присилни мигранти, 38% ових домаћинстава 2011. је имало приходе по основу зараде или других примања на основу рада, што је за 5% мање у односу на домаћинства у којима барем једно лице није присилни мигрант. Разлике између ове две групе домаћинстава огледају се и у већем учешћу домаћинстава са приходима од пензија (17 162 или 23,6%) и социјалним примањима (1 755 или 2,4%) те без прихода (2 814 или 3,9%) за домаћинства где су сви чланови присилни мигранти. Највећи број ових домаћинстава без прихода живи у Новом Саду (452), Земуну (132) и београдској општини Палилула (117). Између 50 и 100 их је у Шиду, Старој Пазови, Новом Београду, Чукарици, Суботици, Сомбору, Инђији, Звездари, Руми, Раковици, Панчеву, Сремској Митровици и Зрењанину. Изворе прихода по основу зараде из пољопривреде има највећи број домаћинстава присилних миграната у општинама Шид, Сомбор, Рума и Инђија.

Према анкетном истраживању о потребама избегличке популације спроведеном 2008. године, 29% избеглица има месечне приходе по члану домаћинства мање од потребног за остваривање права из области социјалне заштите (КИРС, 2009). Уколико се посматрају извори средстава за живот присилних миграната који су чланови домаћинства у којима су сва лица присилни мигранти, на првом месту су 2011. била издржавана лица (38,9%), следи зарада или друга примања по основу рада (64 714 или 32,7%), затим пензија (36 769 или 18,6%), социјална примања (4 459 или 2,3%), приходи од имовине (1 219 или 0,6%) и други приходи. Главни извори средстава за живот су зајам/уштеђевина и новчана накнада за незапослена лица за 915 односно 966 присилних миграната који живе у поменутом типу домаћинства. Стипендија/ученички кредит главни је извор средстава за живот за 188 ових лица. Према налазима Студије о животном стандарду у Србији, индекс сиромаштва популације избеглица и некадашњих избеглица интегрисаних у општу популацију у периоду 2002–2007. смањило се са 24%, колико је износио 2002, на 7,4% 2007, приближивши се вредностима за стално становништво (13,6% 2002. и 6,5% 2007). Међутим, иако је побољшање евидентно, треба напоменути да овим истраживањем нису обухваћене све избеглице те је, како се истиче у поменутој студији, слика сиромаштва ове популације ипак нешто лошија (Републички завод

за статистику, 2008). Налази анализе података Пописа 2011. указују да су домаћинства где су сва лица присилни мигранти у лошијем економском положају од домаћинстава где барем једно лице није присилни мигрант.

Услови становања

Решавање стамбеног питања, осим што симболично означава нови почетак за присилне мигранте, повећава осећај припадности локалној заједници. Са почетком кризе у бившој СФРЈ и доласком првих избеглица, поред смештаја у колективне центре и прихватилишта избеглице су највећим делом прихватиле и сместиле рођачке и пријатељске породице у својим домовима. Истраживање спроведено од стране Института за социјалну политику у сарадњи са Канцеларијом УНХЦР-а у Београду 1993. године, када је 95% избеглица било смештено код пријатеља и рођака, показује да је код две трећине породица које су примиле избеглице мотив била блиска рођачка веза. Избеглице на простору Србије, према подацима Пописа 1996. године, највећим делом су биле смештене код родбине и пријатеља (52%), затим у изнајмљеном смештају (19,5%), колективним центрима (9,4%) и сопственом смештају (8,4%) (УНХЦР, КИРС, 1997). Након почетне фазе избеглиштва, попис избеглица 2001. године показао је нешто другачију дистрибуцију избеглица у Србији, према врсти смештаја. Највећи број избеглица (41,3%) живео је у изнајмљеним становима, док је проценат становништва смештеног код рођака и пријатеља знатно смањен (28,3%) (КИРС, УНХЦР, 2002). Дуготрајност процеса избеглиштва, те неповољни материјални услови и самих породица домаћина, неоспорно су утицали на ову појаву. У овом периоду изузетно позитиван показатељ је повећање броја избеглица у сопственом смештају на чак 21,8%, те смањење броја лица у колективном смештају на 4,9%. Један мањи број избеглица налазио се смештен у социјалне институције (0,5%).

Подстанарство као вид смештаја додатно је оптерећење за буџет избеглица те, како налази истраживања избеглица из Босне и Херцеговине у Београду 2001. указују, важан фактор утицаја на неодлучност приликом избора између интеграције и репатријације (Лукић, 2005). Један од показатеља социјалне укључености управо је стопа ризика сиромаштва према типу власништва, израчуната у односу на основ коришћења стана у коме домаћинство живи. У периоду између два пописа избеглица у Србији, 2001–2005, удео избеглица у колективном смештају смањен је са 4,9% на 4,2%, удео избеглица које живе у изнајмљеним становима благо је повећан са 41,3% на 45%, док је удео лица смештених код родбине и пријатеља остао готово непромењен. Избеглице из Босне и Херцеговине су више биле смештене код рођака и пријатеља него избеглице из Хрватске које су у то време у нешто већој мери имале стамбену јединицу у власништву. Део избегличке популације је продао или разменио имовину у месту претходног пребивалишта и тако дошао до средстава која су им у извесној мери омогућила интеграцију у Србији. Укупно 1 169 лица, или 1,1% живело је у стану изграђеном од донација (УНХЦР, КИРС, 2007). Према анкетном истраживању потреба избеглица у Републици Србији 2008, удео домаћинстава која имају стан у власништву износио је 29,5%, док је удео домаћинстава која станују код рођака/пријатеља износио 19,7% од укупног броја избегличких домаћинстава (КИРС, 2009).

Решење стамбеног питања избеглица и бивших избеглица захтева знатна и често недостижна средства за ову популацију. Стога је куповина стамбеног објекта значајно зависила и од локалног тржишта некретнина, односно од цене некретнина у одређеној општини и насељу. Анализа врсте смештаја избеглица из Босне и Херцеговине у Београду 2001. показала је да је најмањи проценат лица у сопственом смештају био у општинама у централном делу Београда, имајући у виду високе цене некретнина у овим деловима града. Највећи проценат избеглица становао је у објектима у власништву у приградским општинама Сопот, Обреновац, Лазаревац, Барајево, Гроцка и Младеновац, а знатан број и на територији општина Чукарица, Вождовац и Земун. Претпоставка је да је на трајно решење стамбеног смештаја избеглица из Босне и Херцеговине у Београду у овим општинама утицало и постојање знатног броја викенд објеката у приградским општинама, које су избеглицама биле финансијски приступачније (Лукић, 2005). На простору Општине Земун, два избегличка насеља (Бусије и Грмовац) формирана су 1996. и 1997. године, када је земљиште на овом простору додељено избеглим лицима из бивших република СФРЈ по веома повољним ценама.

Према подацима Пописа 2011, највећи број присилних миграната са простора бивших република СФРЈ станује у становима. У другој врсти стамбене јединице (пословна просторија, нужни или колективни смештај) живи око 1 300 домаћинстава, од чега је највећи број у Београдском региону. По бројности просторија насељених из нужде од стране присилних миграната, осим Града Београда, издвајају се Сремска (44), Јужнобачка (40) и Западнбачка област (20). Пословне просторије као стамбену јединицу користе у највећем броју домаћинстава присилних миграната у Граду Београду, затим у Јужнобачкој (228) и Сремској области (43). Удео настањених пословних просторија од стране присилних миграната највећи је у Региону Војводине, и износи 25,3% ове врсте стамбене јединице. Лица у избегличком статусу у већој мери су настањена у простору који није намењен за становање. У оваквим просторијама живи 7% од укупног броја избегличких домаћинстава (КИРС, 2009).

Табела 32. Стамбене јединице настањене присилним мигрантима према врстама, Попис 2011.

	Стамбене јединице – укупно		Стан		Настањена пословна просторија		Просторије настањене из нужде		Колективне стамбене јединице	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	123603	100	122223	98,9	879	0,7	439	0,4	62	0,1
Београдски регион	40658	100	40006	98,4	410	1,0	204	0,5	38	0,1
Регион Војводине	61802	100	61327	99,2	342	0,6	125	0,2	8	0,0
Регион Шумадије и Западне Србије	14256	100	14100	98,9	82	0,6	67	0,5	7	0,0
Регион Јужне и Источне Србије	6887	100	6790	98,6	45	0,7	43	0,6	9	0,1
Регион Косово и Метохија

Као и друге земље пријема избеглица, и Србија се одлучила за смештај избеглица у колективним центрима у периоду њиховог масовног пристизања. Поред званичних колективних центара, постојао је један број незваничних колективних центара, где су се избеглице уселиле у нужни смештај типа радничких барака и слично. Број колективних центара у Републици Србији достигао је свој максимум 1996. године, када је у око 700 колективних центара било смештено више од 70 000 лица (КИРС, 2009). Од тада се број ових центара и лица смештених у њима из године у годину смањује. Тренд затварања колективних центара и изналажења трајних решења стамбеног питања избеглица започео је од 2002. године, када је Националном стратегијом за решавање питања избеглих лица предвиђено постепено затварање и смањивање бројности или пренамена колективних центара. Темпо, приоритети и начин укидања колективних центара зависили су, између осталог, и од популационе структуре. Националном стратегијом за решавање питања избеглих лица, у зависности од популационе структуре избеглог становништва у колективним центрима, предвиђена су различита решења. За особе преко 55 година старости предвиђен је смештај у адаптираним колективним центрима који ће се користити као домови старих, или у оквиру проширених капацитета постојећих домава старих односно новоизграђених објеката. За радно способне породице планирани су повољни услови за откуп станова на кредит (Влада Републике Србије, 2002).

Због убрзаног затварања колективних центара у неким од њих број избеглица смањено се за више од половине, па је затварање ових колективних центара додатно било условљено и знатним смањењем броја корисника, због нерационалности њиховог издржавања (Група 484, 2005). Уз помоћ страних партнера и донатора у периоду 1991–2008. обезбеђено је 7 844 различита стамбена решења (изграђене стамбене јединице, додељени плацеви и грађевински материјал за изградњу кућа, додељени пакети грађевинског материјала за завршетак започетих кућа, откупљена сеоска домаћинства) за 30 400 избеглих лица. Међутим, донатори су средства претежно опредељивали за затварање колективних центара, премда и избеглице у приватном смештају и незваничним колективним центрима живе у тешким условима (КИРС, 2009).

У Републици Србији је 2011. у 58 колективних центара било смештено 967 избеглих лица (Влада Републике Србије, 2011а). Иако релативно малобројно, становништво смештено у колективним центрима је са специфичним потребама, натпросечно незапослено, старије и са мањим степеном образовања у односу на избеглице које не живе у колективним центрима. Реч је о социјално и здравствено најугроженијим категоријама избеглица (екстремно сиромашне породице, домаћинства са инвалидним чланом, стара лица без породичног старања и самохрани родитељи), чија је имовина у месту порекла уништена. Према резултатима анкетног истраживања потреба избеглица спроведеног 2008, највећи број избеглица у колективним центрима је из Хрватске (76,1%). Популација смештена у колективним центрима знатно је старија од избеглица смештених у приватном смештају и са нижим степеном образовања. Лица старија од 60 година чине 27,2% избеглица у колективним центрима. Више од половине домаћинстава су самачка домаћинства, за која је намењиван најмањи број програма, будући да је величина домаћинства узимана као један од фактора код

планирања решења стамбеног питања. Приликом анкетања, највећи број ових лица определио се за збрињавање кроз становање у социјално заштићеним условима и за социјално становање са могућношћу куповине стана (КИРС, 2009). Осим социоекономских и психолошки проблеми избеглица у колективним центрима већи су него код избеглица које су смештене породично. „То је узроковано неповољним условима свакодневног живота у колективним центрима где су већином старе, болесне особе без средстава за живот, и чињеницом да без перспективе и наде проблеми избегличког живота изгледају много озбиљнији за људе у већим групама, него за оне које живе у породицама“ (Драгаш, 2000).

После Београда, највећи број колективних стамбених јединица у којима станују присилни мигранти 2011. године био је у Рашком, Јужнобачком и Подунавском округу. Посматрано према врстама колективних стамбених јединица, присилни мигранти претежно су смештени у хотелима којих је највише у Београдском региону. Хотели у којима живе присилни мигранти налазе се још и у Рашком, Борском, Браничевском, Пиротском и Нишавском округу.

Табела 33. Врсте колективних стамбених јединица у којима станују присилни мигранти, Попис 2011.

	Стамбене јединице – укупно	Хотел	Студентски, ђачки дом	Установе за смештај одраслих и старих лица	Остале установе	Полутрајне или привремене грађевине
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	62	22	3	1	18	18
Београдски регион	38	16	1	1	10	10
Регион Војводине	8	0	2	0	4	2
Регион Шумадије и Западне Србије	7	2	0	0	4	1
Регион Јужне и Источне Србије	9	4	0	0	0	5
Регион Косово и Метохија

Због свог географског положаја Србија је важно транзитно подручје када је реч о ирегуларним миграцијама. Последњих година, запажа се пораст броја тражилаца азила али и поднесених захтева за азил у Републици Србији. Наиме, од укупно 2 723 лица која су 2012. изразила намеру за азилом у Србији, 12% је поднело захтев за азил, у односу на 8% у 2011. Међу ирегуларним мигрантима 2012. у Републици Србији најбројнији су били држављани Авганистана и Сирије (Влада Републике Србије, 2013). Због потребе за проширењем смештајних капацитета за тражиоце азила у хотелу „Обреновац“, у коме су деведесетих година биле смештене избеглице са простора бивших република СФРЈ, крајем 2013. отворен је један од нових привремених центара за смештај тражилаца азила у Србији.

Слика 1. Хотел „Обреновац“

Највећи број лица са статусом избеглице, пореклом из бивших република СФРЈ је у колективном центру у Крњачи (Београд). Затварање овог центра, у коме је већина избеглица пореклом из Хрватске, планирано је до краја 2014. године. Део стамбених потреба избеглица решен је изградњом стамбених објеката за социјално и приступачно становање у насељу Велики Мокри Луг. Како би се решило стамбено питање избеглица у колективним центрима у Београду, у току је изградња комплекса за социјално становање у насељу Овча, где је за избеглице предвиђено 230 станова.

Слика 2. Колективни центар у Крњачи

Извор: Фото архива Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије

Посматрано према основу по коме домаћинство користи стан 2011, највећи број станова присилних миграната био је у власништву (73,2%). Као основ коришћења стана следи подстанарство⁴¹ (13,7%), сродство (7,2%) и закуп⁴² (5,1%). Међутим, од лица у избегличком статусу свега 29,5% обезбедило је власништво над стамбеним објектом у којем живе, и од тог броја 73% потражује грађевински материјал за довршетак градње или адаптацију стамбеног објекта. Према стамбеном статусу, 41,2% домаћинстава су подстанари, док 19,7% домаћинстава станује у стамбеној јединици по основу сродства. Око 15 000 избегличких домаћинстава изјаснило се да жели да своје стамбено питање реши путем кредита (КИРС, 2009).

У поређењу са просеком за Републику Србију, али и са осталим регионима, у Региону Јужне и Источне Србије присилни мигранти су мање власници станова док су више закупци. Око 7% станова настањених присилним мигрантима у свим регионима користи се по основу сродства, док је у Региону Шумадије и Западне Србије овај основ коришћења стана нешто мање заступљен. Највећи број станова у власништву присилних миграната је у Региону Војводине.

Табела 34. Станови настањени присилним мигрантима према основу по коме домаћинства користе стан, Попис 2011.

	Станови – укупно		Власништво		Закуп		Подстанарство		Сродство (станује код родитеља, деце или рођака)		Остало	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	122223	100	89458	73,2	6214	5,1	16790	13,7	8750	7,2	1011	0,8
Београдски регион	40006	100	29196	73,0	1942	4,9	5613	14,0	2905	7,3	350	0,9
Регион Војводине	61327	100	45386	74,0	2442	4,0	8439	13,8	4509	7,4	551	0,9
Регион Шумадије и Западне Србије	14100	100	10253	72,7	1076	7,6	1868	13,2	834	5,9	69	0,5
Регион Јужне и Источне Србије	6790	100	4623	68,1	754	11,1	870	12,8	502	7,4	41	0,6
Регион Косово и Метохија

Када је реч о општинама Тител, Житорађа, Сјеница, Осечина, Босилеград и Мерошина, више од 90% станова настањених присилним мигрантима је у власништву. Натпросечно коришћење станова настањених присилним мигрантима по основу сродства (преко 15%) запажа се у општинама Прибој, Прешево и Бојник. Као општине у којима знатан број присилних миграната није решио стамбено питање истичу се општине: Петровац на Млави,

⁴¹ Подстанарство подразумева да домаћинство користи цео стан или део стана на одређено време, на основу писаног уговора или усменог договора са власником или закупцем стана.

⁴² Закуп подразумева да домаћинство користи стан на неодређено време, на основу уговора о закупу.

Тићевац, Кањижа, Љиг, Ариље, Брус и Баточина. Више од 20% станова настањених присилним мигрантима у овим општинама користи се по основу подстанарства. Слично је у општинама Сврљиг, Пожега, Црна Трава и Медвеђа, Нови Кнежевац, Трговиште, Бор и Рашка, у којима се више од 25% станова настањених присилним мигрантима користи по основу закупа.

У односу на присилне мигранте, остало становништво Републике Србије у већој мери поседује стан у власништву, док је становање по основу закупа, сродства, а нарочито подстанарства, знатно мање заступљено. По основу власништва домаћинства чији ниједан члан није присилни мигрант користи се 88,3% станова, док је то 73,2% у случају домаћинства присилних миграната. Регион Јужне и Источне Србије, где је удео станова које присилни мигранти користе по основу власништва најмањи (68,1%), истовремено је регион са највећим уделом станова у власништву, када су у питању друга домаћинства (90,0%). Слична ситуација је када је у питању закуп. Регион Јужне и Источне Србије (1,2%) и Регион Шумадије и Западне Србије (1,5%), који су са најмањим уделом станова по основу закупа у укупном броју станова у којима станује становништво без присилних миграната, истовремено су региони са највећом заступљеношћу станова под закупом од стране домаћинства присилних миграната (11,1% односно 7,6%). За обе популације подстанарство као основ становања најзаступљеније је у Београдском региону и Региону Војводине.

Насељеност је један од национално специфичних показатеља ускраћености егзистенцијалних потреба (материјалне депривације), дефинисан за потребе праћења социјалне укључености у Србији. Припада елементарним показатељима процене минималног квалитета становања и рачуна се као пропорција домаћинства која имају мање 8–10 m² по члану домаћинства и као пропорција домаћинства која имају више од две особе по соби (Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Републички завод за статистику, 2012). Густина настањености станова у којима станују присилни мигранти приказана је на основу површине стана по лицу и броја соба по лицу. Код израчунавања броја соба по лицу у број соба урачуната је и кухиња већа од четири метра квадратна. Највећи број домаћинства присилних миграната 2011. становао је у становима са 20–30 m² по члану домаћинства (28,4%). У 21,5% станова било је мање од 15 m² стамбеног простора по члану. Поређења ради, наводимо податак да су налази истраживања лица са избегличким статусом из 2008. показали да у 48,5% домаћинства има мање од 15 m² стамбеног простора по члану (КИРС, 2009). Највећи број станова настањених присилним мигрантима, где има до 10 m² по члану домаћинства је у општинама Земун, Чукарица, Нови Београд, Палилула и Нови Сад.

И у случају домаћинства без присилних миграната, највећи број лица 2011. становао је у становима где има 20–30 m² по члану домаћинства (25,5%), док је нешто мањи удео станова са мање од 15m² стамбеног простора по члану (16,2%), у односу на станове настањене присилним мигрантима. Станови где има до 10 m² по члану домаћинства чине 4,6% укупног броја станова настањених присилним мигрантима, односно 3,9% осталих станова. Највећа разлика између станова настањених присилним мигрантима и „домицилним“ становништвом је у уделу станова са више од 60 m² по члану домаћинства. Ови станови су двоструко више заступљени у структури станова према површини, када је реч о домаћинствима без присилних миграната (12,1%), у односу на станове настањене присилним мигрантима (6,0%).

Табела 35. Станови настањени присилним мигрантима према површини по лицу, Попис 2011.

	Станови према површини по лицу							
	Укупно станова	до 10 m ²	10–14,9	15–19,9	20–29,9	30–39,9	40–59,9	60 m ² и више
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	122223	5665	20672	23618	34665	16834	13457	7312
Београдски регион	40006	2051	7170	8143	11239	5285	4104	2014
Регион Војводине	61327	2204	9185	11280	17970	8991	7428	4269
Регион Шумадије и Западне Србије	14100	958	2943	2808	3602	1770	1314	705
Регион Јужне и Источне Србије	6790	452	1374	1387	1854	788	611	324
Регион Косово и Метохија

Посматрано по броју соба, највећи број станова настањених присилним мигрантима 2011. има од 1 до 1,5 соба по лицу (37,2%), односно од 0,5 до 0,9 соба (27,4%). Преко три собе по лицу има 9 935 домаћинстава присилних миграната, од чега је највише у Новом Саду и Београду. У овим градовима, истовремено, најбројнији су и станови са до 0,5 соба по члану. Домаћинства без присилних миграната претежно станују у становима где има 1–1,5 соба по лицу (40,3%), као и домаћинства присилних миграната. Свега 1,9% њихових станова има до 0,5 соба по лицу, док је то 2,3% у случају присилних миграната. Још већа разлика је у категорији станова са три и више соба по лицу, који су заступљени са 17,4% у укупном броју станова који нису настањени присилним мигрантима, односно двоструко мање (8,1%) када је реч о становима настањеним присилним мигрантима.

Инфраструктурна опремљеност један је од национално специфичних показатеља ускраћености егзистенцијалних потреба (материјалне депривације), дефинисан за потребе праћења социјалне укључености у Србији. Скала искључености разликује домаћинства чији је стамбени простор потпуно инфраструктурно неопремљен (без струје и текуће воде), која имају само струју, али су без текуће воде, до оних која имају и струју и текућу воду, али остају ван система јавног водоснабдевања и канализације (Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Републички завод за статистику, 2012). Највећи број станова настањених присилним мигрантима 2011. има инсталације водовода, канализације и електричне енергије. Слабија опремљеност ових станова инсталацијама водовода и канализације запажа се у Региону Шумадије и Западне Србије, нарочито у Мачванском округу. У овом округу преко 270 станова настањених присилним мигрантима (6,8%) нема водовод и канализацију. На јавну комуналну и водоводну мрежу прикључено је 55,1% односно 84,6% станова настањених присилним мигрантима у Србији. У осталим становима користе се септичке јаме, хридрофори или постоји прикључак на месни/сеоски водовод. По бројности станова настањених присилним мигрантима који су без инсталација канализације (429), истичу се Сремски округ и Град Београд (346).

Табела 36. Станови настањени присилним мигрантима према опремљености инсталацијама, Попис 2011.

	Станови према опремљености инсталацијама									
	станови – укупно		станови са инсталацијама водовода		станови са инсталацијама канализације		станови са инсталацијама електричне енергије		станови без инсталација	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	122223	100	120363	98,5	120023	98,2	122169	99,9	53	0,0
Београдски регион	40006	100	39725	99,3	39660	99,1	39998	99,9	8	0,0
Регион Војводине	61327	100	60626	98,9	60456	98,6	61296	99,9	31	0,1
Регион Шумадије и Западне Србије	14100	100	13452	95,4	13369	94,8	14091	99,9	8	0,1
Регион Јужне и Источне Србије	6790	100	6560	96,6	6538	96,3	6784	99,9	6	0,1
Регион Косово и Метохија

Већина станова настањених присилним мигрантима која је без инсталација налази се у Региону Војводине. Посматрано по окрузима, према бројности ових станова без инсталација истичу се Западнобачки, Сремски, Београдски и Златиборски округ. Без текуће воде је 1,5% станова, а 1,8% је без нужника. Налази истраживања популације у избегличком статусу спроведеног 2008. указују да је без текуће воде било 8,1% домаћинстава, а 13,8% без нужника (КИРС, 2009). Нешто више од половине (52,7%) станова настањених присилним мигрантима је без централног/етажног грејања, док је свега 16,4% прикључено на гасовод.

Жеља присилних миграната за осамостаљивањем и напуштањем рођака или колективног смештаја најчешће није била праћена одговарајућим примањима. Ограничена финансијска средства, када је реч о подстанарству или закупу, као основу по коме домаћинства присилних миграната користе стан, утичу на избор мањег или инфраструктурно неопремљенијег стамбеног простора. У циљу обезбеђивања адекватних животних услова избеглице су, од 2002. године, корисници социјалног становања у заштићеним условима. Пројектом „За бољи живот“, који је започео 2014, који финансира ЕУ, биће финансирано 15 пројеката намењених побољшању живота присилних миграната у Србији, међу којима су и лица која су дошла са простора бивших република СФРЈ. Предвиђено је обезбеђивање решења за социјално становање за кориснике који су смештени у колективним центрима у Панчеву, Шапцу, Крагујевцу, Рачи, Кладову, Белој Паланци, Бујановцу, Врању и Београду, и обезбеђивање адекватних услова за интеграцију избеглица у општинама Ариље, Баточина, Бојник, Кула, Рума, Сомбор, Топола, Врање и Врбас, у складу са унапред утврђеним Локалним акционим плановима (КИРС, 2014).

Сазнања и предстојећи изазови

Разлике између избеглица и других миграната, које условљавају потребу за различитим приступом у истраживању, произлазе из чињенице да „избеглице ретко полазе са исте почетне тачке као други мигранти. Њихове мреже су ређе, њихове породице у земљи порекла могу бити у опасности, документација им може бити изгубљена или им је здравље нарушено услед трауме и насиља“ (UNHCR, 2013a; 118).

У Републици Србији је 2011. регистровано око 280 000 присилних миграната, од чега нешто више од једне четвртине има статус избеглог лица. И поред бројних фактора, у виду НАТО бомбардовања и санкција Савета безбедности УН, који су допринели продуженој избегличкој кризи у Србији „уважавајући све напоре Републике Србије и међународних донатора, избеглице су, улажући своја средства и ресурсе, саме највише допринеле успеху своје интеграције“ (Влада Републике Србије, 2011a; 14). Наиме, иако је нешто више од 60% лица, према подацима пописа избеглица из 1996, и 2001, изразило жељу за интеграцијом, званична оријентација ка интеграцији као решењу избегличког питања присутна је у Србији тек од 2002, када је од стране Владе усвојена прва Стратегија за решавање питања избеглица и интерно расељених лица. Истичући ову чињеницу, Драгојевић (2010) указује на различите државне политике Србије и Хрватске током деведесетих година, које су биле усмерене ка коетничким мигрантима са простора бивших република СФРЈ.

Концепт интеграције присилних миграната веома је комплексан. Формално-правни аспект интеграције односи се на добијање држављанства, али и других права у земљи азила. Затим, ту је процес стицања економске независности и стандарда живота сличног другим грађанима и социјални процес адаптације и укључивања у друштвени живот (Crisp, 2004). Према УНХЦР-у, интеграција избеглица је динамичан и двосмеран процес који захтева улагање напора обе укључене стране, укључујући спремност дела избеглица да се прилагоде земљама пријема без одрицања од сопственог културног идентитета (UNHCR, 2005). На субјективан карактер интеграције указују налази истраживања спроведеног у Француској, Шведској, Ирској и Аустрији, који упућују на то да постоје разлике у разумевању концепта интеграције од стране избеглица, влада, доносиоца одлука и заинтересованих институција. Наглашена је комплексност интеграције у контексту вишеструког осећаја припадности и одржавања веза у савременом свету високих технологија (UNHCR, 2013a).

У Србији је на снази Национална стратегија за решавање питања избеглица и интерно расељених лица за период од 2011. до 2014. године, као и бројне секторске стратегије које третирају ове групе становништва. Као један од стратешких циљева Стратегије наводи се стварање услова за избеглице, а посебно за најугроженије категорије избеглица, који су одлучили да живе у Републици Србији, да равноправно са свим другим грађанима решавају своје основне животне проблеме и интегришу се у локалну заједницу. Као приоритет у деловању наведени су:

- ♦ држављанство и статусна питања;
- ♦ запошљавање и право на рад;
- ♦ образовање;

- ◆ здравствена заштита;
- ◆ социјална заштита;
- ◆ решавање стамбених питања (Влада Републике Србије, 2011а).

Проучавајући избегличке миграције у Финској, Валтонен (Valtonen, 2004) представља оквир за концептуализацију процеса интеграције избеглица истичући да је интеграција избеглица процес на који утиче институционално окружење земље пријема али и лични капацитети досељеног становништва. С обзиром на то да се ово истраживање односи на избеглице из трећих земаља, оквир је обухватио економску, социјалну, културну и политичку сферу живота и третира еманципацију, паритет, међузависност (социјалне мреже реципротитета) и културни интегритет.

Публикацијом „Две деценије избеглиштва у Србији“ обухваћени су различити аспекти интеграције присилних миграната са простора бивших република СФРЈ у Србији. Реч је, у највећој мери, о коетничкој миграцији, те је културна интеграција олакшана историјском и етничком повезаношћу народа на овим просторима и непостојањем језичке баријере. То је у сагласности са познавањем језика и културе, који су препознати у литератури као фактори који олакшавају процес интеграције (Ager, Strang, 2004). Веће проблеме при интеграцији избеглице су имале приликом економске адаптације, односно укључивања у тржиште рада и постајања економски независним. Међутим, са проблемом незапослености суочавало се и даље се суочава и „домцилно“ становништво.

Високи стандарди права, олакшани услови стицања држављанства Републике Србије и могућност двојног држављанства важни су фактори законске интеграције присилних миграната са простора бивших република СФРЈ у Србији. Велики број присилних миграната поседује двојно држављанство, док присилне мигранте из Хрватске карактерише и знатан број апатрида, што указује на отежан приступ документима. Бројни проблеми у области враћања станарских права и нелегално заузете имовине, неисплаћених пензија, признавања радног стажа и други са којима са сусрећу ова лица одредили су стратегију присилних миграната из Хрватске у Србији, коју карактерише већа заступљеност лица са двојним држављанством и држављанством друге државе у односу на присилне мигранте из других република бивше СФРЈ.

Иако због јаког утицаја социјалних мрежа на место досељавања, мобилност присилних миграната у првим годинама избеглиштва није била велика, подаци показују да су с временом присилни мигранти вођени економским интересима постали мобилнији. Мигрирајући на већим удаљеностима у односу на „домцилно“ становништво, њихова одредишта су најчешће градска насеља Републике Србије. Под дејством унутрашњих миграција настављен је тренд концентрације овог становништва у Војводини и Београду уз смањење њихове бројности у другим регионима Србије. Нарочито мали број присилних миграната забележен је у неразвијеним општинама. Подаци о становништву које борави у иностранству до годину дана указују на веће учешће присилних миграната и у овом типу миграције у односу на „домцилно“ становништво. Највећи број присилних миграната који су 2011. регистровани као лица која бораве у иностранству до годину дана боравили су у Хрватској. Генерално, већу

мобилност присилних миграната из Хрватске потврђују и подаци о унутрашњим миграцијама, указујући на мобилност као стратегију ове популације.

Посматрано према полу, жене присилни мигранти, за разлику од „домцилног“ становништва, готово равноправно учествују у унутрашњим миграцијама са мушкарцима и на већим раздаљинама од „домцилних“ жена. То указује на пресељавање целих породица присилних миграната унутар Србије, за разлику од „домцилних“ жена код којих преовладавају локалне миграције у оквиру насеља исте општине.

Највећи број присилних миграната припада категорији радно способног становништва, што упућује на значај интеграције у доменима запошљавања и становања, посебно имајући у виду да је око четвртине активних присилних миграната незапослено. Процес интеграције нарочито је отежан за старије, као и за присилне мигранте са инвалидитетом чији је удео у млађим старосним групама већи него у случају „домцилног“ становништва.

Као последица рата, удео жена удовица које припадају млађим старосним кохортама значајно је виши у случају присилних миграната, него када је реч о другим женама. У односу на удео „домцилног“ становништва које живи у ванбрачној заједници у укупном становништву старијем од 15 година, присилни мигранти у просеку у нешто већој мери живе у ванбрачној заједници, што може бити условљено и недостатком одговарајућих докумената потребних за формално склапање брака.

Степен образовања у позитивној је вези са економском интеграцијом. Популација присилних миграната у Републици Србији има нешто повољнију образовну структуру у односу на остало становништво Србије старије од 15 година, са већим уделом лица са средњим и вишим и високим образовањем. Такође, више од половине ове популације је компјутерски писмено. Међутим, треба истаћи и бројност (40 000) присилних миграната са основним образовањем, те чињеницу да је четвртина ових лица старости 30–49 година, што се неповољно одражава на њихову конкурентност на тржишту рада и социоекономску интеграцију. И поред тенденције смањења опште стопе неписмености присилних миграната, постоји релативно негативан тренд структурних промена у периоду 2002–2011, који се манифестује повећањем удела неписмених присилних миграната старости 20–29 година и 30–39 година. То захтева програме и активности усмерене ка смањењу удела неписменог становништва код млађих присилних миграната, уз ангажовање локалних заједница.

Стопа незапослености присилних миграната 2011. у Републици Србији износила је 24,2% и нешто је виша него за „домцилно“ становништво. Око једне трећине незапослених присилних миграната тражи први посао. На теже сналажење присилних миграната на тржишту рада указује чињеница да у структури лица која траже први посао највећи удео (37%) чине лица старости 30–49 година, међу којима су најбројније жене. У структури незапослених присилних миграната старији мушкарци преовладавају у групи лица која су некада радила. Положај младих присилних миграната на тржишту рада веома је неповољан, са стопом незапослености младих (15–24 године) од 43,9%. Анализа је показала и да старији присилни мигранти нису економски активни у мери у којој је то „домцилно“ становништво исте старости. Тешко запошљивој категорији лица старијих од 50 година припада 27% незапослених присилних миграната. Стопа незапослености жена присилних миграната

највиша је у Региону Јужне и Источне Србије, где је незапослена трећина економски активних жена присилних миграната.

Секторска структура запослености присилних миграната у Републици Србији повољнија је у односу на остало становништво, са мањом запосленošћу у области пољопривреде, шумарства и рибарства, а већом у другим делатностима. У поређењу са становништвом Србије без присилних миграната, присилни мигранти су у већој мери ангажовани у делатностима терцијарног и секундарног сектора, а знатно мање у примарном сектору делатности. Услужни радници и трговци били су најчешћа занимања присилних миграната у Републици Србији према Попису 2011.

У поређењу са присилним мигрантима, економски активно „домицилно“ становништво у мањем проценту чине запослена лица, послодавци и лица која самостално обављају делатност, а у већој мери индивидуални пољопривредници и помажући (неплаћени) чланови на породичном имању. Ови налази потврђују ранија сазнања о самозапослености као начину прилагођавања присилних миграната тржишту рада у Србији.

Просечан број чланова домаћинства присилних миграната нешто је виши у односу на остала домаћинства Србије. Настављен је тренд мањег учешћа самачких и већег учешћа домаћинстава са више од четири члана у популацији присилних миграната у односу на „домицилно“ становништво, забележен 2002. Као вид стратегије становања, непородична домаћинства и домаћинства са две породице у већој мери су карактеристика присилних миграната него „домицилног“ становништва. Посебну пажњу треба посветити старачким самачким домаћинствима, која чине једну трећину свих домаћинстава присилних миграната у Србији и махом се налазе у градским насељима. Такође, рањива категорија су и породице самохраних родитеља. Домаћинство је важна економска јединица присилних миграната. Домаћинства присилних миграната без прихода, као економски угрожена категорија домаћинстава, појава су која је карактеристична за градска насеља, док домаћинства са изворима прихода од социјалних примања претежно живе у осталим насељима. Налази анализе података Пописа 2011. указују да су домаћинства где су сва лица присилни мигранти у лошијем економском положају од домаћинстава где барем једно лице није присилни мигрант. У односу на „домицилно“ становништво, у случају присилних миграната у структури домаћинстава без прихода према броју чланова већи је удео вишечланих домаћинстава.

У стамбеној јединици која није стан (пословна просторија, нужни или колективни смештај) живи око 1 300 домаћинстава присилних миграната, од чега је највећи број у Београдском региону. У односу на присилне мигранте, остало становништво Републике Србије у већој мери поседује стан у власништву, док је становање по основу закупа, сродства, а нарочито подстанарства, знатно мање заступљено. Највећи број станова настањених присилним мигрантима 2011. има инсталације водовода, канализације и електричне енергије. Међутим, на јавну комуналну мрежу прикључено је свега око половине станова настањених присилним мигрантима. Иако је доста тога учињено за решавање стамбених питања присилних миграната у колективним центрима, потребне су даље мере усмерене ка овом становништву које станује у безусловним просторијама. Такође, могућност располагања имовином у земљи порекла у директној је вези са решавањем стамбених потреба ових лица.

Сазнања стечена на основу анализе различитих демографских и социоекономских обележја присилних миграната у Србији потврђују да је и у случају коетничке миграције, интеграција сложен и дуготрајан процес, који зависи како од самих миграната, тако и од друштвено-економских услова у земљи дестинације. За решавање егзистенцијалних питања ових лица и њихово укључивање у све облике живота потребно је одређено време. У земљама са джим искуством пријема избеглица и организованог расељења изражена је потреба за лонгитудиналним истраживањима интеграције избеглица, односно сазнањима шта се дугорочно дешава са избеглицама по питању њихове интеграције у локалне заједнице, држављанства, величине породице, становања, достигнућа и прилагођавања деце, њиховог доприноса економији и др. (Halpern, 2008). Последњих година, запажа се пораст интереса и земаља централне Европе за питања селекције, пријема и интеграције избеглица. Разматрајући везу између пријема и фазе интеграције, препорука је да се чине напори како би процес интеграције што пре започео (UNHCR, 2009).

Допринос истраживања у области интеграције присилних миграната и имиграната уопште, те истраживања и поређења различитих искуства прве и друге генерације ових популација и њиховог утицаја на локалне заједнице јесте у томе што омогућавају стицање сазнања за будућност у функцији јавних политика. Међутим, малобројна академска литература у овој области указује да „систематске студије о бившој избегличкој популацији тешко је пронаћи“ (Allen, Li Rosi, 2010;17). По стицању држављанства земље пријема могућности истраживања ове популације су ограничене, с обзиром на то да статистички подаци најчешће нису одвојени за избеглице и друге натурализоване грађане (UNHCR, 2010). Такође, већина литературе на тему интеграције имиграната не специфицира тип миграције посебно указујући на избеглице, подаци о избеглицама или нису дисагрегирани или су ограничени и не могу да пруже одговор на многа питања значајна за сагледавање процеса интеграције избеглица (UNHCR, 2013б).

У оквиру студије поручене од стране UK Home Office-а, Агер и Странг (2004) дају теоретски оквир за идентификацију индикатора интеграције избеглица, препоручујући кључне индикаторе за општу употребу на нивоу политика. Представљају концептуални оквир који повезује главне домене интеграције. Ови домени обухватају достигнућа и доступност у оквиру сектора образовања, запошљавања, становања и здравља, претпоставке и праксу у односу на држављанство и права избеглица, процес социјалних веза у оквиру или између група у заједници и баријере овим везама које произлазе из језичког и културног делокруга и страха и нестабилности (Ager, Strang, 2004, 2008).

Све већи број лица која траже азил у земљама Европе утиче на растућу потребу за унапређењем политика интеграције и евалуацијом имиграције, коришћењем одговарајућих индикатора. Употреба индикатора омогућава доносиоцима одлука да сагледају утицај специфичних политика интеграције на друштвене промене. Из потребе за тачним и упоредивим индикаторима о интеграцији избеглица у Европи произашао је УНХЦР-ов Инструмент за евалуацију интеграције (Integration Evaluation Tool – IET), развијен од стране Групе за миграционе политике (Migration Policy Group). Инструмент садржи квалитативне и квантитативне индикаторе интеграције специфичне за избегличку популацију. Настао је као

део међународног пројекта о интеграцији у који су биле укључене четири западноевропске и четири централноевропске земље, с циљем развоја ефикасних програма интеграције за избеглице. Обухваћен је велики број квалитативних и квантитативних индикатора (231), који су у блиској вези са Заједничким основним принципима политике интеграције имиграната у ЕУ⁴³. Индикатори су груписани у четири целине (општи, законска интеграција, социоекономска интеграција и социокултурна интеграција), од чега су најбројнији социоекономски:

- ◆ 16 општих индикатора (утицај услова смештаја на интеграцију, укључивање избеглица у опште политике...),
- ◆ 75 индикатора законске интеграције (спајање породице...),
- ◆ 84 социоекономска индикатора (запослење, здравље, становање...) и
- ◆ 46 социокултурних индикатора (учење језика, партиципација, социјална оријентација, образовање деце...) (UNHCR, 2013б).

Имиграција у Србију није значајнијег обима, и поред миграната из бивших република СФРЈ обухвата у највећем броју држављане Кине и Руске Федерације. Последњих година, запажа се пораст броја тражилаца азила али и поднесених захтева за азил у Србији. Како бисмо одговорили на предстојеће изазове, добијени налази о демографским и социоекономским карактеристикама, условима становања и изворима прихода домаћинстава присилних миграната са простора бивших република СФРЈ у Србији могу се посматрати у контексту локалних и регионалних политика усмерених ка потребама популације избеглица и бивших избеглица, које су промењиве током времена. Сечена сазнања о процесу њихове интеграције могу се искористити у условима повећаног броја тражилаца азила, којима је Србија већ неколико година земља транзита на путу ка ЕУ, али за које постоји вероватноћа да се у повећаном броју могу почети одлучивати за останак и живот у Србији. Како се истиче у публикацији „Алатке за рад и интеграцију имиграната у Србији“, објављеној 2012. у склопу пројекта *Јачање капацитета институција Републике Србије за управљање миграцијама и реинтеграцију повратника*, „кандидатуром за чланство у Европској унији Србија мора да се позабави и решавањем питања интеграције других мигрантских група“ (Kuriszewski и др., 2013, 9). Проналажење одговарајућег оквира интеграције олакшава управљање миграцијама, подстичући њихове позитивне ефекте, као и пуну економску и социјалну интеграцију миграната у друштво. При том је веома важно и мерење утицаја различитих политика у зависности од типа имиграната и њихових потреба. Иако је комплексан и дугорочан процес, успешна интеграција корисна је како за присилне мигранте и друге типове имиграната, тако и за земље пријема, нарочито у случају депопулације и смањеног обима контингента радне снаге, као што је то у Србији. У том смислу неопходно је унапређење политике имиграције, на основу њене евалуације, које би било континуирано.

⁴³ EU actions to make integration work, Common Basic Principles, European Commission http://ec.europa.eu/ewsi/en/EU_actions_integration.cfm (приступљено 05.05.2014)

Литература

1. Allen R., Li Rosi, A. (2010). *Migration Studies, Should I stay or should I go? A review of UNHCR's response to the protracted refugee situation in Serbia and Croatia*. Geneva: UNHCR, PDES. URL: <http://www.unhcr.org/4d08e19a9.pdf> (приступљено 07.04.2014).
2. Ager, A., Strang, A. (2004). *Indicators of Integration: Finale Report, Home Office Development and Practice Report 28*. London: Home Office.
3. Ager, A., Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of refugee studies*, 21(2), 166–191.
4. Бабовић, М., Цвејић, С., Ракић, Д. (2007). *Положај избеглица на тржишту рада и учешће у активним мерама запошљавања*. Београд: Група 484.
5. Batrićević, A. (2013). *Zaštita izbeglica i apatrida nakon sukcesije bivše Jugoslavije u svetlu pravila međunarodnog prava*. Zbornik radova sa Međunarodne naučne konferencije *Regulisanje otvorenih pitanja između država sukcesora SFR Jugoslavije*. Uredio dr Duško Dimitrijević. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, str. 545–566.
6. Bevelander P., Pendakur, R. (2012). The labour market integration of refugee and family reunion immigrants: A comparison of outcomes in Canada and Sweden. Discussion Paper No. 2012–41. Norface Migration. URL: http://www.norface-migration.org/publ_uploads/NDP_41_12.pdf (приступљено 17.03.2014).
7. Bjeljac, Ž., Lukić, V. (2008). Migrations on the territory of Vojvodina between 1919. and 1948. *East European Quarterly*, 42(1), 69–93.
8. Black, R. (1993). *Geography and Refugees: current issues. Geography and Refugees patterns and processes of Change*. Black, Richard, Robinson, Vaughan. Michigan: Belhaven Press, p. 3–15.
9. Black, R. (2001). Fifty Years of Refugee Studies: From Theory to Policy. *International Migration Review*, 35(1), 57–78.
10. Blitz, B. (2003). Refugee Returns in Croatia: Contradictions and Reform. *Politics*, 23(3), 181–191. URL: http://www.politicsjournal.org/online/politics/Vol23-3/pdf/ponl_195.pdf (приступљено 11.01.2014).
11. Blitz, B. (2005). Refugee Returns, Civic Differentiation and Minority Rights in Croatia 1991–2004. *Journal of Refugee Studies* 18 (3), 362–386.
12. Болчић, С. (2008). *Предузетници и предузетничке фирме у Србији 1992–2006. године – има ли значајнијих промена? Друштво ризика – промене, неједнакости и социјални проблеми у данашњој Србији*. Сретен Вујовић. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, стр. 73–107.
13. Бубало-Живковић, М., Плавша, Ј. (2001). *Утицај избеглица на промене природног кретања становништва у Срему*. Зборник Матице српске за друштвене науке, бр. 110–111, стр. 215–224.
14. Valtonen, K. (2004). From the margin to the Mainstream: Conceptualizing refugee settlement processes. *Journal of Refugee Studies* 17(1), 70–96.

15. Van Hear, N. (2006). *Refugees in Diaspora: From Durable Solutions to Transnational Relations*. *Refuge*, 23 (1), 9–14.
16. Влада Републике Србије (2002). *Програм спровођења Националне стратегије за решавање питања избеглих лица*, Београд.
17. Влада Републике Србије (2003). *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, URL: http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDIQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.kirs.gov.rs%2Fdocs%2FSSS_u_Srbiji_Rezime_i_matrice.pdf&ei=o_AWU_GsLcHoswbptIDYCw&usg=AFQjCNG-YoletcoxKC6Gy9JC_dARndZ4nA&sig2=DdwBZE4oA5xDiosAXWU4Aw (приступљено 12.02.2014).
18. Влада Републике Србије (2007). *Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период 2007–2012*. Београд: „Службени гласник РС”, број 21/07.
19. Влада Републике Србије (2009). *Стратегија за управљање миграцијама*. Београд: „Службени гласник РС”, број 59/09.
20. Влада Републике Србије (2011а). *Национална стратегија за решавање питања избеглица и интерно расељених лица за период од 2011. до 2014. године*. http://www.pravamanjina.rs/attachments/489_Nacionalna%20strategija%20za%20re%C5%A1avanje%20pitanja%20izbeglica%20i%20interno%20raseljenih%20lica.doc (приступљено 29.10.2013).
21. Влада Републике Србије (2011б). *Миграциони профил Републике Србије за 2011. годину*. http://www.kirs.gov.rs/docs/migracije/Migracioni_profil_Republike_Srbije_za_2011.pdf (приступљено 29.10.2013).
22. Влада Републике Србије (2013). *Миграциони профил Републике Србије за 2012. годину*. URL: http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDMQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.kirs.gov.rs%2Fdocs%2Fmigracije%2FMigracioni_profil_Republike_Srbije_za_2012.pdf&ei=qhrsUsLDJMKjtAak_YHwBA&usg=AFQjCNFWyt7JvwZfh8QEXc_E40jqfussKA&sig2=AaePO2V_uotKeWFFIleJhg (приступљено 29.10.2013).
23. Wood, W. (1994). Forced Migration: Local Conflicts and International Dilemmas. *Annals of the Association of American Geographers*, 84(4), 607–634.
24. Ghazaryan, Y. (2001). *Obstacles to the integration and naturalization of refugees: A case study of ethnic Armenian refugees in Armenia*. Center for Policy Analysis, Department of Political Science and International Affairs, American University of Armenia. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=2A4CBB144049A01C2E1531B8E35FC282?doi=10.1.1.199.3830&rep=rep1&type=pdf> (приступљено 22.03.2014).
25. Gold, S. J. (1989). Differential adjustment among new immigrant family members. *Journal of contemporary ethnography*. 17(4), 408–434.
26. Grečić, V. (2001). Migracije sa prostora SR Jugoslavije od početka 90-ih godina XX veka. *Ekonomski anali*, бр. 153–154, стр. 57–86.
27. Група 484 (2005). *Ostanak избеглица у Србији*. Интеграција и заговарање за кориснике који напуштају колективне центре: завршни извештај са препорукама. Београд.
28. Група 484 (2012). *Izazovi prisilnih migracija u Srbiji*. Београд.
29. Gunning, I. R. (1989). Expanding the International Definition of Refugee: A Multicultural View. *Fordham International Law Journal*, 13(1), 33–85.

30. De Brito, J. (2011). Environmental migrants: between refugeeism and migration. *Observatory for Human Security*, pp 1–11. URL: <http://www.segurancahumana.eu/data/res/54/1620.pdf> (приступљено 19.04.2014).
31. Dimitrijević, V., Račić, O., Đerić, V., Papić, T., Petrović, V., Obradović, S. (2005). *Osnovi međunarodnog javnog prava*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
32. Doyle, C. (2009). Isn't "Persecution" Enough? Redefining the Refugee Definition to Provide Greater Asylum Protection to Victims of Gender- Based Persecution, *Washington and Lee Journal of Civil Rights and Social Justice*, 15(2), 519–560.
33. Dragaš, M. (2000). Social Position of Refugees in the FR of Yugoslavia. *The Serbs, Refugees, Exiles and Displaced Persons at the end of the 20th Century*. Dobrosav Bjeletić, Miloš Aleksić. Belgrade: University of Belgrade, Centre for Strategic Studies, 165–177.
34. Dragojevic, M. (2010). *The Politics of Refugee Identity: Newcomers in Serbia from Bosnia and Herzegovina and Croatia, 1992–2009*. Rhode Island: Department of Political Science at Brown University Providence. URL: <https://repository.library.brown.edu/studio/item/bdr:11085/> (приступљено 08.03.2014).
35. Đorđević, Lj. (2008). Promene u prosečnoj veličini domaćinstva u Srbiji u drugoj polovini 20. veka. *Stanovništvo*, 46(1), str. 41–69.
36. Đurđev, B. (1986). *Posleratno naseljavanje Vojvodine – Metodi i rezultati demografske analize naseljavanja Vojvodine u periodu 1945–1981*. Novi Sad: Odeljenje za društvene nauke, Matica srpska.
37. Đurđev, B. (2004). Koliko dece treba Srbiji? *Stanovništvo*, 42(1–4), str. 29–44.
38. European Commission, Council Directive 2004/83/EC of 29 April 2004 on minimum standards for the qualification and status of third country nationals or stateless persons as refugees or as persons who otherwise need international protection and the content of the protection granted <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0083:EN:HTML> (приступљено 15.01.2014).
39. Zayonchkovskaya, Z., Kocharyan, A., Vitkovskaya, K. (1993). *Forced migration and the ethnic processes in the former Soviet Union. Geography and Refugees patterns and processes of Change*. Black Richard; Robinson, Vaughan. Belhaven Press, 198–207.
40. Zolberg, R. A., Suhrke, A., Aguayo, S. (1986). International factors in the formation of refugee movements. *International Migration Review*, 20(2), 151–69.
41. Obstacles to the integration and naturalization of refugees: A case study of ethnic Armenian refugees in Armenia. International Association for the study of forced migration. <http://iasfm.org/> (pristup 10.05.2014).
42. Jandl, M. (2004). Research Note: The Relationship between Human Smuggling and the Asylum System in Austria. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30 (4), 799–806.
43. Yu, S., Ouellette, E., Warmington, A. (2007). Refugee Integration in Canada: A Survey of Empirical Evidence and Existing Services. *Refugee* 24(2), 17–34.

44. Комесаријат за избеглице Републике Србије (2009). *Стање и потребе избегличке популације у Републици Србији*. URL: <http://www.kirs.gov.rs/docs/StanjelPotrebelzbeglickePopulacije.pdf> (приступљено 28.01.2014).
45. Комесаријат за избеглице Републике Србије (2010). Процес повратка избеглица у Републику Хрватску и Босну и Херцеговину. URL: <http://www.kirs.gov.rs/docs/povratak.pdf> (приступљено 29.01.2014).
46. Комесаријат за избеглице Републике Србије 09.04.2014. URL: <http://www.kirs.gov.rs/articles/navigate.php?type1=3&lang=SER&id=2039&date=0> (приступљено 12.12.2013).
47. Koska, V. (2009). Return and Reintegration of Minority Refugees: The Complexity of the Serbian Experiences in the Town of Glina. *Croatian Political Science Review*, 45(5), 191–217.
48. Котал, Ј., Милосављевић, М., Тодоровић, Л. (1998). *Град отвореног срца: Београд и избеглице 1991–1996*. Београд: Црвени крст.
49. Kraler, A., M. Rogoz (2011). *Irregular migration in the European Union since the turn of the millennium—development, economic background and discussion* (Database on Irregular Migration, Working paper 11/2011). URL: <http://irregular-migration.net/> (приступљено 12.12.2013).
50. Kunz, E. F. (1973). The Refugee In Flight: Kinetic Models And Forms Of Displacement. *International Migration Review*, 7(2), 125–146.
51. Kunz, E. F. (1981). Exile and Resettlement: Refugee Theory. *International Migration Review*, 15 (1/2), 42–51.
52. Kupiszewski, M., Kupiszewska, D., Nikitović, V. (2013). *Uticaј demografskih i migracionih tokova na Srbiju*. Beograd: IOM, KIRS.
53. Lakčević, S., Đorđević, Lj., Bjelobrč, G. Census 2002: Main feautres of households and families of refugees in Serbia. International Scientific Conference: Migration, Crises and Recent Conflicts in the Balkans, ed. Alain Paranth, pp.117–121, Institute for Social Science, LDSA, DemoBalk, AIDELF, Belgrade, 27–29.10.2005.
54. Лађевић, П., Станковић, В. (2004). *Избеглички корпус у Србији према подацима Пописа становништва 2002*. Београд: Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе.
55. Lukić V., Nikitović V. (2004). Refugees from Bosnia and Herzegovina in Serbia: A Study of Refugee Selectivity. *International Migration*, 42 (4), 85–110.
56. Lukić, V. (2005). *Izbegličke migracije iz Bosne i Hercegovine u Beogradu*. Beograd: Geografski institut „Jovan Cvijić“, SANU, knjiga 66.
57. Lukić, V., Matijeвић, D. (2006). Opštine u Vojvodini sa najvećim udelom izbeglica – uticaj na dinamiku i strukturne karakteristike populacije. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, (121), str. 103–110.
58. Lukić, V., Matijeвић, D. (2006). Spatial Aspects of Refugee Migrations in Belgrade and Structural Characteristics of Refugees. International Scientific Conference: Migration, Crises and Recent Conflicts in the Balkans, ed. Alain Paranth, pp.113–117, Institute for Social Science, LDSA, DemoBalk, AIDELF, Belgrade, 27–29.10.2005.

59. Лукић, В. (2007). Теоретски аспекти проучавања избегличких миграција. *Зборник радова са првог конгреса српских географа*, Сокобања, књ. 2, стр. 487–495.
60. Лукић, Т., Dragin, А., Ivanović, L. (2010). Doseljavanja u prigradska naselja, studija slučaja – Opština Temerin. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, (131), str. 115–126.
61. Лукић, В. (2012). Povezanost migracija i dnevnih migracija u Vojvodini. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, (141), str. 615–624.
62. Лукић, В. (2013). Population Trends in Serbia and the Implications for the Settlement System, *Forum geografic*, 12(1), str. 67–75.
63. Matijević, D., Tošić, B., Лукић, В. (2005). Uticaj migracija na populacione i funkcionalne promene sremskih opština. *Glasnik Srpskog geografskog društva*, 85(1), str. 111–120.
64. Matković, G. (1997). Future plans and durable solutions for war-affected population, *Population*, 35(1-2), 11–23.
65. McKeary, M. (2007). Book Reviews: Doing research with refugees. Issues and guidelines edited by Bogusia Temple and Rhetta Moran. Policy Press. *Population Space Place*, 13(3), 241–242.
66. Mesić, M., Bagić, D. (2007). *Održivost manjinskoga povratka u Hrvatskoj*. Zagreb: UNHCR.
67. Mesić, M., Bagić, D. (2011). Manjinski povratak u Hrvatsku – studija otvorenog procesa. Zagreb: UNHCR.
68. Митровић, А. (2013). Брак и породични односи као чиниоци друштвеног положаја Рома, *Социјална мисао*, 20(2), стр. 63–78.
69. Montgomery, R. (1996). Components of refugee adaptation. *International Migration Review*, Vol. 30, No 3, 679–702.
70. Myers, N. (1997). Environmental Refugees, Population and environment: A Journal of Interdisciplinary Studies, 19 (2), 167–182.
71. Nyberg Sorensen, N. (2004). *Opportunities and pitfalls in the migration-development nexus: Somaliland and beyond* (DIIS Working Paper 2004/21). Copenhagen. URL: <http://www.diis.dk/sw7659.asp> (приступљено 22.02.2014).
72. Neumayer, E. (2005). Bogus Refugees? The Determinants of Asylum Migration to Western Europe. *International Studies Quarterly*, 49 (3), 389–409.
73. Nikitović, V., Лукић, В. (2010). Could Refugees Have a Significant Impact on the Future Demographic Change of Serbia? *International Migration*, 48(1), 106–128.
74. Paunović, M., Krivokapić, B., Krstić, I. (2010). *Međunarodna ljudska prava*. Beograd: Centar za izdavaštvo i informisanje Pravnog fakulteta.
75. Petersen, W. (1958). A General Typology of Migration. *American Sociological Review*, 23 (3), 256–266.
76. Пенев, Г. (2006а). Структура становништва по полу и старости. *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*. Горан Пенев. Београд: Друштво демографа Србије, ИДН-ЦДИ, Републички завод за статистику, 2006, стр. 109–138.
77. Penev, G. (2006б). Vojvođanske migracije tokom 1990-ih godina – više doseljenih, manje odseljenih. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, (121), str. 77–84.
78. Пенев, Г. (2009). Србија 2008. године: више рођених, мање умрлих. *Демографски преглед*, IX,32/2009, стр. 1–4.
79. Пенев, Г., Маринковић, И. (2012). Први резултати Пописа становништва Србије 2011. и њихова упоредивост с подацима претходна два пописа. *Демографија*, књ. 9, стр. 45–68.

80. Penev G., Predojević-Despić, J. (2012). Prostorni aspekti migracija iz Srbije. Tri vruće migracione zone. *Stanovništvo*, 50(2), str. 35–65.
81. Potocky, M., McDonald, T. (1995). Predictors of Economic Status of Southeast Asian Refugees: Implications for Service Improvement. *Social Work Research*, 19(4), 219–227.
82. Петровић, М. (2006). Брачност становништва. *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*. Горан Пенев. Београд: Друштво демографа Србије, ИДН-ЦДИ, Републички завод за статистику, стр. 139–153.
83. Преодојевић, Ј. (2006). Домаћинства и породице. *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*. Горан Пенев. Београд: Друштво демографа Србије, ИДН-ЦДИ, Републички завод за статистику, стр. 251–275.
84. Радивојевић, Б. (2006). Економске структуре становништва Србије. *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*. Горан Пенев. Београд: Друштво демографа Србије, ИДН-ЦДИ, Републички завод за статистику, стр. 223–249.
85. Rashid, S. (2009). Internal Migration and Income of Immigrant Families. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*, 7(2), 180–200.
86. Рашевић, М., Пенев, Г. (2010). Општине Републике Србије – основни демографски, економски и социјални показатељи релевантни за популациону политику. Београд: Друштво демографа Србије.
87. Рашевић, М. (2006а). Фертилитет женског становништва. *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*. Горан Пенев. Београд: Друштво демографа Србије, ИДН-ЦДИ, Републички завод за статистику, 2006, стр. 53–69.
88. Rašević, M. (2006б). Odlaganje rađanja u optimalnoj dobi života – osnovna demografska cena 1990-ih u Srbiji. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, (121), str. 141–148.
89. Rašević, M. (2008). Da li je evidentiran broj abortusa u Srbiji realan? *Stanovništvo*, 46(2), 7–21.
90. Републички завод за статистику (2008). Студија о животном стандарду, Србија 2002–2007, Београд.
91. Републички завод за статистику (2012а). *Витални догађаји у Републици Србији 2011*. Београд.
92. Републички завод за статистику (2012б). *Предузетници у Републици Србији 2011*. Београд. URL: http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/78/42/RD_81_Preduzetnici-2011.pdf (приступљено 06.02.2014).
93. Републички завод за статистику (2013а). *Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији*. Београд. URL: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/public/PublicationView.aspx?pKey=41&pLevel=1&pubType=2&pubKey=1941> (приступљено 13.03.2014).
94. Републички завод за статистику (2013б). *Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији. Школска спрема, писменост и компјутерска писменост*. Београд.
95. Richmond, A. (1988). Sociological Theories of International Migration: The Case of Refugees. *Current Sociology*, 36 (2), 7–25.
96. Scalettari G. (2007). Refugee studies and the international refugee regime: a reflection on a desirable separation. *Refugee Survey Quarterly*, 26(3), 36–50.
97. Секулић, Љ. (2011). *Пројекције радне снаге Републике Србије, 2010–2050*. Београд: Републички завод за статистику.
98. Српски савет за избеглице (2006). *Интеграција као дугорочно решење за избеглице и интерно расељена лица у Србији* (аналитички извештај). Београд. URL:

- http://www.nshc.org.rs/public/publikacije/ssi_integracija_2006_lat.pdf (приступљено 14.01.2014).
99. Станковић, Б. (2006). Образовне карактеристике становништва. *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*. Горан Пенев. Београд: Друштво демографа Србије, ИДН-ЦДИ, Републички завод за статистику, стр. 155–179.
 100. Станковић, Б., Пенев, Г. (2013). Националност мајке као кључна одредница ванбрачног фертилитета у пограничним општинама југоисточне Србије: Ромкиње у „жижи“. *Теме*, 37(3), стр. 1199–1220.
 101. Stein, В. (1981). The refugee experience: Defining the parameters of a field of study. *International Migration Review*, 15(1–2), 320–330.
 102. Стевановић, Р. (2006). Избеглице према Попису 2002. *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*. Горан Пенев. Београд: Друштво демографа Србије, ИДН-ЦДИ, Републички завод за статистику, стр. 101–106.
 103. Stevanović, R. (2005). Izbeglištvo i demografski rast stanovništva Srbije. *Stanovništvo*, 43 (1–4), str. 43–60.
 104. Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Републички завод за статистику (2012). Праћење социјалне укључености у Србији – преглед и тренутно стање социјалне укључености у Србији на основу праћења европских и националних показатеља 2006–2012. Београд: <http://www.inkluzija.gov.rs/?p=2615> (приступљено 18.02.2014).
 105. Тошић, В., Лукић, В., Ћирковић, М. (2009). Settlements of undeveloped areas of Serbia. *Zbornik radova Geografskog instituta „Jovan Cvijić“, SANU*, 59(2), 59–77.
 106. United Nations (2013). *Trends in International Migrant Stock: The 2013 Revision*, Press release. URL: <http://esa.un.org/unmigration/wallchart2013.htm> (приступљено 11.09.2013).
 107. UNEP (2013). *Socio-economic background, The changing population. Geo-3: Global Environment Outlook*. London: United Nations Environment Programme. URL: <http://www.unep.org/geo/geo3/english/085.htm> (приступљено 24.03.2014).
 108. UNHCR – UN High Commissioner for Refugees (1993). *The State of the World's Refugees 1993: The Challenge of Protection* <http://www.unhcr.org/3eeedcf7a.html> (приступљено 24.03.2014).
 109. UNHCR (1996). *Populations of Concern to UNHCR: A Statistical Overview 1995*. URL: <http://www.unhcr.org/3bfa32e82.pdf> (приступљено 11.05.2014).
 110. UNHCR (2000). *Older refugees: looking beyond the international year of older persons*. Executive Committee of the High Commissioner's Programme, 7 February 2000 (EC/50/SC/CRP.8). URL: <http://www.supportunhcr.org/3ae68d0f8.html> (приступљено 05.05.2014).
 111. UNHCR, (2001) women, children and older refugees http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0CFUQFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.terzomondo.org%2Flibrary%2Fessentials%2FGroupsofHighVulnerability-hcr.pdf&ei=uzuCU_XYNcmw7Ab6iYCoBA&usq=AFQjCNFSS0kFS61gK1F1CW3dD1s5vC7Aow&sig2=LATzWjjgDc4-2JPl0DApiA (приступљено 05.05.2014).

112. UNHCR (2005). *Conclusion on Local Integration*, No. 104 (LVI). Executive Committee of the High Commissioner's Programme, 7 October 2005. URL: <http://www.unhcr.org/4357a91b2.html> (приступљено 03.05.2014).
113. UNHCR (2008). *Protracted Refugee Situations: Revisiting the Problem*, 2 June 2008, EC/59/SC/CRP.13. URL: <http://www.refworld.org/docid/486903142.html> (приступљено 25.04.2014).
114. UNHCR (2009). *Note on Refugee integration in Central Europe*. URL: http://unhcr.org.ua/img/uploads/docs/11%20UNHCR-Integration_note-screen.pdf (приступљено 21.02.2014).
115. UNHCR (2010). *2009 Global Trends Refugees, Asylum-seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons*. Division of Programme Support and Management. 15 June 2010. URL: <http://www.unhcr.org/4c11f0be9.pdf> (приступљено 01.02.2014).
116. UNHCR (2012). *2014 UNHCR regional operations profile – South-Eastern Europe- Serbia*. URL: <http://www.unhcr.org/pages/49e48d9f6.html> (приступљено 19.02.2014).
117. UNHCR (2103a). *A New Beginning: Refugee Integration in Europe*, September 2013. URL: <http://www.refworld.org/docid/522980604.html> (приступљено 13.05.2014).
118. UNHCR (20136). *Refugee integration and the use of indicators: evidence from Central Europe*. URL: <http://www.migpolgroup.com/portfolio/refugee-integration-use-indicators-evidence-central-europe/> (приступљено 11.02.2014).
119. UNHCR, КИРС (1996). Попис избеглица и других ратом угрожених лица у Савезној Републици Југославији. Београд: Комесаријат за избеглице Републике Србије и Комесаријат за расељена лица Републике Црне Горе.
120. UNHCR, КИРС (2002). *Регистрација избеглица у Србији март–април 2001*. Београд: Комесаријат за избеглице Републике Србије и Биро за хуманитарну помоћ Европске уније.
121. UNHCR, KIRS (2007). *Izveštaj sa registracije izbeglica u Republici Srbiji 2005. godine*. Beograd: KIRS.
122. Halpern, P. (2008). Refugee economic self-sufficiency: an exploratory study of approaches used in office of refugee resettlement programs. U.S. Department of Health and Human Services Office of the Assistant Secretary for Planning and Evaluation. URL: <http://aspe.hhs.gov/hsp/08/RefugeeSelfSuff/> (приступљено 15.01.2014).
123. Harrell-Bond E. B. (1988). The Sociology of Involuntary Migration: An Introduction. *Current Sociology* 36 (2), 1–6.
124. Harvey, J. (2006). Return Dynamics in Bosnia and Croatia: A Comparative Analysis. *International Migration* 44 (3), 89–114.
125. Hatzidimitriadou, E. (2010). Migration and ageing: Settlement experiences and emerging care need of older refugees in developed countries. *Hellenic Journal of Psychology*, 7(1), 1–20.
126. Hein J. (1993). Refugees, Immigrants, and the State. *Annual Review of Sociology*, 19 (1), 43–59.
127. Huyck, E., Bouvier L. (1983). The Demography of Refugees. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 467(1), 39–61.

128. Hysmans, J. (2006). *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*. London: Routledge.
129. Castles, S. (2006). Global Perspectives in Forced Migration. *Asian and Pacific Migration Journal*, 15(1), 7–28.
130. Castles, S. (2008). Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective, Conference on Theories of Migration and Social Change St Anne's College, Woodstock Road, Oxford
<http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.imi.ox.ac.uk%2Fpdfs%2Fstephen-castles-understanding-global-migration&ei=4DEPU6vpO8GXtAbtjYHIBw&usq=AFQjCNFHkxKSAWRxoayJhJibeYrAmBxWPA&sig2=LCfCueyJZy3bHA87tQVchA> (приступљено 07.04.2014).
131. Crisp, J. (1999). *Who has counted the refugees? UNHCR and the politics of numbers* (UNCHR, Working Paper No. 12). Geneva: *New Issues In Refugee Research*. URL: <http://www.refworld.org/pdfid/4ff58e4b2.pdf> (приступљено 15.01.2014).
132. Crisp, J. (2004). *The local integration and local settlement of refugees: a conceptual and historical analysis* (UNCHR, Working Paper No. 102). Geneva: *New Issues in Refugee Research*. URL: <http://www.unhcr.org/407d3b762.html> (приступљено 15.01.2014).

ПРИЛОГ

Табела 1. Присилни мигранти према Попису 2011. и промене у бројности између два пописа

Општина	Становништво 2011 – укупно	2011		2002		Индекс промене удела 2002–2011.
		број присилних миграната	удео у укупном становништву (%)	број избеглица	удео у укупном становништву (%)	
Барајево	27110	2198	8,1	2730	11,1	73,2
Вождовац	158213	5874	3,7	8690	5,7	64,8
Врачар	56333	1050	1,9	2128	3,6	51,1
Гроцка	83907	3858	4,6	5991	7,9	57,9
Звездара	151808	6108	4,0	7756	5,9	68,7
Земун	168170	21417	12,7	21835	11,4	111,9
Лазаревац	58622	1013	1,7	1854	3,2	54,6
Младеновац	53096	1388	2,6	2167	4,1	63,2
Нови Београд	214506	12458	5,8	16028	7,4	78,9
Обреновац	72524	3270	4,5	4590	6,5	69,7
Палилула	173521	10470	6,0	11286	7,2	83,3
Раковица	108641	4551	4,2	5656	5,7	73,4
Савски венац	39122	1714	4,4	2971	7,0	62,7
Сопот	20367	950	4,7	1337	6,6	71,0
Стари град	48450	1230	2,5	2304	4,2	61,2
Чукарица	181231	10676	5,9	13977	8,3	71,1
Сурчин	43819	3438	7,9	-	-	-
Апатин	28929	2780	9,6	4363	13,3	72,3
Кула	43101	2149	5,0	3158	6,5	76,4
Оџаци	30154	1783	5,9	3137	8,8	67,0
Сомбор	85903	8276	9,6	11912	12,3	78,6
Алибунар	20151	746	3,7	1020	4,4	83,3
Бела Црква	17367	287	1,7	621	3,1	54,1
Вршац	52026	1962	3,8	3125	5,8	65,6
Ковачица	25274	523	2,1	815	2,9	70,9
Ковин	33722	941	2,8	1756	4,8	58,5
Опово	10440	292	2,8	381	3,5	80,9
Панчево	123414	6001	4,9	8294	6,5	74,5
Планиште	11336	503	4,4	838	6,3	70,9
Бач	14405	1050	7,3	1561	9,6	75,9
Бачка Паланка	55528	4003	7,2	5997	9,8	73,3
Бачки Петровац	13418	439	3,3	639	4,4	75,2
Беочин	15726	1135	7,2	1425	8,9	81,5
Бечеј	37351	1616	4,3	2489	6,1	71,3
Жабалђ	26134	1545	5,9	2348	8,5	69,3
Нови Сад	307760	31866	10,4	37599	12,6	82,4
Србобран	16317	1138	7,0	1808	10,1	68,8
Сремски Карловци	8750	1542	17,6	1675	19,0	93,0
Темерин	28287	3494	12,4	3826	13,5	91,3
Тител	15738	1286	8,2	1806	10,6	77,2
Врбас	42092	1480	3,5	2380	5,2	67,8
Петроварадин	33865	5538	16,4	-	-	-
Ада	16991	148	0,9	309	1,6	53,4

Табела 1. Присилни мигранти према Попису 2011. и промене у бројности између два пописа
(наставак)

Општина	Становништво 2011 – укупно	2011		2002		Индекс промене удела 2002–2011.
		број присилних миграната	удео у укупном становништву (%)	број избеглица	удео у укупном становништву (%)	
Кањижа	25343	151	0,6	288	1,1	57,1
Кикинда	59453	1618	2,7	2910	4,3	62,7
Нови Кнежевац	11269	565	5,0	960	7,4	67,7
Сента	23316	115	0,5	249	1,0	50,5
Чока	11398	386	3,4	685	5,0	68,5
Бачка Топола	33321	1724	5,2	2775	7,3	71,2
Мали Иђош	12031	349	2,9	713	5,3	54,9
Суботица	141554	6782	4,8	9534	6,4	74,6
Житиште	16841	1069	6,4	1645	8,1	78,8
Зрењанин	123362	5063	4,1	7252	5,5	74,7
Нова Црња	10272	337	3,3	642	5,1	65,0
Нови Бечеј	23925	653	2,7	1189	4,4	61,8
Сечањ	13267	562	4,2	1069	6,5	64,9
Инђија	47433	8834	18,6	10444	21,1	88,5
Ириг	10866	1240	11,4	1870	15,2	75,2
Пећинци	19720	1301	6,6	2034	9,5	69,8
Рума	54339	7259	13,4	9859	16,4	81,3
Срем. Митровица	79940	5097	6,4	7348	8,6	74,6
Стара Пазова	65792	10374	15,8	12582	18,6	84,7
Шид	34188	6598	19,3	9133	23,4	82,4
Ариље	18792	201	1,1	359	1,8	59,1
Бајина Башта	26022	810	3,1	1450	5,0	62,6
Косјерић	12090	86	0,7	205	1,5	48,6
Нова Варош	16638	42	0,3	131	0,7	37,9
Пожега	29638	479	1,6	780	2,4	66,9
Прибој	27133	236	0,9	458	1,5	57,6
Пријеполје	37059	86	0,2	336	0,8	28,1
Сјеница	26392	35	0,1	94	0,3	38,2
Ужице	78040	825	1,1	1379	1,7	63,9
Чајетина	14745	180	1,2	392	2,5	48,6
Ваљево	90312	1565	1,7	2554	2,6	65,5
Лајковац	15475	308	2,0	545	3,2	62,4
Љиг	12754	242	1,9	358	2,5	77,6
Мионица	14335	252	1,8	492	3,0	59,1
Осечина	12536	67	0,5	198	1,3	40,5
Уб	29101	618	2,1	987	3,1	69,1
Богатић	28883	933	3,2	1561	4,7	68,3
Владимирци	17462	421	2,4	678	3,3	72,4
Коцељева	13129	136	1,0	292	1,9	55,6
Крупањ	17295	68	0,4	199	1,0	39,4
Лозница	79327	2091	2,6	5645	6,5	40,4
Љубовија	14469	247	1,7	500	2,9	58,4

Табела 1. Присилни мигранти према Попису 2011. и промене у бројности између два пописа (наставак)

Општина	Становништво 2011 – укупно	2011		2002		Индекс промене удела 2002–2011.
		број присилних миграната	удео у укупном становништву (%)	број избеглица	удео у укупном становништву (%)	
Мали Зворник	12482	606	4,9	1574	11,2	43,4
Шабац	115884	4473	3,9	7001	5,7	67,7
Горњи Милановац	44406	709	1,6	1381	2,9	55,2
Ивањица	31963	135	0,4	394	1,1	37,8
Лучани	20897	190	0,9	390	1,6	57,6
Чачак	115337	2272	2,0	3439	2,9	67,0
Деспотовац	23191	292	1,3	636	2,5	50,8
Параћин	54242	636	1,2	1134	2,0	60,0
Рековац	11055	101	0,9	270	2,0	45,7
Јагодина	71852	838	1,2	1613	2,3	51,3
Свилајнац	23551	420	1,8	808	3,2	56,2
Ђуприја	30645	364	1,2	682	2,0	58,6
Александровац	26522	70	0,3	200	0,7	38,2
Брус	16317	59	0,4	158	0,8	42,9
Варварин	17966	138	0,8	273	1,4	56,6
Крушевац	128752	1236	1,0	2159	1,6	58,5
Трстеник	42966	220	0,5	499	1,0	50,0
Тићевац	9476	119	1,3	218	2,0	62,1
Врњачка Бања	27527	475	1,7	877	3,3	52,3
Краљево	125488	2064	1,6	3323	2,7	60,1
Нови Пазар	100410	186	0,2	483	0,6	33,9
Рашка	24678	174	0,7	288	1,1	66,4
Тутин	31155	16	0,1	66	0,2	22,7
Аранђеловац	46225	1466	3,2	2472	5,1	61,7
Баточина	11760	80	0,7	158	1,3	52,7
Кнић	14237	125	0,9	300	1,9	47,3
Крагујевац	179417	1965	1,1	3098	1,8	62,5
Рача	11503	153	1,3	294	2,3	58,6
Топола	22329	351	1,6	759	3,0	52,3
Лапово	7837	81	1,0	202	2,5	41,9
Бор	48615	224	0,5	545	1,0	46,9
Кладово	20635	186	0,9	334	1,4	63,8
Мајданпек	18686	91	0,5	221	0,9	52,7
Неготин	37056	278	0,8	687	1,6	47,5
Велико Градиште	17610	308	1,8	464	2,3	77,8
Голубац	8331	106	1,3	217	2,2	58,0
Жабари	11380	106	0,9	297	2,3	40,8
Жагубица	12737	33	0,3	105	0,7	36,6
Кучево	15516	122	0,8	391	2,1	38,0
Мало Црниће	11458	166	1,5	285	2,1	70,4
Петровац на Млави	31259	438	1,4	867	2,5	55,8
Пожаревац	61697	923	1,5	2117	2,8	53,0

Табела 1. Присилни мигранти према Попису 2011. и промене у бројности између два пописа
(наставак)

Општина	Становништво 2011 – укупно	2011		2002		Индекс промене удела 2002–2011.
		број присилних миграната	удео у укупном становништву (%)	број избеглица	удео у укупном становништву (%)	
Костолац	13637	111	0,8	-	-	-
Бољевац	12994	75	0,6	180	1,1	50,9
Зајечар	59461	450	0,8	1100	1,7	45,5
Књажевац	31491	183	0,6	327	0,9	65,9
Сокобања	16021	112	0,7	239	1,3	54,3
Бојник	11104	51	0,5	82	0,6	73,0
Власотинце	29893	133	0,4	270	0,8	54,3
Лебане	22000	37	0,2	131	0,5	32,1
Лесковац	144206	664	0,5	1298	0,8	55,4
Медвеђа	7438	43	0,6	82	0,8	76,3
Црна Трава	1663	10	0,6	33	1,3	46,5
Алексинац	51863	406	0,8	957	1,7	47,0
Гаџин Хан	8389	54	0,6	108	1,0	62,1
Дољевац	18463	110	0,6	157	0,8	75,0
Мерошина	13968	91	0,7	129	0,9	74,7
Ражањ	9150	42	0,5	149	1,3	35,1
Сврљиг	14249	76	0,5	177	1,0	52,0
Нишка Бања	14680	76	0,5	231	1,5	34,7
Ниш	245557	3470	1,4	4554	1,9	72,8
Бабушница	12307	78	0,6	125	0,8	79,8
Бела Паланка	12126	78	0,6	231	1,6	39,8
Димитровград	10118	79	0,8	132	1,1	69,6
Пирот	57928	415	0,7	656	1,0	69,9
Велика Плана	40902	356	0,9	761	1,7	50,9
Смедерево	108209	1442	1,3	3157	2,9	46,3
Смедеревска Паланка	50284	541	1,1	1320	2,4	45,8
Босилеград	8129	44	0,5	81	0,8	65,9
Бујановац	18067	138	0,8	333	0,8	98,7
Владичин Хан	20871	87	0,4	249	1,1	40,0
Врање	73944	405	0,6	1001	1,2	47,8
Прешево	3080	34	1,1	351	1,0	108,9
Сурдулица	20319	98	0,5	165	0,7	64,9
Трговиште	5091	14	0,3	56	0,9	30,7
Врањска Бања	9580	47	0,5	-	-	-
Блаце	11754	77	0,7	152	1,1	60,0
Житорађа	16368	135	0,8	226	1,2	66,1
Куршумлија	19213	68	0,4	221	1,0	34,3
Прокупље	44419	374	0,8	679	1,4	60,0

Табела 2. Структура присилних миграната по десетогодишњим старосним групама и полу, Попис 2011.

Регион	Пол	Укупно	0–9 г.	10–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60–69	70 и више г.
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	Свега	277 890	11183	22499	42268	47191	44562	51967	31439	26781
	Мушкарци	137098	5697	11754	21751	23474	21986	25597	15748	11091
	Жене	140792	5486	10745	20517	23717	22576	26370	15691	15690
Београдски регион	Свега	91663	4118	6640	13769	17059	14239	16744	10625	8469
	Мушкарци	44876	2089	3465	7015	8508	6980	8011	5244	3564
	Жене	46787	2029	3175	6754	8551	7259	8733	5381	4905
Регион Војводине	Свега	142600	5985	12369	21826	23419	23045	26196	15475	14285
	Мушкарци	70506	3057	6466	11220	11771	11447	13006	7730	5809
	Жене	72094	2928	5903	10606	11648	11598	13190	7745	8476
Регион Шумадије и Западне Србије	Свега	29942	785	2511	4566	4677	4896	6213	3477	2817
	Мушкарци	14695	396	1307	2425	2176	2353	3083	1768	1187
	Жене	15247	389	1204	2141	2501	2543	3130	1709	1630
Регион Јужне и Источне Србије	Свега	13685	295	979	2107	2036	2382	2814	1862	1210
	Мушкарци	7021	155	516	1091	1019	1206	1497	1006	531
	Жене	6664	140	463	1016	1017	1176	1317	856	679
Регион Косово и Метохија	Свега

Табела 3. Брачна структура присилних миграната старих 15 и више година, према полу, Попис 2011.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
Мушкарци											
Укупно	126766	100	41382	100,0	64888	100	13824	100,0	6672	100	...
Неожењени	45567	35,9	14868	35,9	23436	36,1	4934	35,7	2329	34,9	...
Ожењени	72844	57,5	24003	58,0	37110	57,2	7901	57,2	3830	57,4	...
Удовци	4251	3,4	1217	2,9	2309	3,6	498	3,6	227	3,4	...
Разведени	3703	2,9	1080	2,6	1915	3,0	453	3,3	255	3,8	...
Непознато	401	0,3	214	0,5	118	100,0	38	0,3	31	0,5	...
Жене											
Укупно	131121	100	43405	100	66902	100	14437	100,0	6377	100	...
Неудате	33639	25,7	12060	27,8	16569	24,8	3374	23,4	1636	25,7	...
Удате	72956	55,6	23628	54,4	37507	56,1	8296	57,5	3525	55,3	...
Удовице	19082	14,6	5836	13,5	10217	15,3	2125	14,7	900	14,1	...
Разведене	5122	3,9	1724	4,0	2510	3,8	604	4,2	284	4,5	...
Непознато	322	0,2	157	0,4	99	0,2	35	0,2	31	0,5	...

Табела 4. Присилни мигранти стари 15 и више година, према школској спреми и полу, Попис 2011.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
Мушкарци											
Укупно	126766	100	41382	100	64888	100	13824	100	6672	100	...
Без школске спреме	873	0,7	155	0,4	576	0,9	77	0,6	65	1,0	...
Непотпуно основно образовање	4807	3,8	855	2,1	3150	4,9	546	3,9	256	3,8	...
Основно образовање	18263	14,4	3930	9,5	10991	16,9	2383	17,2	959	14,4	...
Средње образовање	77094	60,8	24792	59,9	40246	62,0	8328	60,2	3728	55,9	...
Више и високо образовање	25542	20,1	11586	28,0	9850	15,2	2465	17,8	1641	24,6	...
Непознато	187	0,1	64	0,2	75	0,1	25	0,2	23	0,3	...
Жене											
Укупно	131121	100	43405	100	66902	100	14437	100	6377	100	...
Без школске спреме	4560	3,5	989	2,3	2832	4,2	521	3,6	218	3,4	...
Непотпуно основно образовање	10840	8,3	2562	5,9	6590	9,9	1206	8,4	482	7,6	...
Основно образовање	23502	17,9	5725	13,2	13469	20,1	3081	21,3	1227	19,2	...
Средње образовање	67683	51,6	22603	52,1	34203	51,1	7513	52,0	3364	52,8	...
Више и високо образовање	24311	18,5	11443	26,4	9713	14,5	2084	14,4	1071	16,8	...
Непознато	225	0,2	83	0,2	95	0,1	32	0,2	15	0,2	...

Табела 5. Економски активни присилни мигранти према полу, Попис 2011.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
Мушкарци											
Укупно	76337	100	25252	100	39425	100	8065	100	3595	100	...
Обављају занимање	58240	76,3	20140	79,8	29475	74,8	6009	74,5	2616	72,8	...
Незапослени	18097	23,7	5112	20,2	9950	25,2	2056	25,5	979	27,2	...
Незапослени, некада радили	12851	71,0	3765	73,7	7119	71,5	1314	63,9	653	66,7	...
Незапослени, траже први посао	5246	29,0	1347	26,3	2831	28,5	742	36,1	326	33,3	...
Жене											
Укупно	59301	100	21622	100	28927	100	5961	100	2791	100	...
Обављају занимање	44614	75,2	17535	81,1	21085	72,9	4131	69,3	1863	66,8	...
Незапослени	14687	24,8	4087	18,9	7842	27,1	1830	30,7	928	33,2	...
Незапослени, некада радили	9978	67,9	2899	70,9	5320	67,8	1149	62,8	610	65,7	...
Незапослени, траже први посао	4709	32,1	1188	29,1	2522	32,2	681	37,2	318	34,3	...

Табела 6. Економски неактивни присилни мигранти према полу, Попис 2011.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
Мушкарци											
Укупно	60740	100	19613	100	31072	100	6630	100	3425	100	...
Деца млађа од 15 г.	10332	17,0	3494	17,8	5618	18,1	871	13,1	349	10,2	...
Пензионери	22940	37,8	7986	40,7	10712	34,5	2601	39,2	1641	47,9	...
Лица с приходима од имовине	489	0,8	86	0,4	342	1,1	38	0,6	23	0,7	...
Ученици/студенти	11172	18,4	3806	19,4	5542	17,8	1245	18,8	579	16,9	...
Лица која обављају само кућне послове у свом домаћинству (домаћице)	3821	6,3	803	4,1	2366	7,6	465	7,0	187	5,5	...
Остало	11986	19,7	3438	17,5	6492	20,9	1410	21,3	646	18,9	...
Жене											
Укупно	81470	100	25158	100	43162	100	9280	100	3870	100	...
Деца млађа од 15 г.	9671	11,9	3382	13,4	5192	12,0	810	8,7	287	7,4	...
Пензионери	24921	30,6	8976	35,7	12309	28,5	2461	26,5	1175	30,4	...
Лица с приходима од имовине	196	0,2	44	0,2	124	0,3	21	0,2	7	0,2	...
Неактивно становништво, ученици /студенти	12644	15,5	4080	16,2	6545	15,2	1390	15,0	629	16,3	...
Лица која обављају само кућне послове у свом домаћинству (домаћице)	26345	32,3	6365	25,3	14965	34,7	3663	39,5	1352	34,9	...
Остало	7693	9,4	2311	9,2	4027	9,3	935	10,1	420	10,9	...

Табела 7. Домаћинства присилних миграната према броју чланова и изворима прихода, Попис 2011.

	Извори прихода домаћинства						
	зарада или друга примања на основу рада		друга примања			мешовити	без прихода
	из пољо-привреде	из непољо-привреде	пензија	социјална примања	остали приходи		
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	1965	51678	21239	2379	6474	38477	3532
Број чланова домаћинства	%	%	%	%	%	%	%
1 члан	13,1	9,8	30,6	22,5	24,0	0,9	45,3
2	23,2	17,1	47,1	29,5	24,3	14,3	29,2
3	20,2	27,6	13,9	16,8	22,2	23,0	13,8
4	22,2	34,0	5,3	19,8	20,6	25,0	8,4
5	12,3	7,7	2,0	6,8	6,2	18,8	2,6
6 и више чланова	8,9	3,8	1,1	4,7	2,7	18,0	0,8
Градска насеља	261	38481	13571	1065	3678	23716	2189
Број чланова домаћинства	%	%	%	%	%	%	%
1 члан	14,6	11,2	31,0	23,2	26,8	0,9	47,9
2	25,7	18,1	46,0	29,3	22,9	15,7	27,5
3	20,3	28,3	14,3	17,0	22,4	24,9	13,5
4	23,8	33,0	5,8	20,4	20,5	26,0	8,4
5	11,9	6,7	1,9	5,6	5,2	17,5	2,1
6 и више чланова	3,8	2,7	1,0	4,5	2,1	15,0	0,5
Остала насеља	1704	13197	7668	1314	2796	14761	1343
Број чланова домаћинства	%	%	%	%	%	%	%
1	12,9	5,8	29,9	22,0	20,2	0,8	41,0
2	22,8	13,9	49,1	29,6	26,0	12,0	31,9
3	20,2	25,6	13,1	16,6	21,9	20,0	14,3
4	22,0	37,0	4,5	19,3	20,7	23,4	8,3
5	12,4	10,7	2,1	7,7	7,5	21,0	3,4
6 и више чланова	9,7	7,0	1,3	4,9	3,5	22,8	1,1

Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији

ДВЕ ДЕЦЕНИЈЕ ИЗБЕГЛИШТВА У СРБИЈИ

Аутор: др Весна Лукић

Рецензенти: проф. др Милена Спасовски, проф. др Драган Вукмировић, др Ана Батрићевић

РЕДАКЦИЈА: Зоран Јанчић, Снежана Лакчевић, мр Љиљана Ђорђевић, Сузана Станојковић,
Александра Јовановић, Славица Вукојичић Шево

Графички дизајн: Лидија Луканић

Фотографије коришћене у овој публикацији су из архива Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије.

Израда карата и графикана: Милан Шормаз, Милутин Раденковић

Лектура: Богдана Милошевић

Техничко уређивање: Одељење за припрему публикација и стандарде публикавања

СIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

314.15(497.11)"19/20"

314.7.045(497.11)"19/20"

314.117(497.11)"20"

ЛУКИЋ, Весна, 1974-

Две деценије избеглиштва у Србији : попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији / Весна Лукић ; [израда карата и графикана Милан Шормаз, Милутин Раденковић]. - Београд : Републички завод за статистику, 2015 (Београд : Републички завод за статистику). - 125 стр. : геогр. карте, табеле ; 27 cm

Тираж 1.000. - Прилог: стр. 118-125. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 107-115.

ISBN 978-86-6161-141-4

а) Миграције - Србија - 20в-21в б) Избеглице - Србија - 20в-21в в) Србија - Становништво - 21в COBISS.SR-ID 215106060

www.stat.gov.rs

Издаје и штампа

Републички завод за статистику, Београд, Милана Ракића 5

Телефон: 011 2412-922; Телефакс: 011 2411-260

Број страна: 126 • Тираж: 1000